

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLÆGTSFORSKEREN

MEDLEMSBLAD FOR DANSKE SLÆGTSFORSKERE · ÅRGANG 38 · NR. 3 · 2023

**Udgives af foreningen Danske
Slægtsforskere**

www.slaegt.dk

Mail- og adresseændringer: opdateres af medlemmerne via slaegt.membersite.dk

Log ind og rediger din profil.

Første gang du logger på, skal du bestille et password:

Tryk "Log ind" og derefter "Glemt password". Du modtager en mail med et link til at sætte dit password.

Ind- og udmeldelse

Indmeldelse sker via: slaegt.membersite.dk
Hvis du er medlem af Danske Slægtsforskere, skal du logge ind for at købe medlemskab af en lokalforening. Udmeldelse:

Send en mail til ekspedition@slaegt.dk

Redaktionen:

Kathrine Tobiasen, ansvarshavende redaktør
Korsagervej 13, 8940 Randers SV

Tlf. 41 28 65 30, kto@slaegt.dk

Redaktionsmedlemmer:

Michael Dupont, Peter Olsen, John Buch

Larsen og Per Hundevad Andersen

Korrektur: Henning Beck og Kirsten Sanders.

**Redaktionen kan kontaktes via
hjemmesiden:**

Kontakt > Medlemskab, Kontingent,
Adresseændring, Bladet m.v. >

Jeg har forslag, rettelser eller andre kommentarer til bladet Slægtsforskeren.

Layout, sats og tryk:

Jørn Thomsen Elbo A/S

Trykplag: 7.400 eksemplarer

Artikler i bladet afspejler ikke nødvendigvis foreningens holdning. Artikler uden forfatterangivelse kan betragtes som foreningsstof. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendt materiale og forbeholder sig ret til at redigere i tilsendte artikler. Eftertryk er tilladt efter aftale med redaktionen. Det skal forsynes med tydelig kildeangivelse, ligesom redaktionen skal have tilsendt en kopi.

Bladet udkommer 4 gange årligt.

Næste deadline: Udkommer:

15. oktober 2023 December 2023

15. januar 2024 Marts 2024

Bladet sendes gratis til medlemmer af Danske Slægtsforskere.

INDHOLD nr. 3 – september 2023

Hvad laver de egentlig i bestyrelsen? _____	3
Sømandsliv i sejlskibstiden _____	4
Hvorfor DNA? _____	9
Fra ungarsk revolution til sundtoldens Helsingør _____	12
Sådan kan du følge en person, der flytter _____	18
Jordemoderprotokoller _____	23
Danskernes Historie Online – nyt navn, samme bibliotek _____	26
Slægtsbøger m.v. på bibliotek.dk _____	28
Et møde med etatsråd H.N. Andersen _____	30
Tema: Folkelige bevægelser _____	32
Niels Peter Hansen Berg, hjælpe-, anden- og førstelærer ved Sdr. Stenderup Skole – 3. del _____	46
Mere om kagen _____	55
Overtro i 1800-tallet _____	56
Historien om min søde farmor Ida _____	60
... og gik det så godt? _____	65
Niels Rolsted _____	68
Nye regler for brug af billeder _____	72
Gotisk tekstprøve _____	74
Hvad tilfældigheder og godt samarbejde kan føre til _____	76

Forsiden

Billedet viser et sejlskib ud for Island; det kunne være et sådant skib, hovedpersonen i artiklen om sømandsliv tilbragte sit arbejdsliv på. Læs mere side 4. Kunstneren bag maleriet, som kan dateres til 1878, er C.F. Sørensen (1818-1879). SMK.Open.

Formandens klumme

HVAD LAVER DE EGENTLIG I BESTYRELSEN?

Jeg tror egentlig nok, at mange af jer læser vores nyhedsbreve – men læser I også referaterne fra vores bestyrelsesmøder? Og laver bestyrelsen egentlig noget ind imellem bestyrelsesmøderne?

Per, er der vist ingen, der er i tvivl om, knokler løs sammen med alle de frivillige og sørger for, at Danskernes Historie Online bliver verdenskendt i Danmark. Men rent faktisk er han også god til at skrive og har skrevet adskillige bøger, som vi alle sammen læser med stor interesse. Og Per har også en finger med i spillet, når journalisterne har brug for udtalelser eller ping-pong om slægtsforskningsrelaterede emner.

Per er dog ikke den eneste, der er forfatter – også Kathrine og Peter bidrager til de mange gode bøger, som tilbydes i vores webshop. Seneste skud på stammen er Peters fantastiske bog om DNA-slægtsforskning. Her får du mulighed for endelig at lære at arbejde med dine DNA-resultater uden at behøve at forstå en brik af, hvad de der mystiske kromosomer er for nogle størrelser.

Hjemmesiden – som vi syntes var så god, da den lige blev lanceret – ser vi nu på med friske øjne, og vi er i gang med en revision, så alle godbidderne ikke ligger 5 klik nede, og så den bliver målrettet de forskellige typer brugere.

Som I måske har bemærket i et af de seneste nyhedsbreve, ønsker vi at styrke vores synlighed. Vi har ikke været gode nok til at fortælle om alle de gode tilbud, vi har til vores medlemmer, men det håber vi snart at kunne råde bod på.

We are cool, calm and collected on the surface, but paddle like crazy underneath

Vores samarbejde med Rigsarkivet betyder, at vi jævnligt er i dialog med Allan Vestergaard, som er vores nærmeste kontaktperson. Bl.a. skal Danske Slægtsforskere deltage aktivt i det store projekt, som Rigsarkivet netop har fået midler til – nemlig transskribering og digitalisering af de ældste kirkebøger. Herudover arbejder vi løbende med at få de nyeste indtastede dødsattester lagt ind på dodsregister.dk.

At DNA har gjort sit indtog i slægtsforskningen mærkes også på tilslutningen til vores DNA-kurser. Næste kursus foregår i Odense den 11. november, og der er stadig nogle få ledige pladser.

Hvis DU har gode ideer til, hvad vi eventuelt også skal lave i bestyrelsen, så skriv eller ring – vi hører gerne fra dig.

Skriv til os

I vores store, brede medlemsskare er der sikkert mange, der ligger inde med spændende viden og nyttige erfaringer inden for slægtsforskningen. Dem skal vi dele med hinanden, så skriv endelig løs! Vi modtager gerne gode slægtshistorier, men prioriterer højt, at der skal være noget at lære af dem, som brug af særlige metoder, kilder, nyttige sider på nettet m.v. Redaktionen hjælper gerne med den sproglige udformning, hvis det skulle være et problem.

Skriv artiklen i Word eller anden tekstbehandler og send evt. illustrationer som særskilte billedfiler; de må *ikke* være indsat i et Word-dokument. Husk, at der ikke må være ophavsretsproblemer med billederne; spørg redaktionen, hvis du

er i tvivl. Undlad gerne at formatere teksten – vores layouter sletter alligevel alle forsøg på opsætning af artiklerne og sætter dem op på sin måde. Angiv gerne, hvor billederne skal placeres eller vedhæft et udkast som PDF, hvis du har gjort dig tanker om layoutet.

Vi glæder os til at høre fra jer!

*Kærlig hilsen
Redaktionen*

SØMANDSLIV I SEJLSKIBSTIDEN

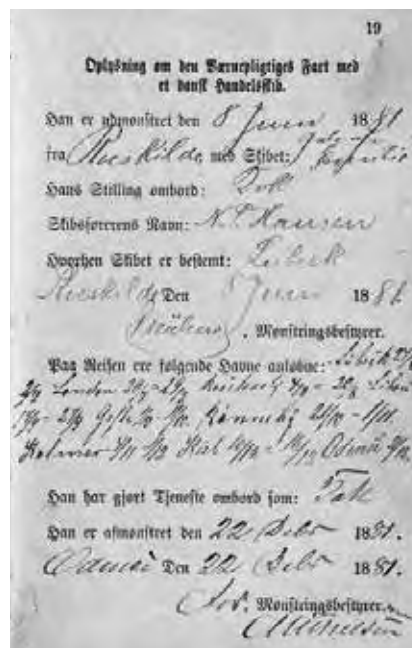
– en tid med store udfordringer for sømanden

Af Ingrid Bonde Nielsen
ingrid@bnielsen.dk

Slægtsforskeren ønsker oftest at få sat "kød på slægten", og arkivernes arkivalier kan være en god hjælp til dette. Men især "familiearkivet" kan give meget værdifulde oplysninger til at opfylde ønsket om kød på slægten. Jeg er selv så heldig at have en pænt stor samling af breve fra min morfar til hjemmet, samt breve, han til søs modtog fra familien. Min morfar startede sit liv i skolebygningen i landsbyen Orte på Midtfn, hvor hans far var enelærer. Han var den ældste af 11 søskende og den første i slægtsgrenen, der valgte et liv til søs. Hans navn var Christian Severin Theodor Nielsen Møller. I det følgende vil jeg benævne ham Severin. Gennem hans breve har jeg fået et stort kendskab til hans liv, da han var ombord på 1800-tallets sejl- og motorskibe. Foruden brevene har jeg hans søfartsbog og nogle regnskaber, der viser, hvad sømanden købte af fornødenheder, når han kom i havn, samt enkelte tegninger af skibe, han har siddet og tegnet i de dunkle aftentimer i kahytten. Han sejlede ikke fra en havn uden at have sendt et brev hjem til forældrene, så de kunne følge med i hans liv. Brevene dækker perioden fra han var 14 år og mange år fremover. Forældrene kunne i brevene læse om de gode oplevelser, men også om oplevelser, der nok har gjort dem bekymrede. Brevene gengiver jeg her, som

Morfar Severin
Nielsen Møller

En side fra Severins
søfartsbog, hvor hans
mønstring på skibet
Emilie er indført.

han skrev dem, uden rettelser. De tager udgangspunkt fra den første mønstring nævnt i søfartsbogen den 8. juni 1881.

Men hvad var betingelserne for at stå til søs?

For at påbegynde en hyre var der nogle betingelser, der skulle være opfyldt. For det første skulle man være fyldt 14 år og i besiddelse af en gyldig søfartsbog. Bogen fik man hos den lokale lægdsbestyrer; dette krævedes, for at udskrivningsvæsenet kunne have hånd i hanke med, hvor de unge mænd opholdt sig i tilfælde af indkaldelse. Efter at have fået bogen og lovning om en forhyring gik man sammen med skipperen til den lokale mønstringsbestyrer. Her blev man indskrevet på skibsbemandingslisten, der fungerede som kontrakt på hyren. Det næste var så, at den forhyrede fik en såkaldt afregningsbog med de bestemmelser, der gjaldt med hensyn til den aktuelle hyre. For at hindre at man sejlede agterud¹, skulle skipperen opbevare bogen til afmønstring fandt sted. Sejlede man agterud, blev bogen sendt til politimyndighederne, der så tog affære, og en straf kunne blive resultatet. Havde man ikke sin bog, kunne ny hyre næppe opnås.

Påmønstreet "Emilie"

Den 2. september 1881 sendes et brev hjem fra Slipshavns Rhed². Severin fortæller, at "Emilie" er i Slipshavn for at pro-

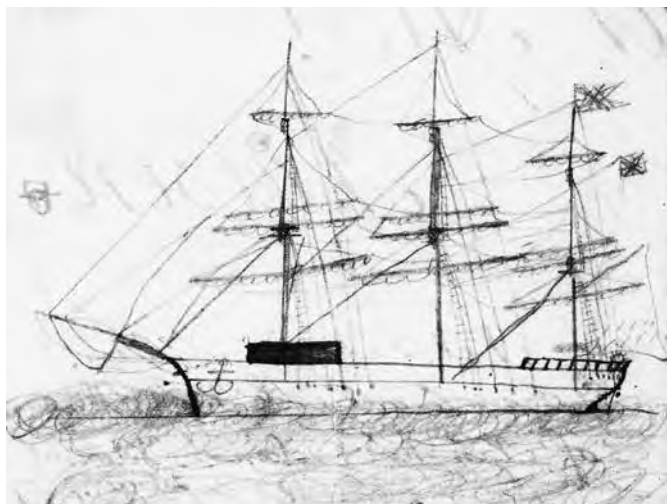
¹ Agterud: at sejle agterud vil sige, at sømanden ikke er mødt frem til skibet, da det afsejler.

² Slipshavn Rhed: naturhavn ved Nyborg Fjord

viantere, før det går videre til Libau³ med sild. De lange af-tener i kahytten er måske brugt til bl.a. at tegne lidt foruden at skrive breve i det dunkle lys i kahytten. Skibet "Emilie" er af Nakskov, er en galease og har kendingsbogstaverne NLTV. Diverse oplysninger om de danske skibe, han sejler med, er fundet i *Officiel fortegnelse over Danske krigs- og handels-skibe*. Her ses den første indførsel i hans søfartsbog for hans hyre ombord på skibet "Emilie".

Derefter følger et brev sendt fra Libau 25. september 1881.

Morfar brugte bl.a. ledige stunder i kahytten til at tegne de skibe, han sejlede med.

Jeg skriver til Eder for at meddele Eder at vi den 17 de d.m. ankom hertil fra Rosehearty⁴ med Sild. Jeg modtog Eders Brev forleden Dag. Vi have allerede udlosset og lastet med Rug til Gefle i Sverrig. Jeg kan nu splidse adskillige Slags Splidsninger og slaa nogle Knobbe som Hans har lært mig, da at vi for det meste i fritiden har travlt dermed. Jeg har Vagt tilligemed Rasmus. Jeg skal hilse Eder fra Storm og Tante Ane⁵. Jeg og Hansen vare ombord, hos dem, en Aften nede under Sjælland, de skulle gaa til Kjøbenhavn. Hvor at I skal adressere Tøjet ved jeg ikke endnu, jeg faar ingen Boxer her. Da at jeg ikke har mere at skrive om vil jeg nu slutte for denne Gang.

Eders hengivne Søn

Severin Nielsen

Min Adresse er til den danske Konsul i Gefle.

Galease "Emilie" Capt. Hansen.

Drama til søs

Vi springer nu frem i tid til det første drama til søs, som Severin oplever ombord på skonnertbriggen "Consul Lund"

af Ommel. Severins forhyring er som kok, en almindelig start på søkarrieren for en ung mand. I det følgende er gengivet et brev fra rederens hustru, Ane Nielsen, til Severins familie i Orte. Brevet afsendt fra Ommel den 9. april 1883.

C. Nielsen.

Deres Skrivelse modtaget i Dag og meddeler Dem disse Linier at Consul Lund desværre er Sunken i Nordsøen den 30. Marts men at dog Gud være lovet alle er Bjerget af en Norsk Skonnert og er indkommet til Lieth den 5. April saa deres Søn Kand ventes en af de første Dage vil Gud at alt maa gaa vel.

Charlestovns Rhed Søndag 9/4 1883

Kjære Forældre!

Jeg skriver til Eder for at lade Eder vide at jeg igaar kom ombord i Skonnert Seidon af Marstal. I ville vistnok blive forundrede naar I ser at jeg saa hurtigt er kommen ombord i en anden herovre i England; men jeg skal nu forklare hvordan at det kan være. Vi gik jo fra Odense, som I ved med korn til Grimsby, hvor jeg modtog et Brev fra Eder. Vi gik derpaa fra Grimsby med Kul bestemt til Nørkjøbing i Sverrig. Da at vi kom ud i Nordsøen fik vi Storm af Østlig og maatte kalde af i paa Leithfjorden, og ankrede paa Leiths Rhed. Tirsdagen før Paaske Tredje Paaskedag fik vi Vestlig Vind og littede, da at vi kom ud i Søen sprang Vinden sydlig og om Unsdagen blæste det en forrygende Storm. Torsdag Morgen Klokken sex omtrent fik vi en Sø over som slog Storbaaden og Jollen, som stod indeni den los og det ene af Vandfadene gik ogsaa los. Skonnertseilet blev slaaet ned. Lasten forskjød sig saa at Skuden kæntrede over. Derpaa heiste vi fore Stakseil for at vi kunde faa den til at falde af for Vinden og gaa noget bedre; men en Timestid efter fik vi en anden Sø over, som slog Baaden ned i Læ hvorved den knuste Skanseklædningen og knækkede flere Støtter. Med det samme blev baade Baad og Jolle knust saa at de vare ubrugelige. Vi skjød dem derpaa ud og derefter blev Skuden befunden at være læk; men dog ikke mere end at vi fik læns ved luv Pumpe og saaledes gik det til næste Dag da at den begyndte at lække mere. Vi kunde da indse at vi ikke kunde holde os. Om Aftenen saae vi en Hamborg Skonnert. Vi satte Flag om Hjælp, men formedelst den høje Sø kunde han ikke tage os ombord. Derpaa måtte vi pumpe saa godt vi kunde hele Natten, om Morgenen saae vi en Sejler og da at den kom nærmere saae vi, at det var en norsk Skonnert. Det var i nu blevet godt Veir saa at der ikke længer var nogen Fare for at sætte Baaden ud. Derpaa satte den Baaden ud og tog os ombord. Vores Tøj fik vi uheldigvis

³ Libau: by i Letland

⁴ Rosehearty: by i Skotland

⁵ Storm og tante Ane: familiens bekendte på Sydfyn – Storm er skipper

ikke fordi at den sank kort efter. Den, som vi kom ombord i, hed Fremad og var fra Kristiansand. Den skulde gaa til Lieth. I Torsdags ankrede den paa Liets Rhed. Vi kom iland samme Dag og skulde rejse hjem, men da at Damperen lige var gaaet maatte vi vente til der blev en anden Leilighed. Paa samme Tid var én af Folkene rømt fra Seideon og Captainen tilbød mig, at hvis jeg vilde gaa med ham, som Jungmand skulde jeg faa 30 Kroner om Maaneden, og da at jeg ogsaa kunde faa min Afregning og det halve af Hjemrejsningspenge, tog jeg mod Tilbudet. Jeg har faaet temmelig meget Tøj saa at jeg nok kan klare mig. Vi skal gaa til Fredericia saa at jeg kommer vistnok hjem derfra. Jeg vil nu slutte mit Brev med en Kjærlig Hilsen til Eder og med Ønske om at Gud maa være med Eder alle.

Jeg er Gudskelov rask og har det godt.

Eders hengivne Søn.

Severin Nielsen

Breve fra bl.a. Island

Næste hyre skal skaffes, og det bliver denne gang fra København på jagten "Margrethe". Severin bliver forhyret som jungmand. Hyren starter den 5. maj, og farten er bestemt til Island. Ankomsten til Reykjavik sender Severin følgende brev hjem til Fyn. Brevet er sendt den 23. juni 1883:

Jeg skriver Eder for at lade Eder vide at vi lykkeligt og vel ere ankomne her til Islands Hovedstad eller hvad man hjemme kalder en Landsby. Vi have nu faaet alle Slags Varer ind baade Vin, Sukker, Rosiner, Huder, Skind, Mel og Gryn, Porcelain, Spinderokke, Stueuhre, Spader og Skovle og kort sagt alt hvad at der hører til en Høkerhandel. Der er ogsaa lavet en Butik eller paa Islandsk en Krambod ned i Forlasten, hvor saa Islænderne komme ned og købe, hvad at de skulle bruge i Vinter. Hvad at landet angaar da er det jo rigtig nok noget bart. Thi det eneste, som groer her er Græs og lidt Byg. Et Træ har Islænderne aldrig i deres Liv set; men er Landet fattigt paa Planter, er det ogsaa rigt paa Fisk omkring dets Kyster. Thi mange hundrede Franske, Danske, Norske og Engelske Fiskere ligge heroppe baade Vinter og Sommer og fiske. Her gaaer Posten ikke saa hurtigt som hjemme thi her kommer kun Postdamper hver 14tende Dag. Jeg lægger et andet Brev heri, som I nok ere saa god at sende hjem. I kan deraf se lidt mere. Jeg er godt tilfreds her ombord naar blot at jeg ikke skulde koge fordi at Kokken ikke kan og Skipperen ikke Drak.

Nødsignaler, men ingen respons

Som året 1884 er ved at være omme, er Severin ude i en kritisk sejlads ved England. Skibet, han sejler med som letma-

tros, er skonnertbriggen "Røhl" af Fanø. Men lad ham selv fortælle, som han gør det i et brev til forældrene afsendt fra Lieth den 15. december 1884. Desværre mangler noget af brevet.

Jeg skriver til Eder for at lade Eder vide at vi i Lørdags kom her indtil Lieth efter 51 Dages Rejse fra Galveston. Vi gik fra Galveston den 22de Oktober og den 9de November vare vi ved Havanna og den 6te December passered Lixard i Kanalen. Vi havde da heldigvis god Vind igjennem Kanalen saa at vi slap for at krydse derigjennem, hvilket undertiden kan vare en hel maaned, vi sejlede det paa 1½ Dage. Da at vi kom ind paa Liethsfjorden blev det saa haardt Veir at vi ikke kunde krydse op og maatte gaa til ankers omtrent 5 Mile herfra Lieth; men midt paa Natten sprang Ankerkjæden og inden at Vagtmanden lagde Mærke dertil var den drevet iland, og inden Daggry var den smukke og overmaade stærkt byggede Skude næsten ødelagt og det kunde godt været undgaaet om der var passet godt paa, thi vi havde endnu det ene Anker og Kjede, som senere ogsaa sprang. Vi viste da Nødsignaler; men der vare vist ingen, som saae dem, og da at det blev Dag højste vi Nødsignaler paa Toppen; men det hjalp heller ikke, vi besluttede da at gaa iland selv. Derpaa gik jeg, baadsmanden og Capteinen i den minste Baad og gik i land for at faa telegraferet op til Lieth efter Slæbedampere, som saa skulde slæbe os ud igjen om det var muligt; Og efter megen Besvær fik to Dampere os slæbt ud og med det samme ind til Lieth. To Dage stod vi paa land og ikke længere fra Strandbredden end at der var ganske tørt udenfor os med Ebbe,

Ombord på skibet "Mathilde"

1885 er Severin påmønstret skibet "Mathilde", og igen er der problematiske oplevelser ombord. Den 2. september 1885, da "Mathilde" er ankommen til havnen i Falmouth⁶, sendes følgende brev hjem til Fyn sammen med et foto, han har fået taget i Hamborg; det er jo ikke så tit, familien ser ham, efter at han stak til søs, så det er godt at kunde se i hvert fald et foto af ham.

Kjære Forældre!

Jeg vil i dag skrive til Eder for at lade Eder vide, at vi lykkelig og vel ere ankomne hertil igaar aftes, efter en Rejse paa 65 Dage. Det har været temmelig godt Veir paa Rejsen. Den 28de Juni gik vi ud fra Campeche⁷. Vi havde fint Veir og vare 14 dag i Søen da vi en Formiddag fik en Damper i Sigte og noget efter syntes vi at se en Skonnert i Læ, som krydsede sig op. Henimod Middag kunde vi se at det var en Baad og at de vinkede med et Flag. Vi holdt da ned til den og da de kom

⁶ Falmouth: by i Cornwall i England

⁷ Campeche: by ved Mexikanske Golf

Morfar i matrosudstyr

langs Siden fortalte de os, at de kom fra Damperen, som hed City of Dallas af New Orban⁸, hvis Maskine var gaaet i stykker Natten før. De kom fra Bellis i Mexiko og havde 3 Dages Rejse. Foruden Mandskabet var der 24 Passagerer ombord, og de havde blot Proviant ombord for 8 Dage, saa de maatte saa snart som mulig se at faa hjælp. Vi gjorde den Kontrakt med den, at vi skulde styre ind til den nærmeste Plads og derpaa sende en Damper ud at slæbe den ind, hvorimod vi skulde have den Bjergeløn, som Søloven byder. Vi styrede da Kursen efter New orbans; og første Styrmand fra Damperen gik da med os. I de næste fire Dage blev det stille. Vi maatte da gjøre Akkord, med en Mexikansk Damper, om at slæbe den anden ind til den nærmeste Plads hvor den kunde blive repareret, hvorimod den skulde have 4000 Dollars. Den Amerikanske Styrmand gik da ombord i Damperen og vi styrede da vores Kurs efter Floridastrædet. Henimod Slutningen af Juli begyndte den gamle⁹ at blive syg, og nogle Dage efter blev det daarligt Veir og koldt, vi maatte da bringe ham ned i Køien. Den 6te August om Morgenen døde han og næste Dag begravede vi ham; vi vare da tæt ved Halifax. Hvad hans Sygdom egentlig var, ved vi ikke saa nøje; men det var vist enten Slim i Halsen eller ogsaa Lungebetændelse, thi han kunde ikke faa Luft. Nogle Dage efter fik vi en orkan som heldigvis ikke varede mere end 12 Timer og hvorved vi mistede vor Klyverbom. Herefter have vi rigget en anden ud saa godt som mulig. Efter den Tid er der ikke passeret noget af Vigtighed for os. Jeg tænker nu at vi komme herfra til Hamborg og vi da have Held med os kunne vi være i Hamborg om 14

Dage; men skulle vi først til en anden Plads at losse vil det maaske vare en Maaned. Saa snart at vi blive afmønstret i Hamborg, rejser jeg strax hjem. Vores første Styrmand fører nu Forretningen her i Land, og skal jo ogsaa føre Skuden til Hamborg. Men længere bliver det vel heller ikke; thi foruden at han er ung, er han for at sige dum, meget lidt kjendt med at gøre Arbejdet ombord i en Skib. Anden Styrmand er heller ikke meget bedre, Skuden er derfor nu næsten lige saa smudsig, som da vi kom ombord.

Trusler ombord – ny hyre søges

1886 er Severin påmønstret barken "Orion" af Hamborg, et skib, ingen sømand bliver på længere end nødvendigt; hvorfor vil vi høre om i næste brev, sendt fra Lissabon den 30. juni 1886.

Da at jeg igaar modtog et Brev fra Eder, og et fra Louise¹⁰, vil jeg i dag skrive til Eder og lade Eder vide, at vi lykkeligt og vel ere ankomne hertil efter en forholdsvis lang Rejse paa 2 Maaneder. Vi ere Gud ske Lov alle sunde og raske, som jo er en stor Ting for os og, som vi næppe havde troet, paa Grund af at vi have haft en saa slet Proviant hele Rejsen, at vi vare bange for at faa Skjørbug, og desuden havde Capteinen hele Rejsen sig saa slet opført, at han sogar en nat nær havde kastet Styrmanden overbord, og havde han sagt at han havde Myndighed til at myrde os. Paa Rejsen hertil havde han ved hemmelighedsfulde Udtryk ladet os forstaa, at han havde noget ondt i Sinde, og saa godt vi kunde udtyde det maaske ved Mord søge at undrage sig Ansvar for en saa ulovlig Behandling. Vi have derfor bestemt hele Skibets mandskab at søge at blive afmønstret her og dermed være den retfærdige Gud med os i og hjælpe os. Thi det er en retfærdig Sag. Tilligemed Eders brev modtog jeg Eders Portrait og det glædede mig meget, især da det var taget saa godt og lignende af. Vi have hele Rejsen haft godt Veir, som var et stort Held, da at Skibet, ved Capteinens Uforsigtighed ved Ladningens Intagelse, og dog havde han Redningsbaaden, med Planker og andet, belemret, saa Muligheden at redde os i et pludseligt Ulykkestilfælde var forhindret. Vi have Ordre at skulle gaa til Marseille med Ladningen; men vi maa nu først se om Konsulen her tillader os at blive afmønstret eller ej. Jeg ser at Louise er kommen ud til Marslev paa en gaard derude, og at hun er godt tilfreds hermed.

den 2de Juli

Da at vi have været ved Konsulen igaar, som sagde at han kunde ej gjøre noget ved den Sag; men vi maatte vente til

⁸ New Orbans: by i Louisiana

⁹ Den gamle: et af de navne, man kaldte skippere – har intet med vedkommendes alder at gøre

¹⁰ Louise: Severins 1 år yngre søster

vi kom til Marseille, saa vi os nødet til at gaa med hertil, og forhaabentlig blive vi da fri der. Og da vi nu ere klar til at sejle; men vente blot paa at Lodsens skal komme ombord, vil jeg slutte mit Brev med en kjærlig Hilsen til Eder alle og med Ønsket om at Gud maa være med Eder.

Eders hengivene Søn
C.S. Nielsen

Fredelige stunder ombord

Der har været drama i Severins sejlads i nogen tid, men endelig får familien bedre og rarere beskrivelser af, hvad der foregår i Severins sømandsliv. Han befinder sig nu i land og søger ny hyre – forhåbentlig en tryk hverdag, der ikke skal fyldes med mandskabets frygt. Og som man kan læse i det næste brev, er hyren på det norske fuldskib "Herman Lehmkühl" aftalt.

Jeg skrive til Eder for at lade Eder vide at vi lykkelig og vel ere ankomne her til Marseille, som er en meget stor og smuk By, med en god indrettet havn, som og er stor og rummelig og besøges af alle Nationers Skibe, dog mest Sydlændere. Vi ere alle sammen afmønstrede fra Orion, og efter at jeg har været i Logi her i Sømandshjemmet nogle Dage, har jeg nu faaet en Hyre med et Norsk Fuldskib, som ligger i Algier, og skal gaa til de Forenede Stater i Nordamerika og derfra maaske til Europa med Petroleum. Vi skulle i morgen gaa med en damper herfra til Afrika og Skibet vil da ligge rede til at gaa ud med os, saa jeg tænker at om 1½ Maaned tænker jeg at være i Amerika. En af mine gamle Skibskammerater gaar ogsaa dermed. Det er et af de ordentligste Logihuse jeg har været i endnu, hvor jeg nu er. Det er en Tydsker som forestaar det og hans Kone er vistnok ogsaa Tydsk. Alting gaar til med Orden og Renlighed, der er tillige Bøger at læse i baade Danske, Engelske og Tydske. Hver Aften holder Direktøren, som han kaldes, eller Logiværten, Prædiken og undertider er her rigtig Gudstjeneste, men det gaar alt sammen paa Fransk, saa vi have ej meget Nytte deraf men her er en Svensk Sømandspræst, som bor nær ved Havnen. Vi ere her i alt 20 Søfolk i Logi, dog de meste ere Skandinavere. Her ligger ogsaa mange Skandinaviske Skibe. Jeg er Gudskelov sund og rask, som jeg ogsaa haaber at I ere. Jeg vil nu slutte mit Brev med en kjærlig Hilsen til Eder alle og med Ønsket om at Gud maa være med Eder alle.
Eders hengivne Søn. C.S. Nielsen

København og videreuddannelsen

I 1888 søger Severin om optagelse på søfartsskolen i Havnegade i København og bliver optaget. Den 9. juni sender han et brev til en af sine brødre på Fyn og fortæller om sin nye tilværelse som studerende. I brevet fortæller han, at han 2 dage efter at være ankommet til København begynder på skolen og føler, at han er kommet rigtig godt i gang med ud-

dannelsen. Undervisningen starter kl. 8 og varer til kl. 5 om eftermiddagen. Kommet hjem til sit logi i Prinsessegade på Christianshavn venter der hjemmearbejde med regnestykker og en del læsning til undervisningen dagen efter. Siden starten har der været undervisning i aritmetik, geometri og trigonometri foruden navigationslære. Han fortæller også om sit logi hos en skibsfører Larsen. Det er temmelig dyrt, 40 kr. om måneden for kost og logi, så han tænker på at flytte til et billigere sted. Da den 5. november oprinder, er undervisning og eksamener overstået, og han består 1. del af styrmandseksamen med gode karakterer. Derefter følger 2. del af uddannelsen, hvor der undervises i bl.a. engelsk, søret og vejrlære, og den 3. marts 1889 er 2. del bestået. Derefter er det tid til af aftjene værnepligten. Han ansøger om at gennemgå uddannelsen til reserveløjtnant og bliver efter eksamen udnævnt den 20. oktober 1890. Efter at have været udkommanderet med kanonbådene "Kriger" og "Minekran 4" er han igen tilbage i handelsflåden som styrmand.

Søfartsbogen, hvor hans tid på Minekran Nr. 4 er nævnt nederst.

Han sejler fortsat for danske rederier. I hans søfartsbog bliver det den 18. februar 1901 indført, at han er påmønstret kabeldamperen "H.C. Ørsted" som styrmand fra Tuborg Havn. Damperens reder er Store Nordiske Telegraf-Selskab. Sejladsen fremover er med nedlægning af søkabler og

reparation af disse. 1. verdenskrig bliver en farefuld og travl tid for damperen. Tyskerne kapper kabler over, og disse skal repareres, samtidig med at der skal holdes udvig efter drivende miner i farvandene. I skibsprotokollen for "Edouard Suenson", som har afløst den gamle damper "H.C. Ørsted" i 1922, kan man følge med i den farefulde sejlads. Protokollen befinder sig i Rigsarkivet i Store Nordisk Telegraf-Selskabs privatarkiv. I 1917 bliver Severin udnævnt til kaptajn og forbliver på denne post, til han i 1929 går på pension. I 1944 er et 78 år langt liv til ende, et liv, der i 48 år for en stor del er tilbragt ombord på sejlskibe, med alle de farer, men også oplevelser, den tids sømænd fik del i. På min morfar Severins gravsten på Hellerup Kirkegård er der selvfølgelig et anker.

På www.slaegt.dk > Om > Tilbud > Bladet Slægtsforskeren kan du under *Bilag til bladet* finde en oversigt over Severins påmønstringer.

HVORFOR DNA?

Af Peter Olsen
Æblevænget 12, Tingstrup
7700 Thisted
peo@slægt.dk

Gennem de senere år har DNA-slægtsforskning fyldt stadig mere i bladet og på fora på nettet, og et spørgsmål, jeg ofte møder, er: Jamen, kan det bruges til almindelig slægtsforskning? Er det ikke bare sådan noget faderskabs-noget?

Dine forfædres DNA er givet videre til mange

Du har arvet halvdelen af dit DNA fra din mor og halvdelen fra din far, og deres DNA arvede de fra dine bedsteforældre, som igen arvede deres DNA fra dine oldeforældre og så videre. Dit DNA er derfor sammensat af et utal af brudstykker af dine forfædres DNA.

Andre efterkommere af dine forfædre kan have nedarvet de samme brudstykker af DNA, som du har arvet, og det er dét, en DNA-test afslører: At noget af dit DNA er identisk med DNA'et hos andre testede personer (dine DNA-match), og at I derfor muligvis har nogle fælles aner.

DNA-testen fortæller dog ikke, *hvilke* aner du og dine DNA-match har fælles, og det er hér, du kommer på banen: Du skal forsøge at finde jeres fælles aner i matchenes slægtstræer.

Det er ikke altid lige let, men når du finder jeres fælles aner, er belønningen:

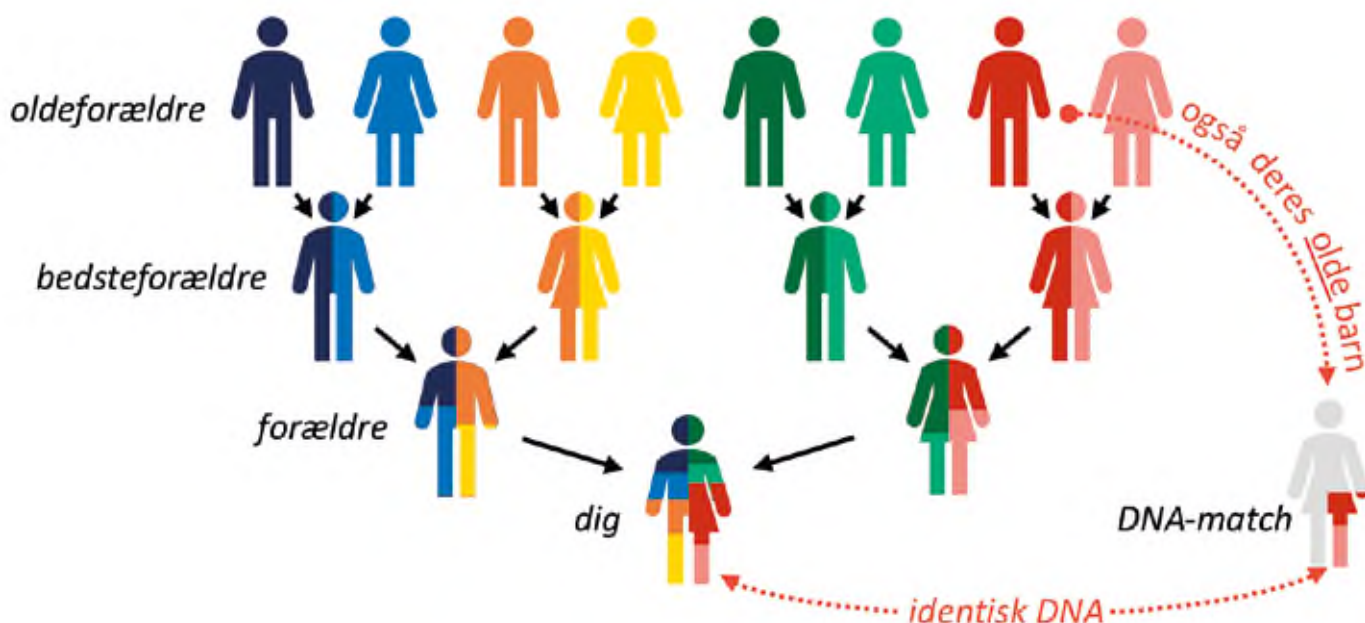
- Du kan bekræfte, at personerne i din anetavle rent faktisk er din biologiske slægt (inkl. de udlagte barnefædre) eller erfare det modsatte: At I ikke er blodsbeslægtede.
- Du kan komme i kontakt med nære og fjerne nulevende slægtninge, og måske har de arvet fotografier eller dokumenter, de gerne vil dele med dig.
- Du kan identificere en ukendt far, bedstefar, halvsøster eller lignende nære slægtninge; det kræver dog en del flid, tålmodighed og held.

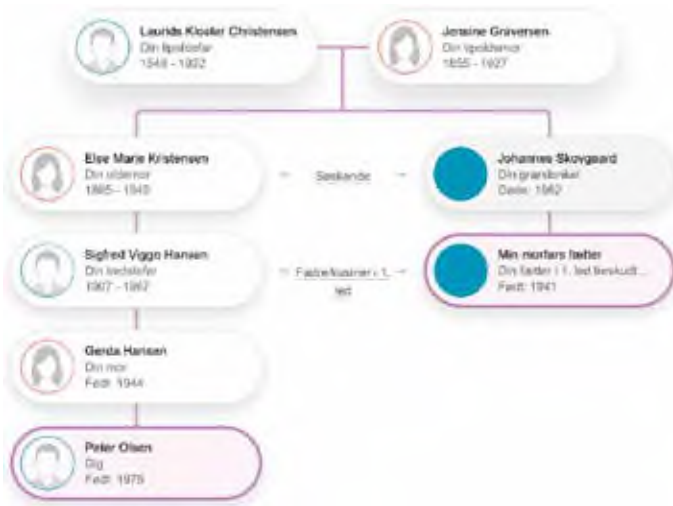
Ane-bingo: Hvem er din biologiske slægt?

Er noget af dit DNA identisk med DNA'et hos andre, der også har ladet sig DNA-teste, matcher I hinanden og vil fremgå af hinandens lister over jeres DNA-match.

En af de personer, som havde brudstykker af DNA, som var identisk med mit DNA, var en mand, der hed Skovgaard, og ud fra Skovgaards slægtstræ kunne jeg se, at han var min morfars fætter.

Det faktum, at Skovgaard og jeg har fælles DNA nedarvet fra mine tipoldeforældre, Laurits og Jensine, understøtter, at slægtslinjen tilbage til dem via min mor, min morfar Sigfred og hans mor Else Marie, er biologisk korrekt.

Her ses, hvordan jeg er i familie med DNA-matchet Skovgaard.

Det er hér, jeg begynder at spille ane-bingo, men i stedet for en almindelig bingoplade, så krydser jeg aner af i mine anetavle. I første omgang markerer jeg, at de tre nævnte (min mor, morfar og hans mor) alle er mine biologiske slægtninge. Derudover vælger jeg personligt at tro på, at de kvinder, som har født min forfædre, også var disse forfædres biologiske mødre. Derfor har jeg i aneviften nedenfor også markeret Jensines mor og mormor som min biologiske slægt, og tilsvarende har jeg markeret hele min mors mødrene linje som min biologiske slægt.

Med udgangspunkt i, at jeg via DNA-matchet Skovgaard fik bekræftet, at vi begge nedstammer fra min tipoldemor Jensine Gravers (fremhævet med rød kant i aneviften), fik

jeg bekræftet at være blodsbeslægtet med 10 af mine 62 nærmeste aner.

På samme vis fortsatte jeg, hver gang jeg kunne finde fælles aner hos andre af mine DNA-match, og efterhånden tegnede der sig et tydeligt billede af, hvem af de personer, jeg på papiret troede var mine aner, reelt også var mine aner rent biologisk.

Ubekræftet slægt og ukendte barnefædre

Du skal dog være opmærksom på, at DNA-testen ikke blot bekræfter noget af din slægt; den kan også afsløre, hvis der er fejl i din anetavle, fx hvis børns fædre er angivet forkert i kirkebøgerne.

Efter 1½ års DNA-slægtsforskning og anebingo måtte jeg erkende, at der var et stort umarkeret område i min anevifte: Det var endnu ikke lykkedes mig at finde en eneste efterkommer fra min farfars slægtslinje blandt mine DNA-match, hvilket antydede, at min kære farfar Julius Peter Olsen ikke var min biologiske farfar på trods af, at han var gift med min farmor, da min far blev undfanget.

Artiklen rummer ikke plads til, at jeg minutiøst gennemgår, hvordan jeg ud fra DNA-match kunne analysere mig frem til, hvem min biologiske farfar rent faktisk var, men kort fortalt viste det sig at være en af min farmors tidligere klassekammerater fra tiden i De forenede Kirkeskoler.

På tilsvarende vis har jeg også hjulpet andre til at finde ud af, hvem deres ukendte far var, via oplysninger fra deres DNA-test, så ja, en DNA-test kan anvendes til at afgøre faderskab, men det er ikke det eneste, den kan.

Min 'bingoplade' som den så ud efter 1½ års DNA-slægtsforskning. Bemærk det store umarkerede hul i venstre side, hvor min farfars slægt hører til.

Din fjerne, nulevende slægt

Et tredje aspekt i forholdet til DNA-testen og din klassiske slægtsforskning er, at det ofte er svært at finde sin nulevende efterslægt, fordi adgang til arkivalier, der fortæller om dine bedsteforældres og oldeforældres efterslægt kan være ganske begrænset.

Her skal du så huske, at dine DNA-match jo netop er personer, som lever i dag og bør være efterkommere af nogle af dine aner; og ligesom du formodentlig har styr dine nærmeste slægt, så har disse DNA-match også styr på deres nærmeste slægt.

Ved at kontakte din DNA-match kan du derfor dels være heldig at få oplysninger om flere af dine nulevende slægtninge, og dels kan du være så heldig, at disse slægtninge har arvet dine aners fotografier eller personlige papirer, som de gerne vil dele med dig.

Afsluttende ord

Da jeg begyndte med DNA-slægtsforskning tilbage til 2017, blev jeg frustreret, fordi det allerstørste DNA-match slet ikke var beslægtet med mig; eller det troede jeg dengang,

fordi jeg ikke vidste, at min fars slægt var en anden, end den, jeg troede, den var. Siden da blev jeg klogere. Kirkebøger, folketællinger og lignende arkivalier fortæller blot, hvad folk har fået oplyst. En DNA-test afslører sandheden.

Ud fra de 180 match, hvor jeg har fundet deres og mine fælles aner, har jeg lært, at ægtemænd ikke altid er fædre til deres koners børn, men at udlagte barnefædre næsten altid er dem, som er anførte i kirkebøgerne; og efter at have fundet min fars biologiske slægt, har jeg bekræftet at være blodsbeslægtet med 54 af mine 62 nærmeste aner. Jeg mangler blot en enkelt oldefar og syv tipoldeforældre i at have fuld plade.

Personligt har det været lige så spændende at grave i DNA-slægt, som det er at finde slægt via klassiske kilder, og skulle du nu være fristet til at vide mere, fx om valg af test og DNA-firma, så vil jeg henvise til Forum på slægt.dk og til Facebook-gruppen DNA-slægtsforskning. Der kan du få grundige og præcise råd til, hvor du bør lade dig teste og til hvilke hjemmesider, du bør overføre dine DNA-data.

Til jer, der lader jer friste: velkommen ind i en ny, spændende disciplin inden for slægtsforskning.

Billede af en af mine oldefædres barndomshjem, venligst delt med mig af en fjern, italiensk fætter fundet via DNA.

SLÆGTSHISTORISK DAG

Igen i år afholdes Slægtshistorisk Dag i Århus; tidspunktet er lørdag d. 4. november 2023 kl. 10-16.

Nærmere information følger, når programmet er helt på plads.

Følg med på denne side: https://www.facebook.com/groups/274774686206822?locale=da_DK.

Vi lægger billetter op, når programmet er klar, formodentlig sidst i august.

På komitéens vegne, Bodil Grove Christensen.

FRA UNGARSK REVOLUTION TIL SUNDTOLDENS HELSINGØR

Af Steen Ostermann Rytlig
Morbærvej 5
3450 Allerød
steen@rytlig.dk
www.rytlig.dk

Hvis du engang kommer til Helsingør og går en tur i Strandgade, så stop op ved nr. 71 – Marstrands gamle skibsprovianteringsforretning. K.F. Marstrand var en af de mere end 50 skibsprovianteringskøbmænd og skibsklarerere, der holdt til omkring havnen. Købmand Marstrand opførte huset i 1846-47 i den sidste epoke af den gyldne tid, hvor Sundtolden gjorde Helsingør til en velhavende og kosmopolitisk by, hvor særligt engelske, skotske, hollandske og tyske sømænd fra de hundredvis af handelsskibe, der ankrede op uden for Helsingør, fyldte byens gader.

Strandgade 71 - K.F. Marstrands gamle skibsprovianteringsforretning.

Det er nu ikke den gamle skibsprovianteringsforretning i nr. 71, vi skal dvæle ved, men derimod den spændende historie om nogle af de personer, der er knyttet til huset.

Kammerpige

Vores historie starter imidlertid langt fra Strandgade – nemlig på Samsø i Besser Kirke 2. pinsedag, mandag den 30. maj 1803, hvor sognepræst Poul Henrich Heegaard forestår dåben af Johanne Marie Luja – datter af skipper Andreas Nicholai Luja og Lauridtz Petersdatter Møller og sidste barn ud af en søskendeflok på 7.

Johanne kommer til at spille en central rolle i historien. Da hun var 2 år gammel, døde hendes far, som var skipper på en båd, der sejlede i rutefart mellem Samsø og Aarhus. Hendes mor ernærede sig efter farens død som jordemoder i Aarhus.

Der går nu nogle år, inden vi igen hører noget til Johanne. Det præcise årstal kendes ikke, men ifølge familietraditionen i slægten Luja skulle hun på et tidspunkt have fået ansættelse som kammerpige ved prinsesse Charlotte Frederikkes hof i Horsens. Prinsessen var i 1806 blevet gift med sin fætter, den danske prins Christian Frederik (senere Christian d. 8.), med hvem hun fik sønnen Frederik, den senere Frederik d. 7.

På grund af formodet utroskab med sin sanglærer, komponisten Edouard Du Puy, blev ægteskabet opløst, og Charlotte Frederikke endte efter nogle måneders ophold i Altona ved Hamborg i Horsens. Her flyttede hun i 1810 ind i "Palæet". Palæet bestod af to ombyggede gårde på Torvet i Horsens, som tidligere i 1780-1808 havde huset et russisk hof for 4 landflygtige russiske prinser og prinsesser.

Charlotte Frederikke måtte ikke uden kongens eller kronprinsens tilladelse rejse længere væk end på besøg hos venner og bekendte i Midtjylland. Hun levede således i en form for eksil, idet opholdsstedet ikke var helt selvvalgt, og hun ikke kunne bevæge sig fuldstændigt frit omkring.

Som en særlig gunstbevisning fra hoffet i København fik hun imidlertid i 1829 lov til at rejse på kurophold i Karlsbad i Tjekkiet.

Det er her vi igen møder Johanne Marie Luja. I Robert Neeindams bog "Ungdom og Galskab", side 58, beskrives det således:

Prinsesse
Charlotte Frederikke
af Mecklenburg-Schwerin

“Den 1. juni 1829 kl. seks om morgenen kørte en karet ud af Horsens by. I kareten sad en læge, fru Horn (prinsesse Charlottes hofdame), kammerjomfruen og prinsessen selv under navnet fru von Gothen, som ville gennemgå en kur i Karlsbad”.

Enten under rejsen til Karlsbad eller under opholdet i kurbyen modtog prinsessen besked om, at hun kunne udvide rejsen, så hun ikke behøvede at vende hjem til Danmark. Hun endte med at slå sig ned på Roms hovedgade, Via del Corso, under navnet fru von Gothen.

På den lange rejse fra Karlsbad til Rom var prinsesse Charlotte kommet forbi byen Zlan i det nuværende Slovenien. Her havde den 27-årige kammerpige Johanne Luja mødt den karismatiske 32-årige præst Pál Rázga, som allerede dengang var kendt for et forbløffende retorisk talent og sine medrivende prædikener.

Frieri i Rom

De forelskede sig, og nogen tid senere, da prinsesse Charlotte Frederikke var kommet til Rom, modtog hun et brev fra Pál Rázga, hvoraf det fremgik, at han havde friet til “meine Liebe Luja”, og i mangel af svar fra Johannes mor i Aarhus bad han prinsesse Charlotte om at træffe afgørelsen.

I et brev dateret 11. januar 1830 (som stadig findes i slægtens varetægt) svarede prinsesse Charlotte Frederikke bl.a.: (Hun skrev på tysk).

“Es freut mich das Sie Meine Liebe Luja zu Euer Ehegattin gewählt haben. Sie ist ein gutes Mädchen die an der Hand eines Guten vernünftigen Mannes gewiss eine brave Hausfrau werden wird, denn sie ist eine Gute Hauswirthin die die Wirtschaft versteht. Sie hat freilich noch keine Antwort ihrer Mutter aber wünsche nun dass ich entscheiden soll.”

(Det glæder mig, at De har valgt min kære Luja som Deres hustru. Hun er en god pige, som ved en god, fornuftig ægtemands hånd bestemt vil blive en brav husmoder, da hun er en god værtinde, der forstår sig på økonomien. Hun har selvfølgelig endnu ikke fået svar fra sin mor, men ønsker nu, at jeg skal træffe beslutningen).

Prinsesse Charlotte bad præsten om sammen med sin tilkommende at komme til Venedig i første halvdel af karnevalet. Rázga havde øjensynligt anmodet om, at vielsen skulle finde sted der, selvom prinsessen havde foretrukket, at vielsen havde fundet sted i hendes hus i Rom. De blev viet den 18. februar 1830.

De første år efter vielsen blev de boende i Zlan. I 1835 blev Rázga præst ved den evangeliske menighed i sin hjemegn i Modor. I 1839 blev han kaldet til den evangeliske menighed i Prag. I 1846 forlod familien Prag, efter at Rázga havde haft en del heftige stridigheder med sit menighedsråd. Det lykkedes ham at komme til Bratislava som evangelisk præst.

Ved sin tiltrædelsesprædiken sagde han: “Jeg giver med glæde kirken, hvad jeg formår. Mit liv tilhører imidlertid mit fædreland, som jeg aldrig vil unddrage, hvad jeg er det skyldigt”.

Pál Rázga
(10/12 1798 - 18/6 1849)

Meget tyder på, at Pál Rázga har været en stolt, selvrådig natur, hvis lyst var politisk virke i patriotisk ånd. Skønt af slavisk herkomst, af tysk dannelse og med tysk som modersmål var det som ungarsk patriot, politisk taler og frihedshelt, han vandt sine laurbær, ikke som ydmyg kristen eller som hensynsfuld familiefader.

Han opfattede sig som patriot og forsvarer for det ungarske kejserrige. Ved udbruddet af den ungarske revolution 1848/49 og den efterfølgende frihedskamp for løsrivelse fra det østrigske Habsburgermonarki valgte han at støtte de ungarske frihedskæmpere. Han kæmpede ikke med pistol i hånd, men støttede de ungarske tropper med opmuntrende taler og ledsagede dem som kapellan.

I sine politiske taler udnyttede Rázga til fulde sit retoriske talent og temperament. Talerne skulle dog hverken have

været revolutionære, majestætsfornærmende eller antidynastiske, men alligevel blev han som agitator efterhånden en torn i øjet på østrigerne.

Ungarsk frihedshelt

Den 18. december 1848 blev Pál Rázga arresteret. Hans kone og fem børn klyngede sig til ham og bad grædende om ikke at blive berøvet deres forsørger. Anklagen lød på højforræderi.

Ved de første forhør forsøgte anklageren at redde Pál Rázga, men han var ubøjelig og fastslog, at han havde handlet af egen fri vilje og havde fulgt sin egen patriotiske overbevisning. Med sådanne svar var sagens udfald næsten givet på forhånd.

Johanne Marie Rázga rejste til Wien og søgte forgæves audiens hos den østrigske kejser for ad denne vej at opnå en eller anden form for benådning.

Pál Rázga sad fængslet i et halvt år. I løbet af denne tid blev 7 af hans kampfæller henrettede. Den fortvivlende ventetid blev afbrudt, da general Haynau 1. juni 1849 blev øverstbefalende og i typisk germansk ånd fik generalfuldmagt til at "bringe orden" i landet. Han underskrev en række dødsdomme – herunder Pál Rázgas, som ikke opnåede Haynaus særlige gunstbevisning – at blive henrettet ved skydning i stedet for ved hængning.

General Haynau blev opsøgt af en deputation af sorgklædte kvinder af Bratislavas bedste borgerskab, der knælende og

grædende bad om nåde for den agtede præst. Haynau hørte på dem, men hans inappellable svar skal have lydt: "Han skal dingle til afskrækkende eksempel for alle oprørere".

Kl. 4 om morgenen den 18. juni 1849 blev han afhentet af bødlen og et kompagni soldater, der førte ham til galgen på Eselberg. Her bad han roligt og velsignede alle – også den Østrigske kejser og sine dommere. "Jeg velsigner mit dyrebare fædreland og ønsker, det snart må blive frit". Her blev han afbrudt af en trommehvirvel. Da rebet blev lagt om hans hals, hørte man ham sige: "Herre i Dine hænder befaler jeg min ånd". Ny trommehvirvel. Da rebet strammede mere, lød kommandoen: "Zum Gebet". Soldaterne knælede. Pál Rázga var ikke mere. Ved galgens fod lå hans lave præstehat.

Byens befolkning valfartede til galgepladsen, hvor General Haynau til skræk og advarsel lod hans legeme hænge og dingle til sen aften. Rázga er fortsat en folkehelt i Slovakiet, og der er et mindesmærke for ham i Bratislava.

Den østrigske general Julius Jacob von Haynau (14/10 1786 - 14/3 1853)

Pál Rázga på vej til galgen. Billedet er et falsum. Ingen familie var til stede. De var hjemme og sørgede.

Den habsburgske tiger

Inden vi går videre med historien lige et par ord om general Julius Freiherr von Haynau (14/9 1786 - 14/3 1853). Kendt som en yderst effektiv militær leder fik han også et ry som en aggressiv og hensynsløs hærchef. Hans soldater kaldte ham "Den Habsburske Tiger", og modstanderne, der led under hans brutalitet, kaldte ham "Hyænen fra Brescia" eller "Bødlen fra Arad".

Efter fredsslutningen efter det ungarske oprør blev han udpeget som øverstbefalende for Ungarn. Hans hidsige temperament bragte ham imidlertid i konflikt med krigsministeren, og Haynau måtte træde tilbage fra sin kommando i 1850. Sine sidste år rejste han en del rundt til en række europæiske lande.

Mindeplade i Park Street, Southwalk, London, for bryggerkarlenes overfald på General Haynau

Her kan det så måske være en trøst for Pál Rázgas efterkommere, at rygterne om Haynaus brutalitet spredte sig som løbeild rundt i Europa. Ved et besøg i Bruxelles undslap Haynau således med nød og næppe en voldelig pøbel, og i London blev han angrebet en flok bryggerkarle fra Barclay & Perkins bryggeri, som jagtede ham ned af Borough High Street og smed mudder og hestepærer efter ham, medens de råbte og skreg: "Ned med den østrigske slagter". Da den italienske revolutionær Guiseppe Garibaldi besøgte England i 1864, insisterede han på at besøge bryggeriet og takke bryggerkarlene.

Johanne Marie Rázga havde sammen med Pál Rázga levet i et meget lykkeligt ægteskab. Hun blev nu ved sin mands tragiske død ikke kun ramt af sorg, men også af uoverstigelige økonomiske problemer, hvor hun og hendes 5 børn i alderen 7-17 år måtte hutle sig gennem tilværelsen på lokalbefolkningens nåde og barmhjertighed.

Johanne Marie Rázga overlevede kun sin mand med fem år. Den 25. januar 1854 døde hun – efter sigende græmmede hun sig ihjel, 51 år gammel. Hendes liv havde været mere bevægende end de flestes. Fra en beskeden tilværelse som datter af en jordemoder i Aarhus over prinsesse Charlotte Frederikkes muntre hof, til en romantisk forelskelse med giftermål i Venedig og samliv i Slovakiet, Prag og Ungarn med den begavede, temperamentsfulde og stolte præst og til hendes sidste års martyrium.

Paul Julius Rázga

Vi skal nu følge det ene af Johanne og Pál Rázgas 5 børn – nemlig sønnen Paul Julius Rázga, født den 28. december 1837 i Modra, Pezinok, i det nuværende Slovakiet. Efter faderens død fik børnene købmand

Paul Julius Rázga ca. 1860

Karl Hackenberger som værge, og Paul kom sammen med sine brødre til Pozsonys (i dag Bratislava) evangeliske vajsenshus. Ca. 14 år gammel kom han i handelslære – måske hos sin værge købmand Hackenberger.

Da læretiden var overstået i 1855, ville den unge Rázga gerne ud at opleve verden uden for Bratislava. Han rettede derfor blikket mod Helsingør, hvor hans mors fætter, Krag Friedrich Marstrand, i 1833 havde grundlagt skibsprovianteeringsforretningen K.F. Marstrand.

Han kom således som 17-årig til Helsingør, blev en del af Marstrands familie i Strandgade 71 og på et tidspunkt adopterede Marstrand ham. Med sin handelsuddannelse var det naturligt, at han blev ansat i K.F. Marstrand, og ved folketællingen fra 1860 kan vi se, at han har titel af kommis.

Asta Lundwall 1857

Skråt over for nr. 71 i Strandgadens søndre side boede den velhavende skibsklarerfamilie Lundwall. Johan Peter og Cathrine Marie Lundwall havde flere døtre, men det var især Asta Angelica Margaretha Lundwall, Paul Rázga havde øje for.

Ægteskaber

Den 10. maj 1865 kl. 15:30 ringede klokkerne i Sankt Olai Domkirke til Astas og Pauls bryllup. Astas far, Johan Peter Lundwall, og Pauls adoptivfar, K.F. Marstrand, var forlovere.

Desværre fik det unge par kun lidt mere end 3 år sammen. Fødslen af deres første barn gik galt, og Asta døde i barsels seng, 29 år gammel, den 29. oktober 1868. Barnet overlevede og blev døbt Asta Mathilde Rázga. Familien Lundwall tog Asta Mathilde til sig, og med to hjemmeboende døtre, Emilie Cathrine (tante Minka) og Hildegard Theodora Augusta, er den lille Asta Mathilde helt sikkert hurtigt blevet familiens midtpunkt.

Paul Rázga var naturligvis kommet meget hos Lundwallfamilien og havde fulgt sin lille datters opvækst. Der var så opstået "sød musik" mellem Paul og Lundwalls yngste datter,

Hildegard. Så den 16. april 1870 ringede bryllupsklokkerne igen for Paul. Denne gang dog ikke i Helsingør, men i Skt. Bendts Kirke i Sorø. Hvorfor vielsen fandt sted i Sorø og ikke i Helsingør, henstår i det uvisse, men måske kunne det være, fordi Hildegards storebror, James Webster Lundwall, boede i området som proprietær af Nordgården i Balstrup. I hvert fald var storebror, James, og Paul Rázgas adoptivfader forlovere ved vielsen.

Efter brylluppet flyttede Paul Rázga over i Strandgade 92 til familien Lundwall. Mor, Cathrine Marie Lundwall, og storesøster, Emilie, flyttede fra 1. sal til 2. sal, og Hildegard og Paul Rázga flyttede ind på 1. salen. Her boede de i mere end 25 år. På et tidspunkt efter 1890 rykkede de over gaden og indrettede sig i lejligheden over forretningen i Strandgade 71, og her blev de boende resten af livet.

Paul og Hildegard Rázga med børnene Asta Mathilde og Johanne Emilie ca. 1875

Succes med forretningen

Paul Rázga klarede sig godt i sin adoptivfars forretning, som havde udviklet sig til en succesfuld og omfattende virksomhed, hvor man foruden skibsproviantering også ernærede sig ved befragtning og spedition.

Meget hurtigt begyndte firmaet at importere vin i fade, der blev aftappet i kælderen under Marstrands hus i Strandgade, og efterhånden blev vinen ikke kun solgt til skibene, men også til kunder rundt omkring i Nordsjælland. I en tid lang drev man også selv rederivirksomhed, og virksomheden repræsenterede talrige danske og udenlandske rederier og as-

suranceselskaber. Der var brug for mere plads, og derfor opkøbtes naboejendommene på begge sider af Strandgade 71, således at firmaet ejede husene i Strandgade 69, 71 og 73.

Paul Julius Rázga med bowlerhat på trappen til sin skibsprovianteringsforretning ca. 1900

I 1875 trak Paul Rázgas nu 70-årige adoptivfar sig tilbage og overdrog virksomheden til Paul og sin kompagnon, købmand Niels Andreas Carl Sørensen. Da Sørensen døde i 1892, blev Paul eneindehaver. Han drev succesfuldt virksomheden videre og blev efterhånden en af Helsingørs mest magtfulde og velhavende mænd. Det fremgår blandt andet af en notits i Silkeborg Avis den 1. december 1900, hvor der er en oplistning af provinsbyernes største skatteydere. Købmand Rázga tjente i dette år 10.000 kr. (svarende i nutidskroner til ca. 782.000 kr.). I 1906 overdrog Rázga forretningen til nye ejere og blev rentier. Paul Rázga døde 15. februar 1912, 74 år gammel.

K.F. Marstrands Eftf. fortsatte i mange år sit virke med forskellige ejere og under forskellige former, indtil det endelig som det sidste af de gamle skibsklarerfirmæer lukkede i 1981.

Det må konstateres, at Paul Rázgas liv, ligesom hans mors, Johanne Marie Luja, var mere begivenhedsrigt end de fleste andres. Fra som 12-årig at opleve sin far blive anklaget for landsforræderi og hængt som oprører til som faderløst barn sammen med sin mor og sine søskende at hutle sig gennem tilværelsen på naboer og venners nåde og barmhjertighed. Ende som vajsenshusbarn for så at komme i handelslære hos sin værge i Bratislava og fem år efter sin fars tragiske død miste sin mor og som 17-årig forældreløs rejse fra Bratislava til sin mors fætter i Helsingør, blive adopteret af hans fami-

lie og blive ansat i adoptivfaderens virksomhed for til sidst at overtage denne. Blive gift med 2 døtre af en af Helsingørs største og rigeste skibsklarerere for selv at ende som en af byens mest indflydelsesrige og velhavende borgere med en portugisisk konsultitel og bekendtskab med kong Christian den IX – et skattet medlem af Helsingørs Kongelige Privilegerede Skydeselskab, hvor Rázga var næstformand.

Hildegard Rázga i lejligheden Strandgade 71. Over sofaen malerier af hendes forældre, Johan Peter Lundwall og Cathrine Marie Gundersen Appelroed, hendes mormor, Christine Møller Appelroed, og Johan Peter Lundwalls morfar, Johan Jacob Bars.

Erindringer

Hildegard blev sammen med sin ugifte datter, Isca Dorthea Margrethe Rázga (af familien kaldet Doris), boende i familiens lejlighed i ejendommen i Strandgade 71. I løbet af 1920'erne satte hun sig til at skrive sine barndomserindringer fra sundtoldtidens Helsingør.

Som den sparsommelige dame hun var, nedskrev hun sin fortælling i en kasseret protokol fra sin afdøde mands firma, K.F. Marstrand. Hendes erindringer er udgivet i bogen "En barndom i Sundtoldens Helsingør".

Hildegard døde 20. april 1932, 89 år gammel. Efter hendes død blev datteren boende i lejligheden Strandgade 71, indtil hun døde blot 3 år senere den 11. marts 1935, 59 år gammel. Hermed var familien Rázgas tilknytning til ejendommen Strandgade 71 definitivt slut.

Hvorfor har jeg nu skrevet denne historie, tænker du måske? Det har jeg, både fordi den indeholder nogle fascinerende skæbner, og ikke mindst fordi den er en del af fortællingen om nogle af mine spændende helsingørske aner. Paul Rázgas 2 hustruer Asta og Hildegard var nemlig døtre af mine tiptipoldeforældre, Johan Peter Lundwall og Cathrine Marie Gundersen Appelroed, og Asta og Hildegard er dermed mine 3 gange grandtanter.

Kilder i Danmark:

En barndom i Sundtoldens Helsingør. Erindringer af Hildegard Rázga, 2. udgave 2010

Minna Dithmers slægtsnotater (Minna Dithmer var Paul Rázgas barnebarn) udarbejdet i 1940 af Poul Stern

Stamtavle over slægten Luja, ver. 8, udarbejdet af Jesper Holm, holm-slaegt.dk

"Ungdom og Galskab" af Robert Neiiendam, side 58

da.wikipedia.org - https://da.wikipedia.org/wiki/Charlotte_Frederikke_af_Mecklenburg-Schwerin

Danmarks ældste forretninger - KRAK's forlag 1950, side 390

Helsingørs Kongelig Privilegerede Skydeselskabs 200 års jubilæumsskrift, udgivet 1966, siderne 38 og 44

Diverse opslag i kirkebøger og folketællinger

Kilder i udlandet:

https://reformacio.mnl.gov.hu/orokseg/razga_pal_evangelikus_lelkedsz_az_1848_49_es_szabadsagharc_pozsonyi_vertanuja

<https://zope.lutheran.hu/honlapok/protestans/felvidek/pozsony/lelkedszek/razga>

Geschichte der Evangelischen Kirchengemeinde A.B. zu Pozsony-Pressburg II. Teil 1906, side 60 -61

Pozsony und der Freiheitskampf 1848/9. Karl Stampel's Forlag, Pozsony-Budapest 1905, side 65 - 83

<https://www.londonremembers.com/subjects/general-haynau-baron-julius-jacob-von-haynau>

https://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Jacob_von_Haynau

SÅDAN KAN DU FØLGE EN PERSON, DER FLYTTER

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Vi kender det alle. En person bliver uhjælpeligt væk for os. Selv om vi er tilbage i århundreder, hvor vi måske har en forestilling om, at folk ikke bevægede sig særlig meget omkring, kan det hænde, at en mand eller kvinde bliver helt væk for os. Faktisk var folk mere mobile, end man umiddelbart skulle tro, så det burde ikke være overraskende, at vi nu og da må på jagt efter en sporløst forsvunden ane. Og hvad ville slægtsforskningen være uden udfordringer på den livsvarige skattejagt?

Heldigvis behøver du ikke bare slå dig til tåls. Der er flere kilder, du kan ty til på jagten, og i det følgende skal der vises nogle muligheder.

Folketællinger

Folketællingerne er en velkendt kilde, som vi alle bruger i vid udstrækning. Men sørger du også for at finde alle tællinger, som en familie kan være med i? Der kan være små og store ændringer i husstandens sammensætning og i de oplysninger, der bringes. Er der et medlem af familien, der pludselig er væk i en periode, må det undersøges, hvor vedkommende i stedet opholder sig. Eller om han/hun måske er død?

Fra og med tællingen 1845 er oplysninger om fødestedet som bekendt med, og det er guld værd. Men vær også opmærksom på, at nogle af de nyere folketællinger er mere præcise. I 1911 og 1921 oplyses det, hvilket år personen har taget bopæl i sognet samt sidste bopæl før tilflytningen. I 1930 anføres de personer, der er til stede på tællingsdagen, men egentlig har fast bopæl andetsteds, samtidig med at den faste bopæl oplyses.

De nyere folketællinger er besværlige at arbejde med, fordi så få er indtastede, og mulighederne for at søge på tværs af amter er begrænsede. Disse problemer har en lille håndfuld uden-

landske aktører, Ancestry.com, MyHeritage og FamilySearch dog løst; den sidstnævnte er frit tilgængelig, så den bruger vi her. Eneste krav er, at du registrerer dig og opretter en brugerprofil, hvilket er gratis og ikke medfører en syndflod af spam.

Hos FamilySearch (www.familysearch.org) logger du på og klikker på fanebladet *Søg > Optegnelser*. Rul lidt ned på siden, til du kommer til feltet *Gennemse alle samlinger*. Tast 'danmark folketælling' i feltet, og straks får du mulighed for at klikke på de danske tællinger fra 1834 til 1930; desuden findes der nogle kommunale folketællinger fra Aarhus.

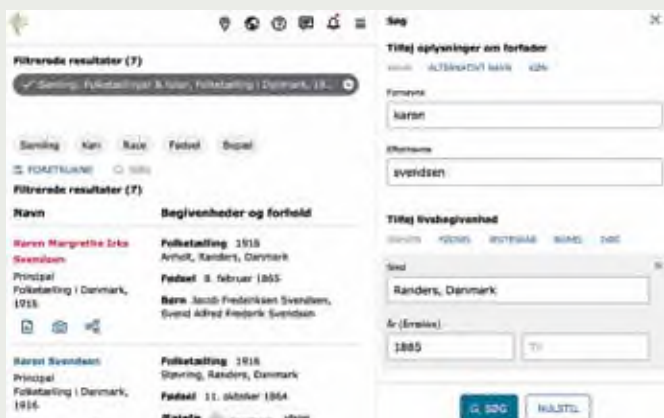
Her vælger du den ønskede folketælling hos FamilySearch.

I søgefelterne, som du præsenteres for, kan du taste navn, sted og år, og du søger nu i hele den danske befolkning med rige muligheder for at finde forsvundne personer. Har du brug for flere felter, klikker du på *Flere muligheder* og kan nu tilføje oplysninger om andre familiemedlemmer og begivenheder. Når du har søgeresultaterne, kan du vælge, om du vil se den indtastede husstand, det originale dokument eller yderligere slægtsoplysninger vedrørende personen.

København

I hovedstaden med de mange indbyggere udviklede man særlige måder til at holde styr på befolkningen. Fra 1865 blev det politiets opgave at registrere samtlige borgere over 10 år. Det skete i halvårslige mandtalslister, som er bevaret for perioden 1869-1923. Her er husstandene registreret med tjenestefolk og logerende, som vi kender det fra folketællingerne, dog på nær mindre børn. Ved siden af findes politiets registerblade, hvor hver person har sit kort med oplysninger om fødested og forskellige adresser i staden.

Resultatet af en søgning på Karen Svendsen. De små ikoner under hendes navn er links til forskellige visninger af resultatet: indtastning, original og slægtssammenhæng.

Både mandtal og registerblade er søgbare på Københavns Stadsarkivs hjemmeside www.kbharkiv.dk. Klik på *Søg personer* på forsiden, hvorefter du kan vælge fritekstsøgning, hvor du søger på tværs af diverse indtastede kilder, eller avanceret søgning, der giver mulighed for at søge specifikt i enkelte kilder. Når du klikker på et navn blandt søgeresultaterne, får du både en scanning af originalen og de indtastede oplysninger.

Politiets registerblade er til eminent hjælp, når du skal søge slægtninge i København. Her gælder det Agnes Frederikke Sander fra Læsø, der i 1906-07 opholdt sig som tyende (T) i hovedstaden.

Selv om du arbejder med folk i provinsen, kan det give pote at søge her. Rigtig mange provinsboere søgte til hovedstaden for at finde arbejde, eventuelt blot for en periode.

Kirkebøger

I perioden ca. 1814-1875 indgår en ganske særlig sektion i kirkebøgerne, til- og afgangslisterne. Disse lister udgjorde

den tids folkeregistre, så at sige. Når en person ønskede at forlade sognet for typisk at søge arbejde et andet sted, skulle vedkommende henvende sig hos sognepræsten, der registrerede afrejsen i kirkebogens *afgangsliste*. Tilsvarende måtte den rejsende opsøge præsten i det nye sogn, som noterede ankomsten i *tilgangslisten*. Ud over at indføre flytningen i kirkebogen, blev den registreret i vedkommendes *skudsmål*, en lille bog, som unge mennesker fik efter konfirmationen, og som de skulle medbringe i deres tjenester, så arbejdsgiverne kunne give dem et skudsmål med på vejen. Det siger sig selv, at en bevaret skudsmål bog blandt slægtspapirerne er en gave!

Til- og afgangslisterne er altså lige, hvad vi som slægtsforskere kan drømme om. Det er dog ikke ualmindeligt at støde på forglemmelser eller steder, hvor listerne ikke er ført eller måske gået tabt, og som hovedregel skal man regne med, at det mest var tjenestefolk, man på den måde ville holde styr på, mens gårdmandsfamilier og folk fra de højere klasser sjældent findes i listerne. Til gengæld var det jo også tjenestefolkene, der bevægede sig mest omkring. Dog ingen regler uden undtagelser, så et kig i listerne er altid et forsøg værd, især da alle kirkebøgerne er online.

Vælg altid den nye scanning på Arkivalieronline, når du skal på jagt i af- og tilgangslisterne. Den har både den bedste gengivelse af kirkebøgerne og tillader dig at slå direkte ned på til- og afgangslisterne fra listen over kirkebøger til venstre i skærbilledet. De er ført kronologisk, år for år, og ved hver person oplyses om flyttedato, navn, alder og "Haandtering". I tilgangslisten kan vi se, hvor personen kommer fra, og måske er der også tilføjet et arbejdssted. I afgangslisten erfarer vi omvendt, hvor personen agter sig hen.

Et klip fra til- og afgangslisterne i kirkebogen fra Voldby, Randers Amt, 1837. Kirkebogsføreren hører til de mere meddelsomme, idet han har en del detaljer med under håndtering og nævner skudsmål under anmærkninger.

Find en afdød

Vi skal gerne følge vores aner til dørs, så vi har alle de kirkelige begivenheder på plads. Men det kan undertiden være svært at finde en persons død og begravelse. Hvad gør man, hvis et

gammelt menneske ikke optræder i begravelsessektionen i kirkebogen for det sogn, hvor hun ellers har boet i hele sit liv?

Et første forsøg kan være en søgning i *Register over døde i Danmark*, der dækker perioderne 1867-1939 og 1943-1969 (København 1842-1915) på adressen <https://dodsregister.dk>. Her kan du søge på navn og fødsels- og dødsdato eller et interval for dødstidspunktet. Oplysningerne, du får, er nødtørftige, måske må du nøjes med lægekredsen som sidste bopæl, men en dødsdato vil altid optræde.

Prøv at følge afdødes børn. Hvis de har slået sig ned i et andet sogn, har hun måske valgt at bo hos et af dem. Men ellers må du søge i Ancestrys indtastninger af danske kirkebøger ca. 1814-1920. Foretagendet Ancestry.com er en stor amerikansk betalingsdatabase, der som tak for at måtte låne de danske folketællinger af Rigsarkivet giver danske forskere gratis adgang til indtastningerne af kirkebøgerne. For at bruge siden skal du registrere dig som bruger, hvilket er gratis.

Du skal bruge den svenske version af Ancestry og logge ind på www.ancestry.se. På søgesiden finder du søgefelter til enkel søgning, men du kan også gå videre til *Avancerad sökning*, hvis du ønsker flere felter. Søgningen er fonetisk, dvs. den tager højde for forskellige stavemåder, som du derfor ikke behøver at bekymre dig om. Du får ofte flere, somme tider mange, hits ud af søgningen, og du kan være heldig at få flere begivenheder i et hug, såsom fødsel, vielse og begravelse. Klik på det lille ikon *Visa* til venstre for personens navn for at komme til scanningen af originalen. Da du søger på tværs af alle sogne, vil du kunne finde forsvundne aner.

Også en søgning hos FamilySearch kan give gode resultater. Det er lidt mere tilfældigt, hvad der er med her (noget af indholdet stammer fra indsendte slægtsforskerbidrag), men siden er især stærk på indtastede til- og afgangslister, som jo netop i vores sammenhæng er vigtige.

Tyendeprotokoller

1875 måtte sognepræsterne slippe deres lille bijob med at registrere flytninger for at overlade det til sognefogederne. I købstæderne og København havde man allerede siden 1854 skulle melde en flytning til byfogeden eller, for hovedstadens vedkommende, til politidirektøren. I stedet for kirkebøgerne blev til- og afgang nu indført i såkaldte tyendeprotokoller, og oplysningerne her svarer i store træk til kirkebøgernes lister, bortset fra at af- og tilgang nu er samlet i en protokol. Nogle steder har man brugt fortrykte bøger med faste kolonner, mens protokollerne andre steder er hjemmelavede og kolonnernes overskrifter håndskrevne. I nogle tilfælde kan man finde tjenestefolkenes

The screenshot shows the Ancestry search results for Ane Kirstine Andersdatter. The search criteria are: Name: Ane Kirstine Andersdatter, Birth: 1828, Death: 1829, Location: Århus, Denmark. The results show two entries for Ane Kirstine Andersdatter, both born in 1828 and living in Århus, Denmark. The first entry has a birth date of 18 Oct 1828 and a death date of 11 Jan 1829. The second entry has a birth date of 8 Dec 1828 and a wedding date of 7 Oct 1856. Both entries have a small 'Visa' icon next to them.

En søgning hos Ancestry og resultatet af samme. Bemærk det lille Visa-ikon, der leder til originalen.

løb anført. Se fx Varde Byfoged, Øster-Vester Horne Herredsfogeds Af- og tilgangslister 1858-1874, der ovenikøbet findes i en ny-skannet (eller fotograferet) udgave på Arkivalieronline.

Set fra slægtsforskervinkel var registreringen i bedre hænder hos præsterne, idet det er ret tilfældigt, hvad der er bevaret af tyendeprotokoller. For byfogedernes vedkommende er en del af protokollerne afleveret til Rigsarkivet, og nogle er også endt på

Opslag fra tyendeprotokollen, der er ført af sognefogeden i Bjerby Sogn i Thisted Amt 1875-1907.

Arkivalieronline. Et overblik får du nemmest ved hjælp af Daisy, hvor du taster 'tyende' i arkivseriefeltet; søgningen vil også finde forskellige andre materialer vedrørende tyendesager.

Hvis vi fokuserer på sognefogederne, giver en søgning på 'sognefoged' (arkivskaber) og 'tyende' (arkivserie) i Daisy 193 hits, hvilket er mindre end 10 % af de danske sogne. Også her er nogle stykker tilgængelige på Arkivalieronline. Men du bør supplere med en søgning på lokalarkivernes fælles søgeside www.arkiv.dk, der lægger en ekstra stak oveni de bevarede protokoller. Her er dog intet online; du må til de lokalhistoriske arkiver for at se nærmere på sagerne.

Lægdsruller

er en superfin kilde, når det drejer sig om at følge unge mænds færden. Men da rullerne blev behandlet i en artikel i Slægtsforskeren nr. 2, 2023, vil vi her nøjes med at henvise til den.

Pasprotokoller

Indtil 1846 kunne folk ikke frit bevæge sig omkring i landet. De måtte have en gyldig grund og et rejsepas, som blev udstedt af retsbetjenten, politimesteren, herreds- eller byfogeden; i landsogne kunne opgaven også klares af præsten. Passet gjaldt 3 dage. Man havde at tage den korteste vej, og undervejs skulle passet forevises til relevante folk som kusk i postvognen, færgemanden og kromanden samt til retsbetjenten ved bestemmelsesstedet. Man skulle til enhver tid kunne dokumentere, at man ikke var en illegal omstrejfer, men i sin gode ret til at befinde sig langt hjemmefra.

Til dokumentationen førte myndighederne pasprotokoller, hvor det blev noteret, når en person fik udstedt et rejsepas. Vi får her en del oplysninger om den rejsende: navn, erhverv, fødested, alder og et signalement af vedkommendes udseende. Hvor agter han/hun sig hen, og hvilket gebyr måtte betales for

tilladelsen? Passet skulle medbringes og forevises undervejs, fx hvis et bælt skulle passeres.

Protokollerne er bevaret fra København og købstæderne fra starten af 1800-tallet; fra enkelte steder som fx København og Korsør rækker protokollerne tilbage til slutningen af 1700-tallet. De findes i dag på Rigsarkivet, hvor nogle har fundet vej til Arkivalieronline (under temaet *Polit*), men nemmere og mere sikkert er det at gå til Daisy, hvor du kan finde dem ved at taste 'pasprotokol' i arkivseriefeltet – at nøjes med 'pas' her, vil give alt for meget støj.

Protokollerne er ført kronologisk, og hvis du ikke har en idé om, hvornår og hvorfra dine aner har foretaget en rejse, vil det være et møjsommeligt arbejde at gennemløbe en lang stribe bøger. Egentlig vil de være et oplagt indtastningsprojekt, og Rigsarkivet har da også været i gang på sin indtastningsportal (<https://cs.rigsarkivet.dk/collection/14>), hvor der dog p.t. er lukket for indtastning.

Vejvisere

Op gennem 1800-tallet og størstedelen af 1900-tallet blev der i købstæderne og hovedstaden udgivet vejvisere, der giver en oversigt over byernes beboere. De kom med jævne mellemrum og indeholdt ofte både en geografisk liste (efter gader) og en alfabetisk (efter personnavne). Det er kun husstandsoverhovedet, der er nævnt, og man følger som regel tidens skik med navneformen 'A. Pedersen'. Man brugte ikke folks fornavne på samme måde, som vi gør i dag. Det kan gøre det lidt drilsk at arbejde med bøgerne, men til gengæld giver de med deres hyppige udgaver gode chancer for at følge en person eller en familie gennem årene.

Du kan finde mange på Danskernes Historie Online, <https://slaegtsbibliotek.dk>, hvor du endda kan finde dem samlet under

No.	Navn	Adresse	Fødested	Lignings			Fødested	Fødested	Gebyr	Anmærkning
				1ste	2de	3de				
1	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		
2	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		
3	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		
4	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		
5	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		
6	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		
7	Anders Christensen	Byfogeds	Svendborg	1835	1835	1835	Svendborg	1835		

En del af en side fra Svendborg Byfogeds pasprotokol for perioden 1835-43.

Samlinger > Opslagsværker. Går du forgæves her, kan du besøge det lokalhistoriske arkiv i den pågældende by. Her vil du finde hele striben af vejvisere, eventuelt sammen med skattebøger, der giver lignende oplysninger, samt selvfølgelig info om folks indkomst og skatteforhold.

Folkeregistret

Fra 1924 (for København, Gentofte og Frederiksbergs vedkommende) og 1925 (resten af landet) begyndte man i kommunerne at registrere befolkningen på folkeregisterkort. Hovedformålet var at følge folks flytninger, så adresser er et vigtigt element blandt oplysningerne, men også andre informationer som navn, fødselsdato og -sted, civilstand og dødsdato og -sted er med på kortene. Fordi det var en kommunal opgave, kan kortene være indrettet lidt forskelligt fra sted til sted. Når en person flyttede til en ny kommune, blev det noteret på kortet, men alle adresseoplysninger fra den gamle kommune fulgte ikke automatisk med over til den nye.

I 1968 overgik registreringen til Det Centrale Personregister, CPR, og herefter er det forskelligt, hvad der er sket med folkeregisterkortene. Nogle kommuner har fulgt Rigsarkivets opfordring og overladt dem til arkivet, mens andre har beholdt dem og opbevarer dem i stadsarkivet eller kommunens folkeregister. Via søgning på Daisy kan du få afklaret, om kortene befinder sig på Rigsarkivet.

Du har ret til at få oplysninger fra kortene – dog undtaget personfølsomme oplysninger. Start med at kontakte den relevante kommunes folkeregisterkontor eller stadsarkiv, der måske, hvis kortene skulle være afleveret, har en kopi af dem. Du skal blot have nogle præcise oplysninger på den eftersøgte person, såsom navn, fødselsdato eller fødested. Nogle steder kan du komme til at betale et gebyr; det har kommunerne ret til at kræve.

Hvis kortene er afleveret til Rigsarkivet, kan du bestille oplysningerne. På www.rigsarkivet.dk finder du et link til formålet: *Bestil oplysninger.* Under punktet *Køb andre arkivundersøgelser* kan du åbne en blanket til bestillingen. Vær dog opmærksom på, at du skal betale for servicen; prisen pr. påbegyndt time er p.t. 618 kr. + moms.

Andre muligheder

Du kan med lidt held støde på uventede oplysninger hvor som helst i din forskning. Det er på den måde, at mange fantastiske opdagelser er kommet frem i lyset for mange slægtsforskere. Men til slut skal her kort nævnes er et par andre muligheder, som kan være til hjælp.

I skifter vil du som regel finde oplysninger om opholdssted for arvinger og andre involverede i skiftehandlingen. Det kan hjælpe dig med at efterspore en børneflokk, som du ellers ikke har kunnet følge.

Hvis en person i årtierne før og efter 1900 forsvinder sporløst, kunne det være, at han eller hun havde valgt at søge lykken i udlandet og var udvandret til fx Amerika eller Australien. Kig i udvandretdatabaserne på <http://www.udvanderarkivet.dk/> udvandretdatabaserne på [http://www.udvandretdatabaserne/](http://www.udvanderarkivet.dk/udvandretdatabaserne/) eller https://ddd.dda.dk/vejlelister/soeg_udvandrede.asp for at tjekke, om de skulle være at finde der.

Har du gode erfaringer med andre kilder?

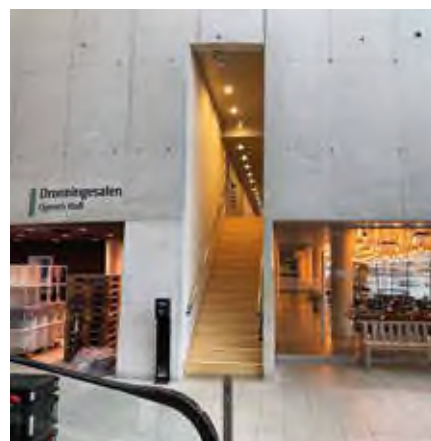
Har du haft gode erfaringer med kilder og/eller metoder, som ikke er nævnt her i artiklen, men som har været med til at bringe dig på sporet af forsvundne aner? Du er meget velkommen til at skrive til redaktionen om dine resultater, og vi vil så dele dem med medlemmerne.

DEN FRIVILLIGE VEJLEDNING PÅ RIGSARKIVET I KØBENHAVN

I efteråret 2023 fortsætter den frivillige vejledning i slægtsforskning på Diamanten i København. Vi er fire erfarne slægtsforskere, der har vejledt mange hundrede, både begyndere og meget erfarne slægtsforskere siden foråret 2014. Vi holder til i lokalet "Store K", som ligger oppe for enden af trappen vist på fotoet. Hvis du ikke lige ved, hvor den ligger, så spørg i informatio-

nen, som er placeret i stueetagen i det runde glasbur overfor indgangen.

I det nye år begynder vi tirsdag d. 5. september, og holder åbent fra **kl. 10-14 på tirsdage i de lige uger**. Sidste gang i efterårssæsonen er 28. november. Du behøver ikke at bestille tid, men kan for det meste komme til med det samme.

På vejledergruppens vegne
Jørn Dietrich

JORDEMODERPROTOKOLLER

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Jordemoderprotokoller er en spændende kilde, der kan give nogle supplerende oplysninger om vores aners fødsler. Vi kan her erfare, hvornår på dagen et barn blev født, hvor lang tid fødslen varede, og om der blev anvendt hjælpemidler som tang eller medicin. Hvordan var fosterstillingen, var barnet fuldbårent, og hvad målte det i gram og centimeter? Hvordan var barselskonens tilstand efter fødslen? Hvor gammel var hun, og hvor mange barnefødsler havde hun bag sig?

Protokollerne er fortrykte hæfter med faste kolonner, hvor et opslag breder sig over begge sider, og de er ført kronologisk efter fødselsdatoerne. De har ændret sig lidt gennem tiden. I de ældre indgår der således ikke kolonner for vægt og længde, men disse kan nogle steder findes under anmærkninger længst til højre. Måske er vægten opgivet i pund.

Selvfølgelig kan du også finde oplysninger om forældrene; for det meste vil moren være nævnt, men visse steder (nok især på landet) kan man komme ud for, at jordemoderen har fundet det tilstrækkeligt at notere, at "Christian Niensens Kone, Oxbøl" og "Edvard K. W. Ellers Kone, Oxbøl" i marts 1915 var nedkommet med et par drenge.¹ Mens distriktsjordemoderen for Svanninge under Fåborg Lægedistrikt så tidligt som 1862 konsekvent kun anførte morens navn, uanset om hun var gift eller ej. Mest almindeligt var det nok at oplyse om begge, som jordemoder fru Sørensen i Fåborg gjorde: "Fisker Peder Anton Pedersens Hustru, Karen Ebba Elisabeth Pedersen, Ny-

Et opslag fra jordemoder fru Sørensens protokol fra Fåborg Lægekreds årgang 1930

¹ Varde Lægekreds. Protokol for distriktsjordemoderen i Aal. AO-opslag 17

gade 8^{1[sal]} Faaborg".² Da samme fru Sørensen skulle indføre en enlig mor, 19-årige Ebba Christine Skytte, kom hun til at stå alene i kolonnen.

Hvis du er på jagt efter navnet på faren til et barn født uden for ægteskab, er jordemoderprotokollerne ikke det sikre og oplagte sted at gå hen. Der er kolonner til angivelse af, om moren er gift eller ugift, men ellers er det ikke jordemoderens sag at afklare faderskabsager. Kolonnen, hvor navnet skal anføres, hedder da også udtrykkeligt *Om den Fødende* og kræver hendes navn og opholdssted. Heller ikke barnet nævnes ved navn; det kom naturligvis først ved dåben.

Hvilken lægekreds?

Jordemoderprotokollerne skyldes et cirkulære af 5. oktober 1861 fra Sundhedskollegiet, som fastslog, at der skulle føres journaler over alle fødsler. Det gjaldt både fødsler på sygehus, fødselsanstalter og i hjemmene. Protokollerne skulle, når de var udskrevet, afleveres til distriktslægen. Det er altså i disses arkiver, du skal finde protokollerne. Mange er afleveret til de tidligere landsarkiver, nu Rigsarkivet, men desværre mangler også en del, især af de ældste.

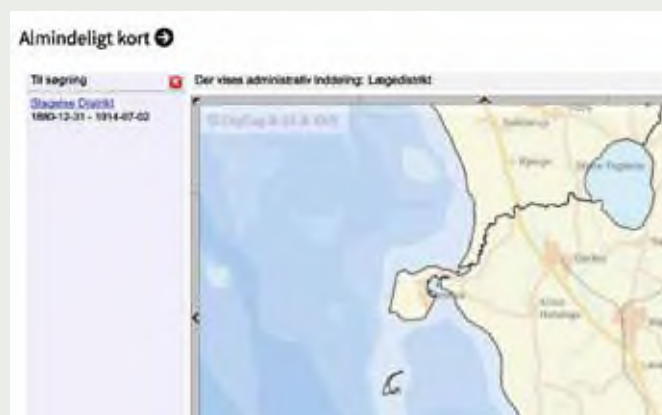
Det første krav, når du går i gang med jordemoderprotokollerne, er, at du skal vide, hvilken lægekreds eller -distrikt din slægtning hørte under. Et oplagt bud vil her være den nærmeste købstad eller større by. Du kan gå til Rigsarkivets søgesystem Daisy (www.rigsarkivet.dk/daisy) og her taste 'jordemoder' i arkivserie-feltet. Det vil give dig en oversigt over mulighederne, forsynet med årstal, som du kan bruge til udpege den mest sandsynlige kreds.

En anden vej går via DigDag, Digitalt Atlas på adressen www.digdag.dk. Start her med at taste det ønskede år ud for felterne *Tid* øverst til venstre eller brug skyderen under kortet. Herefter klikker du på + ud for *Øvrige* nederst blandt mulighederne under *Administrativ Inddeling*. Det åbner for en række nye muligheder, bl.a. *Lægedistrikt* og *Lægekreds*. Det afhænger af årstallet, hvilken af de to du skal vælge; efter 1914 er det betegnelsen lægekreds, der gælder. Når du klikker på den relevante betegnelse, vil afgrænsningerne for distrikterne/kredsene vise sig på kortet. Du zoomer ind ved hjælp af ikonerne med + og - til højre for kortet og skal sikkert skubbe det for at fokusere på dit område; du flytter fokus ved at klikke på de små pile i hjørnerne og siderne på rammen om kortet. Når du er tilstrækkelig tæt på, klikker du på navnet på din by, og i feltet til venstre for kortet vil lægekredsen nu stå.

Søgesiden hos DigDag. I feltet til venstre er indtastet år 1900 (måned og dato er uden betydning i denne sammenhæng) og under Øvrige er Lægedistrikt markeret. Til højre ses de små kortikoner med + og -, der bruges til at zoomer ud og ind, og i den grå ramme omkring kortet findes pilene til navigering. Med den røde pil på årstalslinjen nederst kan tidspunktet reguleres.

På billedet herunder er klikket på landsbyen Gørlev, og i feltet til venstre kan vi se, at byen hører under Slagelse Distrikt i perioden 31. december 1880-2. juli 1914.

Arkivalieronline og Daisy

Du har nu styr på distriktet og kan gå videre til Arkivalieronline. Jordemoderprotokollerne gemmer sig under temaet *Social- og sundhedsvæsen*, der også er hjemsted for bl.a. dødsattester, vaccinationsprotokoller og fødselsanstaltens arkivalier. Klik på *Lægedistrikter* m.m., og du står med en lang række arkivserier, der ud over jordemoderprotokollerne også omfatter dødsattester og forskellige protokoller fra fødselsanstalterne. Kig listen igennem, til du forhåbentlig støder på den ønskede kreds – og de ønskede årgange.

² Fåborg Lægekreds. Jordemoderprotokol for fru Sørensen, Fåborg 1929-1937. AO-opslag 9 og 12

Chancen for, at du ikke er så heldig, at du finder, hvad du gik efter, er absolut til stede, for langt fra alt er på Arkivalieronline. Det betyder dog ikke, at du skal give op. Fortsæt til Daisy, hvor du finder alt, hvad Rigsarkivet rummer af arkivalier, inklusive Arkivalieronline.

The screenshot shows the Rigsarkivet search results page. The search criteria are: Arkivskaber eller arkivserie: Fåborg, Arkivserie: jordemoder, and Periode: 1 - 2023. The results table shows 156 hits. The table has columns for 'Fra', 'Til', 'Arkivskaber', and 'Arkivserie'. The first few rows are:

Fra	Til	Arkivskaber	Arkivserie
1839	1946	Fåborg Kommune, Borgmesterkæder	Selsk af fuldbårenhed og jordemoderprotokoller
1863	1915	Fåborg Lægedistrikt	Jordemoderprotokoller for 48. distrikt, Hæderby, Ørslev
1863	1884	Fåborg Lægedistrikt	Jordemoderprotokoller for Aarvæke distrikt
1880	1946	Fåborg Lægedistrikt	Jordemoderprotokoller for Skjærbøl distrikt
1863	1914	Fåborg Lægedistrikt	Jordemoderprotokoller for Skjærbøl distrikt
1914	1919	Fåborg Lægedistrikt	vestre distrikt, Dalmose-Årager

Resultatet af en søgning på 'fåborg' og 'jordemoder' på Daisy

Hvis du kender lægekreds/distrikt, kan du i felterne *Arkivskaber* og *Arkivserie* taste henholdsvis stedets navn og 'jordemoder'. Som illustrationen viser, vil en søgning på 'Fåborg' og 'jordemoder' give hele 156 forskellige hits, der ikke alle vil være relevante, men måske alligevel kunne være interessante at kigge nærmere på i en anden sammenhæng. En god ting ved Daisy er, at hun kan hjælpe dig med at få øje på nye muligheder!

Forskellige betegnelser

Det kan imidlertid være lidt drilsk at søge efter protokollerne, idet de kan optræde under forskellige betegnelser. Hvis vi fx havde brugt vores viden om, at Gørlev hører under Slagelse Lægedistrikt, og søgte på 'Slagelse' og 'jordemoder', ville resultatet være negativt. En søgning på arkivskaber 'Slagelse læge' uden arkivserie vil lede til linket *Vis arkivserier*, og her kan vi se, at man i denne kreds ikke arbejder med begrebet jordemoderprotokol; her hedder det 'fødselsprotokol'.

Også andre steder vil 'fødselsprotokoller' optræde. Måske tales der ikke om jordemoderprotokoller, men om 'protokol for distriktsjordemoder', og mange steder er jordemoderens navn med. En anden form for kilde, som findes i mange kredse, er 'Fuldbårenhedsskemaer', som er skemaer over "Kjendetegnene paa Fuldbaarenhed eller Ufuldbaarenhed, hvormed efterskrevne uægte Børn ere fødte til Verden"; Daisy kan opregne hele 119 af slagsen.

En del af et fuldbårenhedsskema. Det er fra Odense Stadslæge 1881 og er blandt de få, der kan findes på Arkivalieronline.

Læren af navneforvirringen er, at vi skal fodre Daisy med så lidt, at det godt nok giver mening, og vi undgår at ende med hundredvis af hits, men på den anden side åbner for, at vi får alternativer med. Derfor bør du altid vælge 'læge', der vil give dig både 'lægedistrikter' og 'lægekredse' og sikkert flere muligheder. Og 'jordemoder' frem for 'jordemoderprotokol'. Daisy er konstrueret til at fylde ud, og det bør vi til fulde udnytte, også i andre sammenhænge.

Når du finder noget interessant via Daisy, kan du bestille det til den af Rigsarkivets læsesale, der passer dig bedst. Klik på arkivaliets titel og i næste skærmbillede på knappen *Vis indhold*. Du kommer nu til en side, hvor du kan starte din bestilling. Hvis der er flere journaler og årgange, vælger du den (eller de), der passer til dit formål. Husk, at du skal have oprettet en brugerprofil og være logget på for at kunne bestille – det er alt sammen gratis. Findes protokollen allerede på Arkivalieronline, skal du ikke bekymre dig om, at du af vanvare komme til at bestille den, for på samme side vil der være en knap, *Læs arkivaliet*, der vil lede dig direkte til kilden online.

The screenshot shows the 'Arkivseriens Indhold' page. It displays the following information:

- Arkivserien:** Fuldbårenhedsskemaer (1863 - 1922)
- Arkivskabere:** Slagelse Lægedistrikt (1863-1915), Slagelse Lægekreds (1915-1922)
- Arkivseriens navn:** Fuldbårenhedsskemaer (Officielt)
- Arkivseriens datering:** Dannelse: 1863 - 1922
- Pakkeindhold beskrives med:** Dato (År, Måned, Dag)

Below this information, there is a table for 'Arkivseriens pakker' with columns for 'Pakkenr.', 'Indhold fra', 'Indhold til', and 'Bestilling'. The first row shows:

Pakkenr.	Indhold fra	Indhold til	Bestilling
009-1	1863	1922	Start bestilling

Her er gjort klar til bestilling af en pakke med fuldbårenhedsskemaer.

God fornøjelse med jagten i jordemoderprotokollerne!

DANSKERNES HISTORIE ONLINE – NYT NAVN, SAMME BIBLIOTEK

Af Per Hundevad Andersen
pan@slægt.dk

Vi har sådan set længe vidst, at Slægtsforskernes Bibliotek skulle have et nyt navn på et tidspunkt. Allerede i 2021 tilføjede vi undertitlen "Danskernes Historie Online" for at markere bredden i den litteratur, som vi digitaliserer. Nu ændrer vi navnet til dette. Hvorfor nu det?

Følgende eksempel viser det nok bedst: I 2022 modtog jeg en mail fra en lokalhistorisk forening på Sjælland, der skrev, at vi ikke behøver at sende vores folder til dem, da de ikke arbejder med slægtsforskning.

Det har været en generel tendens, at bibliotekets brugere har opfattet os som et bibliotek for slægtslitteratur – og det er jo en ret naturlig tanke om et bibliotek under Danske Slægtsforskere, der primært startede som et slægtsbibliotek for foreningen. Så selv om vi har Danmarks suverænt største samling af slægtsbøger – både fysisk og online – har vi litteratur om masser af andre historiske emner. Faktisk er vores samling af lokalhistorisk litteratur i dag større end samlingen af slægtslitteratur.

Nyt navn

Den 21. august ændrede biblioteket derfor officielt navn til "Danskernes Historie Online", der er en meget bedre beskrivelse af de emner, som vi dækker – al litteratur, der handler om danskere og deres historie gennem tiderne.

Det nye navn markerer desuden det forhold, at bibliotekets hovedformål er at digitalisere bøger og tidsskrifter og ikke så meget at være et fysisk bibliotek som sådan. Vi har heller ikke generelt åbent for publikum som andre biblioteker.

Samtidig med det nye navn har vi lanceret en ny og tidssvarende hjemmeside – se slægtsbibliotek.dk. Den gør det – forhåbentlig – nemmere at finde rundt i de mange muligheder, som biblioteket giver. Søgninger efter online-litteratur er bibliotekets hovedfunktioner, og disse muligheder er nu trukket frem på forsiden. Og fra forsiden er der også direkte adgang til de mange spændende projekter, som biblioteket er involveret i.

Det nye navn for biblioteket har også givet anledning til et nyt logo og et nyt image, hvor "Danskernes Historie Online" er hovedtitlen, mens vores tilhørsforhold til Danske Slægtsforskere stadig fremgår (faktisk mere tydeligt end tidligere). Sammenlagt gør de nye tiltag med navn, image og hjemmeside, at vi løfter biblioteket endnu et nøk i retning af at blive en væsentlig og anerkendt dansk kulturinstitution.

Del af en strategi

Ud over de umiddelbare fordele og den udvikling, som vores "nye brand" giver, er der også en dybere mening med ændringerne, idet biblioteket nu træder ind i sin 3. livsperiode.

Der er ingen tvivl om, at vore digitaliseringer af bøger i dag primært retter sig mod slægtsforskere og historikere. Men når en bog ligger online, kan den downloades lige så mange gange, det skal være, uden det koster os mere i tid eller penge. Så hvorfor skal det store arbejde, de frivillige udfører, ikke komme hele Danmarks befolkning til gavn?

Derfor starter bibliotekets 3. liv nu med en udbredelse af kendskabet til biblioteket til alle danskere, der er interesseret i de emner, vi har litteratur om. Og vi har rigtig mange titler, man ikke lige tænker over også har interesse bredt i Danmark. Vi rækker således ud til en stor del af befolkningen, hvilket i øvrigt også vil gøre foreningen Danske Slægtsforskere meget mere synlig i offentligheden.

Hvem tænker på, at vi lige nu fx har 54 titler online om 2. verdenskrig? Det er et emne, der altid har interesseret mange danskere ud over slægtsforskere og historikere.

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Mere end 36.000 gratis online-titler inden for historie, lokal- og personalhistorie

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt inden for lokal- og personalhistorisk litteratur. Titlerne stilles gratis til rådighed af den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Der er omfattende søgemuligheder, blandt andet fritekstsøgning i mere end 3 mio. sider. Et univers at gå på opdagelse i, hvis man er historieinteresseret.

www.slaegtsbibliotek.dk

■ SLÆGTSHISTORIE
■ LOKALHISTORIE
■ BIOGRAFIER
■ PERSONALHISTORIE
■ GÅRDBESKRIVELSER
■ STATER
■ SOGNEBESKRIVELSER
■ PERSONNAVNE
■ SKOLEHISTORIE
■ SØFARTSHISTORIE
■ KULTURHISTORIE
■ PRÆSTEHISTORIE
■ MILITÆRHISTORIE
■ FORSORG
■ UDVANDRING
■ OPSLAGSVÆRKER
■ ÅRBØGER
■ KILDESKRIFTER
■ BEFOLKNINGSSTATISTIK
■ TOPOGRAFI

Hvis man skal skære bibliotekets historie ud forenklet (måske meget forenklet), ser vi på en udvikling i 3 faser:

Man kan godt synes, at det er et ambitiøst mål. Men her skal man huske på det gamle kinesiske ordsprog: Selv den længste rejse starter med de første små skridt!

1. fase:
DIS-Bibliotek

- Foreningsbibliotek & Arkiv
- Brugere: Medlemmer og andre slægtsinteresserede
- Periode: 2012-2017

2. Fase:
Slægtsforskernes Bibliotek

- Fagbibliotek
- Brugere: Aktive inden for historie, slægt m.v.
- Periode: 2017-2023

3. fase:
Danskernes Historie Online

- Almennyttigt bibliotek
- Brugere: Danskere med interesse i de dækkede emner
- Periode: 2023-?

De første skridt er allerede taget, og flere kommer i løbet af året. Et af bibliotekets mest afgørende gennembrud de senere år er det udvidede samarbejde med folkebibliotekerne, herunder især tilgængeligheden af vores online-titler gennem siden bibliotek.dk. Hermed når vi ud til den danske befolkning gennem en af de kanaler, litteraturinteresserede danskere anvender. Læs mere i artiklen om dette her i bladet.

I løbet af efteråret kører biblioteket også en annonsekampagne i nogle af de medier, som danskere læser, blandt andet magasinet Historie, hvor vi når mere end 200.000 læsere.

Jeg er sikker på, at Danskernes Historie Online i løbet af de kommende år bliver meget mere kendt i den danske befolkning, og at vi med rette kan kalde sig os en "almennyttig kulturinstitution".

SLÆGTSBØGER M.V. PÅ BIBLIOTEK.DK

Af Per Hundevad Andersen
pan@slaegt.dk

Slægtsforskernes Bibliotek (nu Danskernes Historie Online) har igennem det seneste år opbygget gode relationer til de danske folkebiblioteker. Det omfatter i dag blandt andet et samarbejde omkring Biblioteksvagten, der er folkebibliotekernes hjælpeservice.

Vi har i nogle år tænkt, at det kunne være rigtig godt, hvis folkebibliotekernes brugere – der ikke nødvendigvis kender os – kunne søge på folkebibliotekernes sider og der også finde bøger, som ligger online på Slægtsforskernes Bibliotek.

Det kan man nu! Men det er selvfølgelig vigtigt at understrege, at det ikke er en erstatning for bibliotekets egen side, slaegtsbibliotek.dk, der stadig har de bedste søgemuligheder, blandt andet den unikke fritekstsøgning.

Et gennembrud

Bibliotek.dk – folkebibliotekernes generelle søgeside – styres af DBC (tidligere Bibliotekscentralen) under ledelse af kommunernes IT-center, Kombit. Vi har længe haft uformel kontakt med DBC i denne sag, men det rykkede ikke rigtigt. Blandt andet forlød det, at der var tekniske udfordringer med en "sammenkobling" af vore biblioteksposter og bibliotekernes databaser.

Men i februar i år lykkedes det langt om længe at få et møde med DBC, som besøgte biblioteket og var passende imponerede. Vi fik også aftalt en metode, der skulle gøre det muligt at søge på bibliotek.dk og der også finde bøger, der er online hos os.

Planen skulle dog først godkendes af Kombit, og jeg gik et par dage og tænkte over, hvordan Slægtsforskernes Bibliotek kunne præsenteres for Kombit, så det ville godkende os som dataleverandør. Dette var dog helt overflødigt. Efter en længere mail til Kombit med mange gode argumenter, kom der umiddelbart efter et svar fra deres projektleder: "Jeg har af og til været forbi Slægtsforskernes Bibliotek på nettet og undret mig over, hvorfor denne guldgrube ikke bliver stillet til rådighed, som ekstern datakilde [for folkebibliotekerne] og hermed får mulighed for at blive tilgængelig i andre grænseflader".

Projektet blev derefter umiddelbart sat i værk, og de efterfølgende måneder blev anvendt til at teste overførsel af data fra os til den såkaldte "databrønd", hvorfra folkebibliotekerne henter oplysningerne. Der var nogle mindre tekniske justeringer, men ellers fungerede løsningen helt perfekt.

FBI nyt
Fælles Biblioteksinfrastruktur

7. juni 2023

Slægtsforskernes bibliotek - ny kilde i brønden

Slægtsforskernes Bibliotek, <https://slaegtsbibliotek.dk/>, er et specialbibliotek for historikere, slægtsforskere og andre historieinteresserede.

Det indeholder værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Kilden i brønden omfatter 10-15.000 frit tilgængelige poster på digitaliserede materialer fra Slægtsforskernes Biblioteks samling. Husk at slå kilden til under brøndprofiler i VIP.

Med venlig hilsen
DBC DIGITAL A/S

Her søges der på bibliotek.dk efter bogen med titlen "Slægten fra Tangaa Mølle". Bemærk, at der er valgt kun at søge "E-materialer" for at undgå at få en masse resultater med fysiske bøger på bibliotekerne.

Så efter at løsningen endelig var blevet testet af Københavns Kommunes Biblioteker, kunne den annonceres over for alle danske biblioteker den 7. juli. Det betyder, at man ved søgning på bibliotek.dk får adgang til i dag ca. 17.000 online-titler, der kan downloades fra Slægtsforskernes Bibliotek.

Den viste søgning finder en e-bog "Slægten fra Tangaa Mølle". Bemærk, at der i bunden står "Adgang" og et link til Slægtsforskernes Bibliotek. Dermed kan man downloade den elektroniske udgave af bogen.

Perspektiver

Hver måned udfører danskere omkring 1 mio. søgninger på folkebibliotekernes søgesider. Dermed når Slægtsforskernes

Bibliotek ud til helt nye målgrupper med de digitale titler – i tråd med bibliotekets strategier.

Når man søger e-bøger på bibliotek.dk, søger man naturligvis i bibliotekernes egne databaser (såsom eReolen), og derudover har man inkluderet en håndfuld udenlandske databaser med engelsk litteratur. Ser man alene på databaser med danske titler, er det faktisk kun Det Kongelige Bibliotek og Slægtsforskernes Bibliotek, der er godkendte som eksterne dataleverandører til bibliotek.dk.

Der er ingen tvivl om, at Slægtsforskernes Bibliotek er det suverænt største digitaliseringsprojekt i Danmark inden for litteratur om personal- og lokalhistorie. Men det er måske også lidt overraskende, at biblioteket i det hele taget er Danmarks største digitaliseringsprojekt af dansk faglitteratur med åben adgang (så vidt vi har kunnet undersøge).

Jeg synes, at Danske Slægtsforskere kan være stolte over at stå for et så centralt og stort projekt inden for digitalisering af den danske kulturarv. Og foreningens medlemmer skal have en stor tak for støtten – for foreningens kontingentindtægter er og har været afgørende for udviklingen af Slægtsforskernes Bibliotek og er med til at sikre det økonomiske grundlag.

De største projekter med digital faglitteratur i Danmark:

	Ejer	Antal fagtitler (*)
Danskerne Historie Online (Slægtsforskernes Bibliotek)	Danske Slægtsforskere	37.000
Digitaliserede bøger 1701-1918	Det Kongelige Bibliotek	23.000
eReolen	Folkebibliotekerne	18.000
Statslige Netpublikationer	Det Kongelige Bibliotek	13.000
Tidsskrift.dk	Det Kongelige Bibliotek	13.000

(*) Titler inkluderer bøger og tidsskriftsnumre. Pr. 14. juli 2023.

HJÆLP TIL SØGNING I UDLANDET

Søger du familie i USA, Canada, UK, Østrig, Ungarn, Tjekkiet eller Australien?

Så skal du være klar over, at der sidder en gruppe forskere i disse lande klar til at hjælpe dig – som tak for den hjælp, de selv har fået af danske forskere. Alt hvad du skal gøre, er at sende dem en mail og forklare, hvad du søger efter. Du finder deres navne og mailadresser vores forum forum.slægt.dk/index.php > AneEfterlysning > emnet *Hjælp til søgning i udlandet* (øverst på siden blandt de faste indlæg).

Brug endelig dette fine tilbud!

ET MØDE MED ETATSRÅD H.N. ANDERSEN

Af Michael Vinding, dr.phil.
michaelvinding@hotmail.com

I januar 2023 viste DR serien 'Matadorerne' om de mænd, der var med til at opbygge det moderne Danmark, specielt C.F. Tietgen, grundlægger af Privatbanken (nu: Nordea), DFDS, Tuborg, TDC, GN Store Nord, etc. og Isak Glückstadt, grundlægger af Landmandsbanken (nu: Danske Bank). Andre matadorer medvirker, bl.a. Hans Niels Andersen.

En mindeværdig scene i serien er mødet i 1892 mellem den 40-årige kaptajn Andersen og den 63-årige Tietgen. Andersen havde i mange år været bosat i Thailand, hvor han var involveret i flere virksomheder. Nu ønskede han at udvide handlen mellem Danmark og Fjernøsten. Forslaget fik en kold skulder af Tietgen, der henviste til Glückstadt, "jøden på den anden side af gaden." Glückstadt faldt for Andersens idé og støttede ham i oprettelsen af ØK; Glückstadt blev medlem af kompagniets bestyrelse ved stiftelsen i 1897. Starten var vanskelig på grund af modstand fra redere i Hamborg og London, men med hjælp fra bl.a. de kongelige kom man snart ovenpå.

I 1908, da Andersen var på toppen af sin karriere, modtog han en ung mand, der ønskede at fremsætte et forslag. Etatsrådets

opførelse var en anden end den, han selv havde været udsat for fra Tietgens side – og det til trods for, at den unge mand ikke tilnærmelsesvis havde et CV, som kunne måle sig med Andersens, da denne opsøgte Tietgen.

Den unge mand, der opsøgte etatsråden, var Peter *Michael* Winding (1883-1948).

Michael Winding blev født 1. april 1883 i Grædstrup syd for Silkeborg som søn af Hans Pedersen Winding, 1847-1915. I 1897 rejste familien til København, hvor Hans' yngre bror, murermester Frederik G. S. Winding, 1854-1919, ejede flere ejendomme på Vesterbro. Hans blev ansat til at bestyre disse.

I 1901, da Michael Winding var 18 år, besluttede han at rejse ud i verden. Han opholdt sig knap syv år i Argentina (1902-1908), hvor han efter en start med hårdt manuelt slid arbejdede sig op og endte som overopsynsmand ved det store gods, La Tigra. Han lærte at tale og skrive spansk.

Efter hjemkomsten brugte han sin opsparede kapital til at etablere sig som kaffehandler (ejede bl.a. Kaffeplantagen på Istedgade) og som ejendomsspekulant. Han blev med tiden en holden mand og ejede flere ejendomme på Istedgade.

Michael Winding, fotograferet 1902 i Argentina, 19 år gammel

Geheimsekretær C. F. Tietgen, c. 1890

Etatsråd H. N. Andersen, 1903

Etatsråd Isak Glückstadt, c. 1900

Michael Winding har efterladt sig en håndskreven dagbog, som han formodes at havde skrevet omkring 1930.

Mødet med etatsråd H.N. Andersen

Et af de mindeværdige afsnit i dagbogen omhandler Windings møde med etatsråd Andersen. Desværre angiver han ikke den nøjagtige dato for mødet, men da han vendte hjem til Danmark 8. juni 1908, formodes mødet at have fundet sted i efteråret 1908.

Mødet fandt sted i ØK's nye hovedkvarter, som var blevet indviet et par måneder tidligere (2. juni 1908). Netop i disse år (1904-1909) ekspanderede ØK voldsomt, både i Østen og i Danmark. I Østen steg antallet af ansatte således fra 2.500 til 4.500 fra 1906 til 1909. I 1914 havde ØK globalt 16.000 ansatte.

Hvorfor tog etatsråd Andersen imod Michael Winding i en tid, hvor han var begyndt at vise træthed på grund af arbejde i noget nær døgn drift i forbindelse med ØK's ekspansion og etablering af nye virksomheder, bl.a. Dansk Soyakagefabrik, Nørre Sundby Portland Cement og senere Nakskov Skibsværk i fødebyen?

Som slægtsforsker har man ret til at spekulere – bare man gør opmærksom herpå.

Mit bedste bud er, at den 56-årige Andersen overvejede at oprette en linje til Sydamerika og gerne ville udspørge den unge, 25-årige mand, der netop var hjemkommet fra Argentina. Måske også fordi hans egen første lange sejltur i 1872 som 20-årig netop var gået til Sydamerika (Rio de Janeiro).

Hvorfor behandlede den rige etatsråd den unge mand med respekt, især i betragtning af, at han havde ry for en fasthed, som kunne opfattes som hårdhed? Igen et gæt: Andersen så, at Michael Winding ville frem i verden, ligesom han selv ville, da han var i 20'erne, og fordi han ikke ville udsætte sin unge gæst for samme behandling, som han selv havde fået af Tietgen.

Dagbogen

"[1908] Jeg drog ud til den argentinske generalkonsul Hemmingsen, der selv havde opholdt sig flere Aar i Buenos Aires. Vi talte Spansk sammen. Han vilde prøve mig, om jeg magtede Sproget, udtalte sig meget rosende. For øvrigt modtog han mig med udsøgt Høflighed og Elskværdighed. Blev Fyr og Flamme for at skaffe mig en Stilling."

"Først skulle mine medbragte Anbefalinger fra Argentina oversættes til Dansk, det var grunden til at jeg søgte Konsulen op. Han raadede mig til, at forsøge Etatsraad H.N. Andersen, Ø.K. Jeg fik lavet Kort med mit Navn og Adr: Buenos Aires. Da dette var besørget, gik jeg til Ø.K.s store Kontorbygning. I Stuen blev jeg af Tjeneren tilstillet det Spørgsmaal om jeg søgte Plads. Jeg svarede benægtende. Jeg søgte Etatsraaden privat, et dybt Buk gav denne Tjener mig, viste mig op paa 1. Etage, der ved Døren stod en anden Kontrol. Rollen gjentog sig, og jeg blev ført ind i Modtagelses-værelset."

"Efter ¼ Times forløb blev Dørene aabnede og jeg blev ført ind i det allerhelligste, nemlig paa Etatsraadens private Kontor. Mit Kort laa foran ham paa Bordet."

"Han rejste sig op, bød mig venlig tage Plads ved siden af Skrivebordet. Etatsraaden troede aabenbart, at jeg var kommet i et vigtigt Anliggende."

"Jeg fremførte mit Ærinde, om Etatsraaden kunde bruge mig, idet Kompagniet tænkte paa at lægge en Linie paa Sydamerika, og som saadan skulle bruge Folk der talte Spansk."

"Etatsraaden holdt Masken. Forklarede mig paa en venlig Maade, at det var uvis om omtalte Linie blev til noget – at Kompagniet antog de unge Mennesker i 16 Aars Alderen, at der henlaa flere Hundrede Ansøgere; men i et forestaaende Bestyrelsesmøde lovede at huske paa mig. Gav mig et kraftigt Haandtryk og fulgte mig til Døren."

"Nogen Tid efter dette Besøg fik jeg Svar, hvori Kompagniet meddelte mig, at den paatænkte Linie ikke blev til noget."

"Dette Besøg hos Etatsraad H.N. Andersen belærte mig om, hvor uhyre vanskelig det havde været at faa saadan en stor Personlighed i Tale; men samtidig blev man ganske slaaet ved den store Venlighed og Ælskværdighed hvormed han modtog mig paa. Sandelig en Mængde Herrer, som sidder i en Direktør Stol, troer de ere forfærdelig meget, og dog ingenting, kunde lærer meget af Etatsraad H.N. Andersen"

Litteraturhenvisninger

H. N. Andersen og Tietgen:

Der findes mange bøger og artikler om etatsråd H. N. Andersen og ØK. Min favorit er Martin Jes Iversen: *Udsyn – ØK, Danmark og verden*, 2016, der bl.a. indeholder en kritisk gennemgang af litteraturen om H.N. Andersen og ØK.

En anden favorit er **Tage Heft**: *16 Stormænd i Dansk Erhverv*, 1939, som også dækker bl.a. Tietgen. (Slægtsforskerens Bibliotek, <https://slaegtsbibliotek.dk/909914.pdf>).

Isak Glückstadt:

Artikel i Den Store Danske, denstoredanske.lex.dk.

Michael Winding:

Vinding, M.: *Peter Michael Winding, en ung dansker i Argentina, 1902-1908*, 2021a (Slægtsforskerens Bibliotek, <https://slaegtsbibliotek.dk/923968.pdf>).

Vinding, M.: *Kaffeplantagen*, 2021 (Slægtsforskerens Bibliotek, <https://slaegtsbibliotek.dk/927284.pdf>).

Frederik Winding:

Vinding, M.: *Frederik G.S. Winding, 1854-1919, Fra Fattigdreng til Rigmand*, 2022 (Slægtsforskerens Bibliotek, <https://slaegtsbibliotek.dk/928962.pdf>).

FOLKELIGE BEVÆGELSER

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Indledning

Det er nok almindeligt at betragte 1900-tallet som et århundrede, hvor der i uhørt grad blev vendt op og ned på tilværelsen for stor del af befolkningen, en udvikling, der ovenikøbet foregik med en forrygende hastighed, som kunne tage pusten fra de fleste og få mange til at frygte, hvad der kunne ske inden for de næste årtier.

Men også 1800-tallet havde sine store omvæltninger, der på flere måder danner grundlaget for dagens danske samfund. Midt i århundredet fik vi grundloven og kunne bevæge os fra et samfund styret af en vi-alene-vide-konge til et folkestyre. Det kom ikke med ét slag. Hele anden halvdel af seklet måtte bruges på at finpudse organisationen og vriste magten fra de gamle, ledende klasser, indtil systemskiftet i 1901 sikrede, at partierne med de fleste stemmer bag sig også fik regeringsmagten. Selvfølgelig var demokratiet ikke reelt, før bevægelsen blev kronet med kvindernes og tyendets stemmeret i 1915.

Kampen for et demokratisk styre foregik på et overordnet politisk plan, men nede i folkehavet var der også gang i store bevægelser. Det skete på flere planer, det religiøse, kulturelle og økonomiske, på arbejdspladserne og i skolerne og hvad angår hjælp til og syn på socialt udsatte.

Det havde alt sammen at gøre med, at folket fik magten. De tidligere århundreder har været kendetegnet ved, at landet havde en forholdsvis lille, magtfuld elite i området lige under kongen og herunder byernes højere borgerskab, mens den øvrige befolkning groft sagt bestod af almuen, der ikke var vant til at ytre sig, og som ingen fandt det nødvendigt at lytte til. Det blev der ændret på i anden halvdel af 1800-tallet, og her kan vi regne med, at mange af vores aner har deltaget – nok mere eller mindre aktivt, men mange har været en del af bevægelserne.

De kilder, vi kan bruge til at efterspore disse forhold, vil ofte ikke være at finde på Rigsarkivets læsesale og slet ikke Arkivalieronline. I stedet vil der her være en oplagt lejlighed til at besøge de lokalhistoriske arkiver, som er relevante for vores forskning. Her vil vi måske falde over overraskende guldkorn. Dette tema skal handle om disse bevægelser og forhåbentlig give lyst til at gå på jagt i kilderne. Læserne må bære over med, at eksemplerne i høj grad er hentet fra forfatterens egen forskning.

Religionen

Troen, kristendommen, havde i 1800-tallet langt større betydning for folks holdninger og deres ageren i hverdagslivet, end den har i dag, og det er her, de første tegn på forandringer viser sig.

I små sogne på landet og til en vis grad også i byerne var præsten en ledende skikkelse. Nogle steder var han måske den eneste uddannede person og dermed bindeleddet til de højere magter, både i himmelsk og jordisk forstand. I kirken styrede sognehyrden slagets gang fra prædikestolen, og menigheden var en underordnet flok, der mødte op og bare havde at lytte og modtage.

Grundtvigianismen

En nytænkter på netop på dette område var præstesønnen N. F. S. Grundtvig (1783-1872), der fra sine unge dage havde været optaget af historien og ikke mindst den nordiske oldtid; han oversatte således Saxos latinske *Gesta Danorum* til *Danmarks Riges Krønike*, der i en udgave i mange små bind illustreret med drabelige tegninger stod i mine bedsteforældres hjem, ligesom den sikkert har kunnet findes i mange andre stuer. Grundtvig gjorde sig et væld af tanker, som omfattede både det historiske, religiøse og samfundsmæssige, og som godt kunne ændre sig gennem hans lange liv. Nogle af ideerne var endda temmelig vidtløftige, som hans tanker om at danskerne var et særlig rent og ublandet folk, som gennem århundreder havde bevaret deres sprog og deres fædres minder. Følelsen af danskhed slumrede i den danske folkeånd og var mest ægte blandt almuen, som det nu gjaldt om at vække.¹

Folket repræsenterede for Grundtvig det ægte og oprindelige, og derfor lagde han vægten på menigheden, der som det centrale skulle have magt i forhold til præsterne. På en måde kan man sige, at han ønskede en mere demokratisk kirke,

¹ Peter Henningsen: *Dengang vi var bønder*. Gad, 2019, s. 120 ff.

men faktisk var hans forhold til folkestyret mere speget. Han var medlem af den grundlovgivende forsamling, men var af den opfattelse, at indførelsen af enevælden i 1660 havde været en lykkelig begivenhed, en samfundspagt mellem den vise konge og hans folk². Det var bedre at blive styret af en konge med forståelse for sit folk, end at lade forskelligrettede interessegrupper fare i totterne på hinanden.

Nicolai Frederik
Severin Grundtvig

For Grundtvig var det vigtigt at (ud)danne folket til at være bevidst om dets historie og samfundsmæssige placering. Det kunne især ske på de højskoler, han inspirerede til; mere om dem senere. Han gik også ind for religionsfrihed, idet han skelnede mellem det folkelige og menneskelige og det kristelige. "Menneske først og kristen så," som en berømt udtalelse fra ham lyder. Hans ærinde var ikke så meget at give frihed til andre religioner som at lade folk inden for kristendommen udfolde deres tro, som de ønskede det, og han var en stærk fortaler for muligheden for at løse sognebånd; det var en tanke, han lancerede allerede 20 år før loven om sognebåndsløsning af 1855, der betød, at man kunne vælge en anden præst end sognepræsten. Samme år kom friskoleloven, som også blev bakket op af Grundtvig; det skal her bemærkes, at kirken og skolen i tidligere tider var filtret tæt sammen, idet degnen, der var den normale førsteunderviser, var aflønnet af kirken. 1868 kom en lov, der tillod oprettelse af menigheder inden for folkekirken, valgmenigheder. Menigheden aflønnede her selv præsten, der dog skulle være ansættelsesberettiget i folkekirken. Måske er det forhold, at den danske folkekirke giver plads til diverse retninger og er mere rummelig end mange andre statskirker en forklaring på, at den fortsat har så stor tilslutning.

Et andet centralt element i Grundtvigs tankeverden var ideen om "det levende ord". Den mundtlige og engagerede for-

midling af budskaberne var alfa og omega, både fra prædikestolene og katedrene på skolerne. Egentlig rækker tanken tilbage til Jesu forkyndelse, der bestod af det talte ord; alt er overleveret i mundtlig form og først nedskrevet senere. Og det levende ord rimede perfekt med en begejstret og livsbekræftende formidling.

Grundtvigs tanker vandt stor udbredelse. Han lagde vægt på danskheden og bevidstheden om den historie, vi er fælles om, hvilket faldt sammen med, at nationalfølelsen blomstrede omkring og efter de sønderjyske krige. Han skrev et væld af salmer og sange, som er en vægtig del af kulturarven og fylder gevaldigt i salmebogen og højskolesangbogen. Hans budskab om den glade kristendom tiltalte store grupper af befolkningen, men ikke alle delte hans holdninger.

Indre Mission

1853 dannede en gruppe mænd i Ordrup *Foreningen for den indre Mission*. De havde rod i flere forskellige vækkelsesbevægelser i første halvdel af århundredet og ønskede at arbejde for "at vække liv hos dem, som sover i synden". Det skulle ske ved lægprædikanter, kolportører, som foreningen fik til opgave at udsende. Starten var præget af megen splid, men 1861 blev foreningen reorganiseret og videreført som *Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark* med pastor Vilhelm Beck som den stærke mand og redaktør af missionens blad, *Den indre Missions Tidende*. Han var gennem et halvt århundrede bevægelsens åndelige leder og talsmand.

Vilhelm Beck.
Wikimedia

Vilhelm Beck.

² Jes Fabricius Møller: Grundtvigs død. Aarhus Universitetsforlag, 2019, s. 33

Organiseringen af Indre Mission var løs; foreningen arbejdede ikke med medlemmer, men med "venner". Der var godt nok en hovedbestyrelse, men den var selvsupplerende. Hovedsagen var at omvende fortabte syndere og frelse dem til et evigt liv i himlen. Det var ikke så meget, hvad man udrettede af gode eller slette gerninger, der betød noget; det var alene omvendelsen, det kom an på.

Men når man så var omvendt, måtte man i sin levevis vise, at man var frelst. Livet var fyldt med forbud: Man dansede ikke, deltog altså ikke i ballerne i forsamlingshusene, men mødtes måske en sommeraften til sanglege i lunden (hvor der i ly af træerne kunne foregå mange ting, hviskede man om i mit hjemsovn). Man drak ikke alkohol, bandede selvfølgelig heller ikke, og kortspil var ligeledes blandt de syndige fornøjelser. Endelig kom man helligdagen i hu og arbejdede ikke om søndagen. Der blev endda oprettet mejerier, der havde lukket på helligdage, selv om køerne jo skulle malke. Man omgikkes helst kun andre troende og mødtes med trosfællerne i det lokale missionshus; sådanne blev bygget overalt i landet – omkring århundredskiftet skulle der være ca. 400 i Danmark³.

Op gennem sidste halvdel af 1800-tallet herskede en skarp splittelse mellem grundtvigianere og Indre Mission-venner. Indre Mission stod for den mørke kristendom, der politisk var konservativ, hvis vennerne da ikke foretrak at holde sig helt uden for politik. Grundtvigianismen derimod var lys og præget af liberale og demokratiske holdninger. Skønt den dog også var splittet op mod systemskiftet i 1901, hvor nogle nærmede sig Georg Brandes' kulturradikale tanker, mens andre nærmest bakkede op bag den konservative konseilspræsident, Estrup, og hvor partiet Venstre splittedes i Det radikale Venstre og det mere moderate Venstre.

Man kan nemt få det indtryk, at Indre Mission var en bevægelse, der prægede, at man skulle affinde sig med de jordiske forhold, man nu engang var havnet i, og vende den anden kind til, hvis man fik et slag. Det gjaldt også langt hen ad vejen, men i København greb man tingene an på en anden måde. Her fik bevægelsen i 1875 en meget livskraftig afdeling, som forstod, at der blandt byens mange fattige var sjæle at kapre, hvis man nærmede sig med de rette tilbud. Afdelingens organisatoriske leder, pastor Harald Stein, holdt otte foredrag om arbejdet i kærlighedens gerninger, hvor han skelnede mellem den bevarende kærlighed (over for børn og unge mennesker), den frelsende kærlighed

(mod drikfældighed og utugt) og den lindrende kærlighed (fattige og syge). Devisen var, at man skulle interessere sig for folks sociale forhold for at fange dem for det religiøse. Altså tog man fat på at afhjælpe de massive problemer, arbejderklassen levede med, især boligproblemerne. Hal Koch mener i bogen *Et kirkeskifte*, at Indre Missions arbejde i København kan sammenlignes med den moderne velfærdsstat. Et ekstra plus var, at man her havde fundet vejen til at afværge, at den ugudelige og materialistiske socialisme vandt sjælene⁴.

Brydninger

Teologen og kirkehistorikeren P. G. Lindhardt har beskæftiget sig med vækkelsesbevægelserne i bogen *Vækkelser og kirkelige retninger i Danmark* (1951). Han skriver bl.a.: "Vækkende forkyndelse har man for så vidt til alle tider, men vækkelsesbevægelser [har man] kun når – i forbindelse med ændringer i samfundsstrukturen – nye sociale lag dannes, og befolkningsgrupper, som hidtil har levet upåagtet eller uden at kunne gøre sig gældende, begynder at kæmpe for en plads i solen". Bevægelserne var altså en del af den økonomiske og sociale moderniseringsproces efter landboreformerne. Den personlige og inderliggjorte religiøsitet, den glade Grundtvig, passede som fod i hose til de nye selvejerbønder. Heroverfor stod det mere lukkede og konservative Indre Mission, som vandt tilslutning fra husmænd, fiskere og andre småkårsfolk. Synspunktet giver sådan set rigtig god mening, og det er velkendt, at missionen fandt højborgere blandt vestjyske fiskere, der levede med et hårdt og risikofyldt erhverv.

Der er blot den hage ved det, at eksempler fra "det virkelige liv" viser, at forholdene ikke var slet så entydige. Det passer simpelthen ikke altid, at de fattige lod sig omvende af missionske vækkelsesprædikanter. Jes Fabricius Møller fortæller i bogen *Grundtvigs død* om, hvordan grundtvigianere og indremissionske på kryds og tværs oprettede andelsvirksomheder på egnen omkring Kalundborg⁵, og jeg husker selv fra min vestjyske hjemegn, at ens kirkelige tilknytning bestemt ikke var et spørgsmål om, hvor mange tønder land man regerede over. Det var personlige holdninger, der spillede ind, sammen med spørgsmålet om, hvilken familie man var født ind i. Både tilhængere af Vilhelm Beck og Grundtvig kunne starte fx brugsforeninger og højskoler. Som det hedder hos Fabricius Møller: "Men det er interessant, at det dybe engagement i samfundslivet, den kristelige vækkelse og den rationelle landbrugsproduktion optrådte samtidig hos

³ Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk, 1, s. 387 ff.

⁴ Karin Cøhr Lützen: *Velgørenhed*. Aarhus Universitetsforlag, 2020, s. 36 ff.

⁵ Jes Fabricius Møller: *Grundtvigs død*, s. 56 ff.

Niels Bjerres akvarel Vækkelsesmøde i Lemvig fra 1901 viser et møde, hvor en kvinde er i gang med sine bekendelser. Open.SMK.

de centrale personligheder, uafhængigt af om de var grundtvigianske eller missionske”⁶.

Men konflikter mellem de to bevægelser var der bestemt, og bølgerne kunne gå højt. Højskolemanden J. Th. Arnfred giver et godt eksempel på en sådan kirkestrid i sin beretning om pastor Schou i hans hjem sogn, Aal i Ribe Amt. Sognefolkene havde været forkælede med den milde og elskede pastor Bloch, men han blev 1891 afløst af en indremissionsk vækkelsesprædikant, J. N. Schou, der med sin meget direkte facon hurtigt fik delt menigheden op i to fløje. Arnfreds far, Niels Jensen, tog skarpt afstand fra den nye præst og var ikke bange for at sige sin mening, mens sønnen, der med sin begavelse havde Schous bevågenhed og blev forsynet med bøger af ham, placerede sig i midten og kunne se hans gode egenskaber, hjælpsomhed og generøsitet, og forstå hans mission: at redde de stakkels fortabte sjæle fra den lige vej til helvede. Når man så en mand gå lige mod en mergelgrav uden at ane faren, måtte man da råbe gevalt! Der blev holdt en række bønemøder, både i missionshuset og hjemme i folks boliger og undertiden med talere udefra, hvor man skiftevis bønfuldt og truede synderne for at omvende dem.

Et citat fra Arnfreds beretning fra hjem sognet: “En anden aften var der igen møde i missionshuset. En ældre indremissionær, jeg tror, han hed Kr. Jacobsen, talte. Talen husker jeg ikke, men der var en ejendommelig stemning i salen, og da mødet egentlig var forbi, var der kun få, der gik, de fleste blev siddende. Nogle unge piger samlede sig grædende

om fru Schou i et hjørne af salen. De omvendte begyndte at spørge de nærmestsiddende om, hvordan de havde det med Jesus. Der var små grupper af knælende mennesker, der bad for — oftest en ung mand eller kvinde — der fortvivlet klagede over sine synder. Det var en underlig oplevelse. Jeg var på en gang lidt misundelig på mine jævnaldrende, der så let kunne få tingene klaret, og samtidig lidt forarget over, at nogen kunne blotstille deres inderste personlige liv på denne måde. Selv fornam jeg stærkt, at jeg alligevel ikke hørte hjemme i denne kreds”⁷.

Der har været lignende konflikter mange andre steder. Prøv at undersøge, om der er skrevet lokalhistoriske værker fra dit interesseområde eller besøg det lokale arkiv. Her vil man helt sikkert vide, om der har udspillet sig dramaer på egnen. En anden superfin kilde til netop de kirkelige forhold er Paul Nedergaards store værk med den mundrette titel: *Personalthistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste og sognehistorie (kirkelig geografi) 1849-1949*. Værket er i 10 tykke bind, hvoraf nogle igen er delt op i A- og B-bind, og det tager tråden op efter Wiberg, men er meget mere end den gamle klassiker.

Som titlen antyder, giver Nedergaard en overvældende mængde sognehistoriske oplysninger med vægt på det kirkelige liv. Kilderne er diverse artikler og beretninger fra lokale meddelere. Ud over præsterne kan man her læse om mange andre personer, der på en eller anden måde har sat deres præg på livet i sognene. Der er ret stor forskel på, hvor

⁶ Ibid., s. 61

⁷ J. Th. Arnfred fortæller, s. 16 ff. <https://slaegtsbibliotek.dk/935238.pdf>

meget stof der er medtaget om de enkelte sogne, sikkert både afhængigt af, hvor spændende udviklingen i et givet sogn har været, og hvilke meddelere der har bidraget. Men med den overvældende mængde stof, der her præsenteres, er der chancer for at finde også dine aner omtalt. Hvis de ikke udtrykkeligt er nævnt, har de nok været med og været vidne til de begivenheder, der beskrives.

Værket vil kunne findes på alle større biblioteker. På grund af de mange bind og forskellige oplag kan det være drilsk at bestille det på bibliotek.dk, så spørg på dit lokale bibliotek.

Frikirker og valgmenigheder

Med grundloven fik folk lov til at udøve deres tro, som det passede dem. Det gjaldt ikke kun katolikker, muslimer og jøder, men også en række grupper inden for den kristne kirke. Midt i 1800-tallet stod især baptisterne, der går ind for voksendåb, for skud, idet deres børn risikerede at blive tvangs-døbt, men nu fik de og metodisterne, en moderne form for pietisme, tilladelse til frit at praktisere deres tro. Siden kom andre frikirker til; blandt de største kan nævnes Adventistkirken, Apostolsk Kirke og Pinsebevægelsen.

I frikirkerne deler man troen på Jesus og treenigheden med folkekirken, men man udøver den på sine egne måder. Den vigtigste forskel er, at man ikke er økonomisk afhængig af staten; man ansætter og aflønner selv sine præster og betaler sine lokaler. Der er heller ingen liturgi, der skal følges – kirkerne holder deres gudstjenester efter egne ønsker og behov.

En del af frikirkerne er såkaldte anerkendte trossamfund. Det indebærer, at de har ret til at føre kirkebøger og udstede attester og har visse skattefordele. I dagens Danmark har vi 11 sådanne samfund. Et nyere begreb er godkendte trossamfund (fra 1969), der ikke har kirkebogsrettigheder, men dog kan foretage vielse. Den meget lange liste over anerkendte og godkendte trossamfund kan ses på Wikipedia⁸.

Om de forskellige anerkendte trossamfund ude omkring i landet har ført kirkebøger, er nok afhængigt af, hvor store menighederne har været. Men kirkebøger fra bl.a. metodisterne, baptisterne og forskellige reformerte menigheder er afleveret til Rigsarkivet, og en del kan også læses på Arkivaliononline. Ved at søge på Daisy på fx 'baptist' eller 'metodist' i arkivskaberfeltet får du et overblik over, hvor i landet, der har været menigheder, så du kan få en idé om, hvor du eventuelt skal søge dine aner.

Et opslag i kirkebogen for Aal Sogn 1904, hvor man kan se, at valgmenighedspræst Andersen har taget sin del af dåbene.

Måske tænkte Grundtvig i sin kamp for religiøs frihed mest på frihed inden for kirkens rammer. Han ønskede rummelighed i kirken, så folk ikke nødvendigvis behøvede at melde sig helt ud. Dette var tanken bag loven om sognebåndsløsning, der tillod folk at lade præsten i nabosognet døbe deres barn, hvis deres lokale præsts forkyndelse ikke rimede på deres egen. 1868 blev hans bestræbelser fuldført med loven om valgmenigheder.

Valgmenigheder kunne oprettes, hvis mindst 50 personer i et sogn ønskede det. De skulle desuden vælge en præst, der var kvalificeret til at være præst i folkekirken. Ligesom ved frikirkerne betalte menigheden selv præstens løn, men til gengæld slap de for kirkeskat. De kunne bruge sognekirken til deres gudstjenester og stod under opsyn af biskop og provst. De kirkelige begivenheder er indført i sognets kirkebog med en bemærkning om, at det er valgmenighedspræsten, der har udført dåben eller vielsen.

I starten var det mest grundtvigianske grupper, der gik sammen om at danne valgmenigheder, gerne i protest mod en indremissionsk præst, der var for emsig i sine bestræbelser på at omvende syndere.

Med ovennævnte beretning om pastor Schou in mente er det ikke overraskende, at man i Aal Sogn i 1905 dannede en valgmenighed. Det skete på initiativ af bl.a. Arnfreds far, Niels Jensen, og lærer Niels Hansen Mortensen. En anden ledende skikkelse var gårdejer Tobias Thue Tobiasen, halvbror til min farfar og gift med en datter af læreren, Karen

⁸ da.wikipedia.org, artiklen Trossamfund

Gudrun Hansen Mortensen. Denne Karen beskrives af den senere præst for menigheden, Edvard Eller, som "menighedens første dame ... velbegavet, sangglad, levende optaget af livet i kirke og skole, en travl husmor med en stor børneflokk, men med hjerte og hjælp langt videre ud."⁹ Sådan kunne Grundtvig sikkert have beskrevet sit ideal af en kvinde af folket.

I årene efter oprettelsen af valgmenigheden får man et tydeligt indtryk af, at menigheden i Aal er blevet splittet op, når man blader kirkebogen igennem. Fordelingen mellem de to præster har været ca. fifty-fifty, de grundtvigianske lod sig døbe, vie og begrave ved valgmenighedspræsten, mens de missionske holdt sig til sognehyrden. I de perioder, hvor man ikke har haft en præst ansat i valgmenigheden, har man i stedet hidkaldt præster fra nabosognene, som man delte overbevisning med. Da ovennævnte Edvard Eller omkring 1921 blev udnævnt til kapellan i Varde, fortsatte han nogle år med at passe valgmenigheden.

Kirken og skolen var som nævnt tidligere tæt sammenknyttet: Præsten var som regel formand for skolekommissionen og degnen førstelærer. I 1916 slog det igen gnister i Aal Sogn. Lærer Hansen ønskede at trække sig, og en ny lærer skulle findes. Imod folkestemningen, der foretrak den balance, som blev skabt ved at have en missionsk præst og en grundtvigiansk lærer, gennemtrumfede pastor Schou, endda med opbakning fra biskoppen i Ribe, at en missionsk lærer skulle ansættes. Det fandt den grundtvigianske gruppe sig ikke i; i stedet fik man – ganske usædvanligt for egnen – samlet tilstrækkeligt af forældre omkring tanken om at oprette en friskole, Oksbøl Friskole. En velhavende gårdejer

Den "store" klasse i Oksbøl Friskole, fotograferet vinteren 1929. Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

skænkede en grund, hvor skolen blev opført, og her underviste man børn efter moderne metoder, uden eksamen og med vægt på at vække elevernes nysgerrighed og lyst til at lære frem for ren indlæring. Men stadig efter den vestjyske skoleordning, hvor de to ældste årgange var delvist fritaget for skolegang i sommermånederne, hvor de til alles tilfredshed skulle hjælpe til ved landbruget.¹⁰

Efterhånden som de skarpe skel mellem den glade og den mørke kristendom udglattedes, svandt medlemstallet i valgmenigheden, og tilsvarende kom der færre børn i friskolen. De sidste år kombinerede man præste- og lærergerningen i en person. Da Tobias T. Tobiasen blev begravet 10. februar 1937, var det valgmenighedspræst Bukh, der holdt prædikenen, men ellers havde den ordinære sognepræst i de fleste tilfælde taget over. I 1959 lukkede både skole og valgmenighed. Det har jo nok i høj grad været et spørgsmål om personer; når en radikal præst, der formåede at dele vandene, flyttede, var behovet for en valgmenighed ikke længere så påtrængende.

Den oplagte vej til oplysninger om valgmenigheder og frikirkers ageren i lokalområderne går via de lokalhistoriske arkiver. Brug arkiv.dk (der er meget mere end en eminent samling billeder) til at tjekke, hvad det enkelte arkiv ligger inde med. Du får ikke adgang til arkivalierne, men kan få et overblik, så du ved, at der er noget at komme efter. Ovennævnte værk af Paul Nedergaard vil også være nyttigt.

Højskolebevægelsen

En af Grundtvigs helt centrale tanker gjaldt behovet for den folkelige dannelse. Almuen skulle uddannes og gøres bevidst om sin historie og sin danskhed og til at tage del i samfundslivet på lige fod med de øvrige klasser. Det skulle ske primært gennem formidling via det levende ord af historie og litteratur. De praktiske og tekniske fag var i hans øjne af mindre betydning.

Det var ikke Grundtvig, der personligt stod bag oprettelsen af højskoler, der tog fart i slutningen af 1800-tallet, men hans tanker inspirerede rigtigt mange højskolefolk. Den første danske højskole var Rødding, som blev grundlagt i 1844; retfærdigvis må det dog nævnes, at en bondehøjskole blev startet allerede to år tidligere i Rendsborg. Det skete på et tidspunkt, hvor konflikterne mellem dansk og tysk sprog ulmede i hertugdømmerne, og forstander for Rødding Højskole, Johan Wegeners, ideer gik på at uddanne den danske bondebefolkning, så den blev bevidst om danskheden og

⁹ Edvard Eller: Fra Ål Sogn. I: Fra Ribe Amt, 1961

¹⁰ Diverse arkivalier om Oksbøl Friskole i Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

derved i stand til at tage hånd om den. Siden kom mange højskoler til, og ikke alle fik noget langt liv, men de var uden tvivl med til at inspirere og "danne" deres elever, der i mange tilfælde har fået en oplevelse for livet. Såvel mine forældre som bedsteforældre har haft deres "dannelsesophold" og har set tilbage på dem med stor glæde. Man kan vist godt sammenligne opholdene med den jordomrejse, som mange unge i dag sparer sammen til.

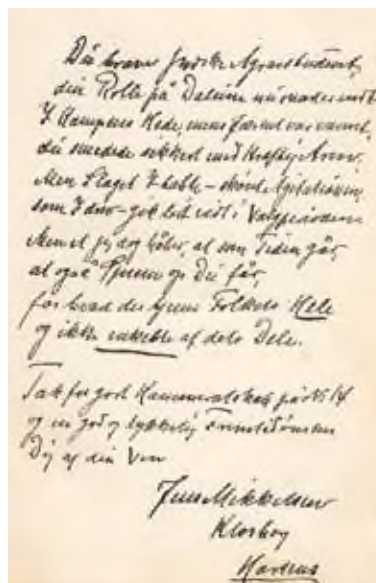

Kongerigetets første folkehøjskole var Rødding Højskole, der blev grundlagt 1844. Wikimedia Commons.

Datidens unge mennesker holdt fri nogle måneder, enten en sommer eller en vinter, for at indlogere sig på en højskole, hvor de blev undervist af engagerede og vidende lærere og deltog i det sociale samvær, som opstår, når man bor tæt sammen. Der er opstået venskaber for livet. I de første mange år var opholdene som en selvfølge kønsopdelte således, at pigerne gik på skolerne om sommeren og mændene om vinteren, hvor de nemmest kunne undværes i landbruget. Det kunne sagtens forekomme, at man valgte en skole et stykke vej hjemmefra, efter at de fleste var blevet forsynet med et transportmiddel, cyklen. Det var ingen hindring at cykle fx tværs over Jylland til et sted på Fyn.

Det var almindeligt, at man havde en poesibog, hvor alle kammeraterne skrev en lille hilsen og ønsker for fremtiden. Jeg er så heldig at have mine forældres og min farfars poesibøger blandt slægtsgemmerne; at de er blevet gemt, viser noget om vigtigheden af skoleopholdet. Især farfars bog giver et ganske spændende kig ind i perioden. Han var elev på Dalum Landbrugsskole vinteren 1899-1900, tidspunktet for valgkampen, der førte til dannelsen af den første Venstreledede regering i 1901. Der blev uden tvivl diskuteret hidsigt på skolen, og en af kammeraterne formulerede sig på rim, da han skrev til farfar, som var – eller siden blev – medlem af det radikale Venstre og havde ry for at være en ilter debattør.

Du brave jydsk Aгрarstudent
din rolle på Dalum nu snart er endt.
I Kampens Hede, mens Jærnet var varmt
du smedede sikkert med kraftig Arm.
Men Slaget I tabte - skønt Agitationen
som I drev - gik lidt vidt i Valgperioden.
Men et jeg dog håber, at som Tiden går,
at også Øjnene op du får,
for hvad der tjener Folkets Hele
og ikke enkelte af dets Dele.

Farfar Antons poesibog fra Dalum, hvor en af hans kammerater har skrevet et lille digt til ham. Bemærk, at skribenten har erstattet det gamle 'aa' med 'å'. Det har han sikkert lært på højskolen, hvor man dyrkede det nordiske – å blev brugt i det øvrige Skandinavien.

De fleste elever var mindre personlige i deres skriverier og nøjedes med at citere et digt eller måske et mundheld samt gode ønsker for fremtiden. Der ser ud til at være sket en udvikling mod mere konforme hilsener i den næste generations poesibøger, og helt udvandet var det i min barndoms bøger, der var fyldt med faste remser: 'lev – vel' og 'sød – tøs' skrevet som et kryds.

Grundtvigianerne var ikke alene om at oprette højskoler. Også Indre Mission kunne være med og startede en folkehøjskole i Nørre Nissum i 1887, der siden blev fulgt af skoler både på Sjælland, Fyn og i Jylland. 1910 kom en socialdemokratisk højskole i Esbjerg. Skolerne holdt sig ikke udelukkende til den rene dannelse, efterhånden grundlagdes både idræts-, husholdnings- og landbrugsskoler, og især de sidste var et vigtigt led i uddannelsen for landmænd, der tidligere havde været henvist til at lære ved at se, hvordan husbond eller far drev sit landbrug. På idræts- eller gymnastikskolerne kunne eleverne blive uddannet til at være ledere af fodbold- eller gymnastikholdet i hemsognet, og husholdningsskolerne skulle selvfølgelig sørge for at gøre kompetente husmødre ud af pigerne.

Poesibøger er en sjov lille ting, men hvis du går efter mere vægtige kilder til højskoler, nytter det sig at tage en søgning i Slægtsforskernes Bibliotek, hvor skolehistorie indgår som en stor særsamling. Søg på skolens navn, og du vil typisk finde årsskrifter, der indeholder forskellige artikler om emner, der har optaget sindene på det pågældende tidspunkt, og elevfortegnelser. Men prøv også på bibliotek.dk for bøger og artikler om skolerne, både i bred almindelighed og med fokus på enkelte skoler. Og igen engang: Glem ikke det lokale arkiv, der især kan hjælpe, hvor det drejer sig om højskoler, der nu er nedlagt. Dem er der nogle stykker af.

Andelsbevægelsen

Fra det kirkelige og åndelige bevæger vi os nu til det økonomiske og erhvervsmæssige plan. Hvad der skete her, var ingen direkte udløber af de religiøse strømninger, men der er nok alligevel en vis sammenhæng. Grundtvigs bestræbelser på at uddanne bondebefolkningen og gøre den bevidst om sin placering i historien har helt sikkert været med til at inspirere til den nytænkning, der rent faktisk fandt sted op mod århundredskiftet. Og bønderne, der tidligere havde været underdogs i forhold til godsejerne og byernes borgerskab (de første var de fæstere under og de andre sad tungt på handel og håndværk), tog nu selv styringen. Standen ønskede og lykkedes med selv at tage hånd om produktion og handel, hvilket betød en ny selvtillid og standsbevidsthed.

Efter landboreformerne i slutningen af 1700-tallet opstod der behov for, at de nybagte selvejere fandt frem til en form for samarbejde. Landbruget var tidligere organiseret under Det kongelige Landhusholdningsselskab, som var domineret af godsejerne. I stedet begyndte bønderne lokalt at slutte sig sammen i landboforeninger; midt i århundredet var der oprettet 25 foreninger, og 40 år senere var tallet firedoblet. Foreningerne arrangerede møder, hvor konsulenter orienterede om nye dyrkningsmetoder og maskiner, og hvor man kunne diskutere forskellige tiltag.

I 1864 måtte kongeriget afgive Slesvig-Holsten, svarende til 2/5 rigets areal, til preusserne, og i 1870'erne fulgte endnu en stor krise, som kom udefra. Det internationale kornmarked blev oversvømmet med korn fra USA og Ukraine til priser, som danske landmænd ikke kunne hamle op med. Dansk landbrug var baseret på kornavl, så hvad gjorde man her? Man sadlede hurtigt om til animalsk produktion, og smør og flæsk (bacon) viste sig at være udmærkede salgsvarer. Der var dog det store problem, at kvaliteten af fx smør, kærnet hjemme på gårdene, var for dårlig. Her var

det nødvendigt med avancerede maskiner og mulighed for at køle mælken ned, noget, som den enkelte gårdmand ikke kunne skaffe sig.

Tanken om at gå sammen om et produktionsapparat var egentlig ikke af dansk oprindelse. Den startede faktisk i England, hvor en gruppe fattige vævere i 1844 i fællesskab grundlagde den første brugsforening, som de selv ejede og styrede demokratisk. Men ideerne blev i den grad taget op og videreudviklet af den danske landbobefolkning, efter at kornafsætningskrisen havde gjort det klart, at der måtte handles.

1882 gik bønder i landsbyen Hjedding i Ølgod Sogn sammen om at oprette et andelsmejeri. Princippet bag det var superdemokratiske. Det lyder som et godt mundheld, men det var ikke desto mindre realiteten: På mejeriet tjente man efter hoveder, men stemte efter hoveder. Man blev betalt for den mængde mælk, man kunne levere, men når beslutningerne skulle tages, havde hvert medlem én stemme. Organiseringen var udtænkt af en 25-årig mejerist, Jakob Stilling Andersen, som bønderne havde ansat til at starte et fælles mejeri. Det er nok de færreste, der i dag kender Andersen, men ifølge historiker Peter Henningsen var hans indsats lige så vigtig for skabelsen af det moderne Danmark som Grundtvigs tanker.¹¹

Hjedding Andelsmejeri, fotograferet ca. 1895. Til venstre ses ishuset, hvor man gemte is fra søerne, som blev brugt til at afkøle mælken om sommeren. Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv.

Hans historie viser noget om, hvad der var i sving i perioden. Den unge mand var elev på Tune Landboskole, hvor forstanderen havde oprettet et forsøgsmejeri, som egnens husmænd kunne levere deres mælk til. Smørret, der kom ud af det, viste sig tydeligt bedre end bøndernes smør, og da Jakob Stilling Andersen vendte tilbage til sin hjemby, Hjedding, medbragte han inspirationen til selv at forsøge sig.

¹¹ Peter Henningsen: *Dengang vi var bønder*. Gad, 2019, s. 126

Hans initiativ var så vellykket, at det lynhurtigt spredte sig, og allerede i 1890 kunne der tælles omkring 700 andelsmejerier i riget. I 1930'erne, hvor udviklingen toppede, var man oppe på ca. 1.800 mejerier, men mod slutningen af 1900-tallet gik det den anden vej, idet mindre mejerier blev nedlagt eller sammenlagt med større.

Oprettelsen af mejerierne betød, at landmændene også på små brug kunne producere mælk, smør og ost af en kvalitet, der kunne sælges og var konkurrencedygtig på markedet. Ovenikøbet var der et genialt kredsløb i processen. Når man kærnedede smør, fik man skummetmælk som restprodukt, og den fik mælkekusken, som samlede mælkejungerne hver dag og kørte dem til mejeriet, med tilbage til gårdene, hvor den blev brugt som foder til svinene. Og alt sammen foregik demokratisk og uden mellemmand, der skulle tjene på varerne.

En epokegørende opfindelse var centrifugen, som L. C. Nielsen fra Maglekilde Maskinfabrik konstruerede 1878. Med den kunne man på ganske kort tid skille fløden fra mælken og gøre den klart til videre forarbejdning som ost og smør. Det var en proces, som tidligere var klaret ved, at mælken skulle stå i flere timer, mens fløden samlede sig og kunne skummes af. Centrifugen var i høj grad med til at prikke til oprettelsen af andelsmejerier.

Den epokegørende centrifuge fra Maglekilde, der vendte op og ned på smørproduktionen. Wikimedia Commons.

Når det nu fungerede så godt med mælken, var det vel oplagt at overføre idéen til et andet vigtigt produkt, grisen. Den tanke blev snart realiseret, og allerede i 1887 oprettedes det første andelsslagteri i Horsens. Målet var eksport til det engelske marked, og derfor blev der tilknyttet en eksportforening. Også slagterier bredte sig hurtigt ud over landet.

Det var dog ikke uden problemer at få dem sat i gang. Et slagteri var et større foretagende, som skulle dække mange sogne, og man kunne være uenige om den rette placering.

I Vestjylland var der et privat slagteri i Varde, som blev benyttet af bønderne, men fremsynede folk mente, at det nok ville være bedre med et andelsslagteri, som passende kunne opføres i den nye storby, Esbjerg. De mere forsigtige foretrak at holde på det velkendte, men andelsslagteriet blev dog opført. Der var langt fra Aal Sogn til Esbjerg, så et nyt problem var, om man nu kunne have tillid til, at ens grise blev afleveret retmæssigt, og at man rent faktisk fik penge for de dyr, man havde sendt afsted. Heldigvis for hele ordningen var en lokal mand medlem af slagteriets bestyrelse; han havde folk tillid til, og han stillede ved byens kro, hvor slagtesvinene en gang ugentlig kunne afleveres, og her udbetalte han hvert enkelt et rundeligt beløb for de svin, han leverede. Sådan fik man løbet slagteriet i gang.

I samme diskussionslystne sogn var der også ballade, da man skulle ansætte en ny mejerist i 1889. Den tidligere havde sagt op, fordi de karrige vestjyder ikke ville give ham den løn, han krævede. Skønt det jo var vigtigt med en dygtig mejeribestyrer. I stedet fandt bestyrelsen blandt en mængde ansøgere en mand fra Fyn, som man fik ansat. Min oldefar, Søren Hansen Tobiasen, var medlem af bestyrelsen, og inden mejeristen ankom, fandt Søren og to andre bestyrelsesmedlemmer ud af, at der var noget ved den valgte, som ikke var i orden. Forhandlingsprotokollen nævner ikke, hvad der var i vejen, men de tre fik indført i referatet fra 27. april, at "i Henhold til, hvad vi have hørt angaaende Mejerist Poul Nielsen, ere vi bestemt imod, at han flytter ind i Mejeriet som Mejerist." Desværre for bestyrelsen stod det klart, at bordet fangede, manden var ansat og skulle tiltræde stillingen. Der blev dog arbejdet på sagen, og efter en måneds tid havde man fundet en løsning, hvorefter fynboen rejste hjem igen, forsynet med rundelige rejsepenge.¹²

Andelstanken kunne snildt overføres til andre områder, hvor man stod sammen og selv tog fortjenesten. I 1895 oprettede man Dansk Andels-Ægekspert til salg fremstød, og hvorfor skulle man ikke være fælles om indkøb af foderstoffer og gødning, som man derved kunne sikre til gunstige priser? Også opbevaring af spareskillingerne og muligheden for at låne penge kunne man selv finde løsninger på, og mange sogne fik deres egne sparekasser. Da strømmen kom til landet i de første årtier i 1900-tallet, fandt man ud af at oprette andelselektricitetsværker. Alt sammen organiseret efter samme princip, hvor man betalte efter forbrug og stemte efter hoveder.

Brugsforeninger

Brugsforeningerne var første skud på den senere store andelsstamme. Allerede i 1866 oprettede provst Hans Christi-

¹² Frode Sørensen: Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 – et tidsbillede fra Aal Sogn. Historisk Samfund for Ribe Amt, 1984, s. 106-7

Janderup Brugsforening er grundlagt 1896. Billedet er fra 1916, og blandt personerne på billedet ses uddeleren og hans familie, et par kommissær og bestyrelsesmedlemmer. Janderup Lokalhistoriske Arkiv.

an Sonne i Thisted den første forening, men hans udgangsvinkel var en anden end tankerne bag de andre, senere foreninger. Hans ønske var ud fra et kristent menneskesyn at sikre de mindre velstillede i byen adgang til at købe ordentlige varer til en pris, de kunne betale. Han kaldte selv sin forening for Arbejderforeningen. Sonnes målgruppe var således købstædernes jævne og fattige beboere, og hans idéer kan betragtes som en form for kristen socialisme, et ideal om social lighed¹³. Ligesom Indre Mission i København forstod han, at hvis han ville have folk i tale, måtte han skaffe dem det daglige brød.

Hans mål var endda videre. I den fattige arbejderklasse var sæderne efter hans overbevisning i forfald, så ud over at grundlægge brugsforeningen oprettede han en oplysningsfond, der skulle modtage 2,5 % af foreningens overskud, og disse penge skulle bruges til uddannelse af de fattige; der blev indrettet en læsesal og købt bøger, som de frit kunne låne.

I de følgende år bredte ideen sig, og der blev oprettet forbrugsforeninger en del andre steder. Men først i 1880'erne kom der alvor gang i etableringerne. Det skete i takt med, at de øvrige andelsforeninger fik vind i sejlene – det hele var en stor bevægelse, og lysten til at igangsætte brugser var typisk størst i landområderne. 1896 var tiden moden til at lave en sammenslutning, Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger (FDB). I starten af det nye århundrede regner man med, at der eksisterede 1562 foreninger, fordelt med 17 i hovedstaden, 75 i købstæderne og 1470 i landområderne¹⁴.

Ejerskabsprincippet gik igen fra øvrige andelsforeninger. Medlemmerne ejede i fællesskab foreningens aktiver og mødtes til årlige generalforsamlinger, hvor man valgte en bestyrelse og diskuterede diverse tiltag. Det kunne være seriøse sager, der var på dagsordenen – se senere i afsnittet om afholdssagen. Det overskud, man fik i butikken, blev siden fordelt blandt medlemmerne i form af dividende. Den daglige leder af brugerne kaldtes uddeler og hans medhjælper kommissær.

Straks efter sammenslutningen begyndte FDB at oprette firmaer, så man selv kunne fremstille sine varer. Først kom et kafferisteri – mærkevaren Cirkel Kaffe kan dateres tilbage til 1896 – der siden blev fulgt op af bl.a. en chokoladefabrik, en sæbefabrik og en tovværksfabrik.

Andre foreninger

Samtidig med de mange andelsforeninger piblede et væld af andre foreninger frem. Man kan vist roligt sige, at her blev grunden lagt til det Foreningsdanmark, vi kender i dag. Der var opstået et stærkt fællesskab i landsbyerne, og det var naturligt også at mødes om at dyrke sport. Ethvert sogn fik sin gymnastik-, skytte- og idrætsforening. "En sund sjæl i et sundt legeme" var mottoet, noget, som man sikkert havde lært på højskolen og bragt med sig hjem. Man dannede gymnastikhold og samlede landsbyen til festlige opvisninger ved slutningen af sæsonen, og man spillede fod- og håndbold og deltog i turneringer. Det var en selvfølge, at sognenes unge mennesker deltog, og der var noget til hele året. Om sommeren spillede man bold på udendørs sportspladser, og om vinteren flyttede man indendørs for at slå flik-flak og svinge sig i barrierne.

På højskolerne havde man lært at lytte til foredrag, og også det fulgte med hjem. Der blev bygget forsamlingshuse på striben, hvor man kunne samles og lytte til foredragsholdere fra fjern og nær. Ca. 1600 huse skal være blevet opført mellem 1870 og 1900. Mange steder oprettede man højskoleforeninger, der skulle stå for planlægning af foredragene. Forsamlingshusene lagde desuden lokaler til de baller, som ungdommen kunne forlyste sig ved, og til dilettantforestillingerne, som var yderst populære. Lokale amatører indøvede teaterstykker, som passede til lejligheden og deltagernes formåen, og kronede bestræbelserne med en forestilling. Naturligvis kunne de lokale også fejre deres runde fødselsdage og bryllupper i forsamlingshusene.

¹³ Jes Fabricius Møller: Grundtvigs død, s. 67

¹⁴ Dansk kulturhistorisk Opslagsværk, 1, s. 107 f.

Et klip fra dagbladet Tarm Avis 3. juni 1882. Her annonceres for flere grundlovsfester.

Der var en livlig aktivitet i landsbyerne, der vitterligt bød på mulighed for at holde såvel sjæl som legeme i vigør. Og det var alt sammen noget, som de lokale selv var med til at sætte i værk, på ægte demokratisk vis. Der kan ikke være tvivl om, at dannelsen af og deltagelsen i de mange forskellige foreninger havde en uddannende og inspirerende virkning på samfundslivet. Folk blev klar til at deltage i demokratiet.

Når man arrangerede et møde og håbede på et pænt fremmøde, måtte der gøres opmærksom på det. Derfor kan du kan få et indtryk af aktiviteterne ved at søge på Mediestream. Det var allerede dengang almindeligt at markere grundlovsdagen, og i 1882 annoncerede syv foretagsomme mænd om et offentlig møde den 5. juni i "den Plantage i Oxbøl, der tilhører Proprietær Stockholm. Madkurve maa medbringes." Også i Ølgod blev der holdt grundlovsfest i "Gjæstgiver Adamsens Have. Festen begynder Kl. 2, og efter endt Taler Fællesspisning." Begge annoncer blev bragt i bl.a. Tarm Avis 3. juni 1882, og det fremgår tydeligt, at man også vægtede det sociale samvær ved møderne.

På samme måde kan du gå på jagt efter notitser om andre foreninger og begivenheder. Du kan søge på stednavne, aktiviteter eller personnavne – brug fantasien og varier gerne ordvalget, hvis du ikke i første omgang får noget ud af søgningen. Det er en nem og gratis mulighed for at føje en ekstra lille brik til dit slægtspuslespil.

Nummer	A63
Type	Arkivalier
Arkivskaber	Femø Andelsmejeri
Beskrivelse	Femø Andelsmejeri
Født/stiftet	16.11.1889
Død/nedlagt	19.11.1971
Bemærkning	Femø Andelsmejeri overtog Femø Aktiemejeri i 1889
Periode	1889 - 1971
Se på kort	
Type	Sogn (1000-2050)
Enhed	Femø Sogn (1000-2050)
Arkiv	Femø Lokalhistoriske Arkiv
Kontakt arkivet	
Yderligere indhold	
1-7 1889-1951 - Vedtægter og love	
1-1	1890-1890 Love for Femø Andelsmejeri. Marts 1890
1-2	1911-1911 Love for Femø Andelsmejeri. Vedtaget 13. juni 1911
1-3	1943-1943 Love for Femø Andelsmejeri. Vedtaget 20. maj 1943
1-4	1926-1926 Love for Maribo Amts Mejeriforening. Vedtaget 12. februar 1926.
1-5	1889-1889 Interessentskabskontrakt dateret 12. oktober 1889 underskrevet af 49 personer med tilsammen 310 køer.
1-6	1898-1906 Vedtægter for Mejeriernes Ulykkesforsikring
1-7	1934-1951 Vedtægter for Den gensidige Tuberkuloseforsikringsforening for mejerier i Lolland-Falsters stift
2-6	1889-1971 - Forhandlingsprotokoller
3-25	1901-1969 - Regnskabsmateriale
4-4	1915-1966 - Korrespondance
5-12	1889-1963 - Ejendomsdokumenter
6-8	1889-1969 - Sager
7-6	1917-1969 - Medlemsrelateret materiale
8-1	1947-1968 - Udklip
9-1	1889-1889 - Personlige dokumenter

Et søgeresultat på arkiv.dk på 'Femø Andelsmejeri'. Læg mærke til, at arkivets indhold under 'Yderligere indhold' er foldet ud. Du kan gå et skridt længere ved at klikke på + ud for de enkelte poster.

Kilder

Som nævnt er Mediestream en rigtig god kilde, hvor du vil kunne finde omtaler af og referater fra møder i foreningerne. Ad den vej fandt jeg fx ud af, at min farfar 11. marts 1916 var taget den lange vej fra Janderup ved Varde til Højskolehjemmet i Ringkøbing – foregik turen mon med hestevogn, eller benyttede han sig af jernbanen, den vestjyske længdebane, anlagt 1874? – for at deltage i Vestjydsk Eksporthandlingsforenings generalforsamling. Han havde givet sit besyv med i debatten og blev nævnt i Holstebro Dagblads referat fra begivenheden.

Det er muligt at finde visse kilder til andelsbevægelsen på Rigsarkivets læsesale. En del foreninger afleverede bl.a.

forhandlingsprotokoller og regnskaber til det hedengangne Erhvervsarkivet, der nu indgår i Rigsarkivets samlinger i Viborg. Få et overblik over dem ved at taste fx 'andelsmejeri', andelslagteri' eller 'brugsforening' i arkivskaberfeltet. Der vil dog ikke være noget at hente på Arkivalieronline.

Mere oplagt er det at vende sig mod de lokalhistoriske arkiver, hvor der ofte vil være en guldgrube at finde – både med hensyn til arkivalier, men også – ikke at forglemme – arkivmedarbejdernes viden om de lokale forhold. Du kan også her starte på arkiv.dk, hvor du taster foreningens navn i søgefeltet og under 'Type' i venstre side vælger 'Arkivalier', hvis du da ikke specifikt er ude efter billeder. Når du har fundet et interessant arkiv, kan du ved at klikke på den lille pil til højre for 'Yderligere indhold' folde indholdet ud og se, hvad du kan forvente, når du besøger lokalarkivet. Klik på de små krydser ud for de enkelte pakker for at åbne yderligere. Nogle steder kan du endda være heldig at finde en historisk oversigt under 'Bemærkning'. Om Janderup Brugsforening får man fx historien om grundlæggelsen, bygmester, ombygninger og moderniseringer og uddelere gennem tiderne.

En anden mulighed er lokalhistoriske bøger. Et værk om et sogn vil som regel have afsnit om institutioner og foreningers historie. Søg på bibliotek.dk eller Slægtsforskernes Bibliotek, www.slaegtsbibliotek.dk.

Afholdsbevægelsen

Denne bevægelse adskiller sig fra de tidligere nævnte bevægelser ved sit ensidige sigte: at bekæmpe indtag af alkoholiske drikke, men kan godt regnes med blandt periodens folkelige bevægelser, idet den i 1900-tallets første årtier havde ganske stor tilslutning. Højdepunktet nåede den omkring 1920 med ca. 130.000 medlemmer.

Bevægelsen startede i USA blandt religiøse vækkelsesretninger i begyndelsen af 1800-tallet; i nogle tilfælde var der tale om logeprægede organisationer, hvor medlemmerne højtideligt med hånden på biblen aflagde ed på, at de ville afholde sig fra al nydelse af spiritus. Aflæggere af disse loger nåede også til Danmark, og 1843 dannedes Dansk Maa-deholdsforening, der, måske typisk for den mere afslappede danske holdning, nøjedes med at kræve, at medlemmerne holdt sig fra stærk spiritus, brændevin, mens øl og vin var acceptabelt. For mange var mådeholdet dog alt for vattet, og de sluttede i stedet op om Totalafholdsforeningen. Ingen af de to var levedygtige, og det var først med stiftelsen af Danmarks Afholdsforening i 1879, at der for alvor kom gang i medlemsmobiliseringen. Den havde en foreningsstruktur, der passede godt med det, som folk var vant til fra øvrige foreninger.

Druk var vitterligt et kæmpeproblem i tiden. Velkendt er historier om mænd, gerne af de lavere klasser, som – når de fredag aften endelig havde fået deres ugentlige og sikkert surt tjente løn i lommen – styrede direkte til værtshuset og forsøgte at drukne frustrationer over en sølle og hård tilværelse i en dram eller to eller mange flere, mens konen og børnene derhjemme igen engang måtte vinke farvel til de skillinger, der skulle have betalt købmandsregningen; det var ikke kun klichéer, der indgik i romaner og film, men rene og skære realiteter i mange hjem. Visse vækkelsesprædikanter mente endda, at drikkeriet var tidens absolut største samfundsproblem, der ledte misbrugerne på en sikker vej til fattigdom og elendighed. Der måtte blæses til kamp mod uvæsenet, så man kunne redde de arme familier fra ulykkerne.

Især i 1880'erne og 1890'erne blev der landet over i såvel købstæder som landsogne etableret et væld af afholdsforeninger. Man får et indtryk af antallet, hvis man på arkiv.dk søger på 'afholdsforening' og vælger type: *Arkivalier*. Man må her blade igennem 19 sider á 30 poster for at se hele søgeresultatet. Der blev holdt møder og agiteret for sagen over hele landet, og bevægelsen var en magtfaktor, der fik tilhængere valgt ind i folketing og sogneråd. En mærkesag var kampen for, gerne ad lovgivningens vej, at begrænse hotellere og kroers bevillinger til spiritusudskænkning samt butikkers tilladelse til salg af de stærke varer. Foreningen arbejdede desuden for at hæve prisen på brændevin, da den lave pris betød, at mange nemt lod sig lokke i fordærv. 1917 blev der lagt en kraftig skat på akvavitten, der nu med et slag blev mere end 10 gange dyrere. Hvilket dog ikke helt var afholdsfolkernes drømmescenarie, for den høje pris fjernede ikke drikkene, men gjorde dem blot til luksusvarer.

Janderup Sogn fik sin forening i 1887; oprindeligt var navnet Janderup-Billum Totalafholdsforening, men allerede året efter blev foreningen delt op i to selvstændige afdelinger (en for hvert sogn), og 'total' blev fjernet fra titlen. Uden at det dog ændrede på kravet om afholdenhed. I sognets lokalhistoriske arkiv kan foreningens velbevarede arkiv studeres; her er både vedtægter, regnskabsbøger, medlemslister, forhandlingsprotokoller m.v.

Medlemslisten viser, at 31. januar 1897 indmeldte 18-årige Maren Kathrine Jensen sig, og året efter var også hendes tre år yngre søster, Andrea Dorthea, med. De to unge kvinder var ikke inspireret hjemmefra, for forældrene blev aldrig medlemmer, men de kom uden tvivl i godt selskab i foreningen. Der var rigtig mange andre unge medlemmer, og man gjorde meget ud af det sociale. Der blev jævnligt holdt møder, hvor man samledes om foredrag, oplæsning

og dilettantforestillinger på Janderup Folkehøjskole, som eksisterede 1868-1920 og gerne lagde lokaler til. Om sommeren arrangeredes udflugter med hestevogne til Vesterhavet, begivenheder, som folk i sognet i deres høje alderdom mindedes som sommerhøjdepunkter. Heller ikke baller behøvede medlemmerne at sukke efter, og særlig et årligt kurvebal trak deltagere; her pakkede de deltagende kvinder hver en kurv med spiselige lækkerier, som blev solgt for højeste bud fra mændene.¹⁵ Aktiviteterne i foreningen viser, at den i hvert fald ikke har været indremissionsk inspireret! Det har sikkert hjulpet på tilslutningen, at afholdenheden nok ikke har været oplevet som et stort savn, da spiritusforbruget – bortset fra personer med hang til at kigge dybt i brændevinsflaskerne – generelt ikke var stort. Vin var et fjernt begreb, og de dage, hvor man selv bryggede sit øl på gårdene, var for længst forbi.

Maren Kathrine havde formentlig mange gode oplevelser som ung i Afholdsforeningen, og hendes medlemskab varede, til foreningen blev nedlagt i 1961, efter at opbakningen gennem mange år havde været for nedadgående. Hendes kommende mand, Anton Tobiasen, var også varm tilhænger af sagen og indtog endda formandsposten i en periode. 1912 blev han desuden valgt til formand for brugsforeningen, og engagementet i de to foreninger kunne udnyttes. Som noget af det første fik han gennemført, at brugsen ikke længere skulle have alkoholiske drikke på hylderne; det foregik selvfølgelig via gode argumenter og demokratiske afstemninger og blev vedtaget med stort flertal.

Omkring 1913 stod foreningen sammen med meningsfællerne i Blå Kors bag et "Opraab til Mænd og Kvinder i Janderup Sogn", hvor de bad om støtte til at købe Janderup Kros spiritusbevilling. På papiret er opført navnene på de mange bidragydere og beløbet, de støttede med. Blandt de glade givere finder vi et bredt udvalg af sognets folk: skolelæreren, prominente gårdejere, husmænd og enker med beløb mellem 1 og 20 kroner.¹⁶ Forehavendet kronedes med held, og også i forsamlingshuset måtte man skåle i postevand.

Sådan var status mange år fremover, og det gik nok meget godt; alt, der var stærkere end mælk og saftevand måtte kunderne bare hente andre steder. Det, man savnede mest, var nok snapsen til den elskede kaffepunch. Men et halvt århundrede senere var det klart, at en moderne butik ikke kunne drives fornuftigt uden spiritussalg; kroen var i mellemtiden nedlagt. Skæbnen ville, at det blev Anton Tobiasens søn, der som ny formand for brugsforeningen i 1961 fik gennemført, at man igen fik spiritusbevilling. Det skete dog ikke uden dybt beklagende mindretalsudtalelser, der udtrykte skuffelse og pegede på "de Ulykker Spiritus kan afstedkomme af forskellig Art".¹⁷

Afholdsforeningerne var i sin tid en magtfaktor, der formåede at sætte deres præg på hverdagslivet. I dag er deres betydning måske glemt, men hvis du har planer om at besøge et lokalarkiv, kunne det være en idé også at kigge på disse foreningers arkiver.

Alt det andet

Der skete rigtig meget i befolkningen i tiden omkring århundredskiftet 1900. Andelsbevægelsen var bred og omfattede som nævnt mange forskellige former for virksomheder, hvor man kunne gå sammen om ejerskab og medbestemmelse. Nogle fandt ud af at danne private hjælpe-kasser, som havde til formål at støtte værdigt trængende, som var kommet i økonomiske problemer, uden at de af den grund mistede borgerlige rettigheder, som det var tilfældet, hvis man måtte ty til offentlig forsørgelse.

Afholdsforeninger havde som regel en flot fane med foreningens navn i guldtryk. Her Hollandshjerg og Bode Afholdsforening i Randers Amt. Rougsø Lokalhistoriske Forening.

¹⁵ Janderup og Billum Sogne, bd. 1, s. 272 ff.

¹⁶ Janderup Afholdsforening. Opråb. Janderup Lokalhistoriske Arkiv

¹⁷ Janderup Brugsforening. Forhandlingsprotokoller. Janderup Lokalhistoriske Arkiv

To andre store områder kan med god grund regnes med blandt de vigtige folkelige bevægelser, nemlig fagforeningsbevægelsen og kvindesagen. De rummer dog i sig selv stof til hele artikler og er derfor ikke medtaget her.

Læs mere

Grundtvig

Ebbe Kløvedal Reich: Frederik. En folkebog om N.F.S. Grundtvigs tid og liv. Gyldendal, 1972. Livfuld og personlig bog om Grundtvig og hans betydning.

Jes Fabricius Møller: Grundtvigs død. 100 danmarkshistorier, Aarhus Universitetsforlag, 2019. Letlæst bog om Grundtvigs betydning for den danske samfundsudvikling.

N.F.S. Grundtvigs verden, 1783. Temapakke på danmarkshistorien.dk: <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/nfs-grundtvigs-verden/>.

Indre Mission

Egon Clausen: Under dine vingers skygge. Gyldendal, 1991. Forfatterens erindringer om sin opvækst i en indremissionsk familie i et vestjysk sogn.

Hans Kirk: Fiskerne. 1. udgave, 1928. En klassiker om en gruppe indremissionske fiskeres sammenstød med grundtvigianske bønder.

Egon Clausen: Guds knaldepisk. De helliges høvding. En biografi om Vilhelm Beck. Gyldendal, 2001.

Andelsbevægelsen

A. Axelsen Drejer: Den danske andelsbevægelse. Det danske Forlag, 1952.

Ove Madsen: Det vi vil. Skriveforlaget, 2016. Roman om bevægelserne i slutningen af 1800-tallet, bl.a. andelsbevægelserne, folkehøjskolerne og kvindesagen.

Højskolebevægelsen

Helge Grell: Vision og virkeliggørelse. En redegørelse for Grundtvigs tanker om folkelig oplysning og en folkelig højskole og for forsøget på at virkeliggøre dem. Center for Grundtvigstudier, 1998.

Ove Korsgaard: Højskoler for folket. 100 danmarkshistorier, Aarhus Universitetsforlag, 2023. Om højskolebevægelsens udvikling og betydning fra indvielsen af Rødding Højskole 1844 og frem.

MODTAGER DU FORENINGENS NYHEDSBREV?

Danske Slægtsforskere udsender et nyhedsbrev på e-mail 1-2 gange om måneden. Hvis du ikke allerede modtager dette, kan du tilmelde dig ved at klikke på boksen *Nyhedsbrev* nederst på hjemmesiden www.slægt.dk.

FAMILIE I SVERIGE OG AMERIKA?

Søger du slægtninge, der er fx udvandret til Amerika eller kommer fra Sverige? Så har Danske Slægtsforskere et tilbud, som kan være afgørende for din forskning.

Som medlem af foreningen kan du få foretaget opslag i to betalingsdatabaser ganske gratis. Det er i vores Forums (forum.slægt.dk) gruppe Opslag internationalt, du finder denne særlige service. Her er to tråde *Hjælp med opslag i Ancestry.com* og *Hjælp til opslag i ArkivDigital*

(*Sverige*). Hvis du ønsker hjælp til et opslag, skriver du simpelthen et svar i tråden, hvor du forklarer, hvad du søger efter. I løbet af kort vil du få svar tilbage med de forhåbentlig gode oplysninger, der kan trækkes ud af databaserne.

Benyt dig endelig af denne fine mulighed. Husk, at tilbuddet er forbeholdt medlemmer, og at du skal være logget ind på Forum for at skrive i Forum.

NIELS PETER HANSEN BERG, HJÆLPE-, ANDEN- OG FØRSTELÆRER VED SDR. STENDERUP SKOLE – 3. DEL

Af Ib Doktor, lokalhistoriker,
Stenholt 30
6092 Sdr. Stenderup
Mail: ibdoktor0@gmail.com
Mobil: 5178 5707.

Det travle årti - 1890'erne

Perioden fra 1870'erne og langt ind i 1900-tallet er blevet kaldt foreningstiden. Dannelsen af foreninger til at varetage bestemte interesser eller funktioner i sognet slog igennem, og folk lærte sig hurtigt den nye terminologi for måden at organisere sig på: Hvordan man danner en forening, hvordan møderne afholdes med forhandlinger, at føre protokol, fordeling af tillidserhverv osv. Rundt omkring i landet dannedes gymnastikforeninger, landboforeninger, kvægavlsforeninger, sparekasser, sygekasser, brandforsikringsforeninger, brugsforeninger, husmoderforeninger og mange andre foreninger.

Vi er fremme ved begyndelsen af 1890'erne, og PH Berg har nu været lærer i Sdr. Stenderup siden 1865, først som hjælpe- lærer, nu som andenlærer, og han har med mere end 25 års erfaring et godt greb om skolelærergerningen. Han nyder almen agtelse i lokalsamfundet. Årtiet 1890'erne er årene, hvor PH Berg bliver inddraget i stort set alt, hvad han kommer i nærheden af. Hans uopslidelige arbejdsevne er stor og for længst kendt ud over sognets grænser.

Allerede i sine helt unge år involverer PH Berg sig i det lokale organisationsarbejde; han er i 1872 medstifter af *Syge- og Alderdoms-Understøttelsesforeningen for Stenderup Sogn* – eller det mere mundrette Sønder Stenderup Sogns Sygekasse. Foreningens formål var at yde medlemmerne hjælp i sygdom og alderdom. Vedtægten bestemte, at medlemmerne skulle tilhøre arbejderklassen. PH Berg bliver sygekassens første regnskabsfører.

Den danske Lærerstands Begravelseskasse stiftes den 1. juli 1891, og PH Berg bliver dens første revisor og træder ind som medlem af kassens bestyrelse i 1894. Forinden har han oprettet en Begravelseskasse for Sdr. Stenderup Sogn i 1893. Som før nævnt er han også protokolfører i landsbyens andelsmejeri og brugsforening. Som om det ikke er nok, har han minsandten også titel som brevsamler og meteorologisk observatør! En brevsamler forestår et brevsamlingssted, nærmest som en slags filialkontor, til hvis betjening der ikke behøves en uddannet postfunktionær. Funktionen blev oprettet i især store landsbyer, eksempelvis Sdr. Stenderup, hvorfra der dagligt kørte postvogn ind til købstaden i Kolding og modsat med post til landsbyen.

Som sekretær for sognerådet varetager PH Berg også mindre opgaver, naturligvis efter forud vedtagelse i sognerådet. Lidt kuriøst kan fortælles om en opgave, sognerådet i 1891 pålægger PH Berg:

Sognerådet er, blandt meget andet, også vejmyndighed for kommunens veje. Det vil sige, at de har forpligtelse til at sørge for farbare veje, og at grøfterne fungerer, som de skal. En opgave, sognerådet pålægger Berg, er opgaven med at registrere køer og geders benyttelse af de offentlige vejes græsrabatter. På mødet den 4. april 1891 *vedtoges det, at alle de der ville have Køer eller Geder på Vejene i Sommeren 1891 skulle indgive Begjæring desangående til lærer Berg inden d. 15. d. måned.*

Mange havde dengang en gris, en ko eller ged gående hjemme i baghaven, og det kunne nok knibe med at skaffe tilstrækkeligt med grøntfoder til koen eller geden en hel sommer igennem fra de små jordlodder. Grisen fik al affald og stedets gamle skrald, så den skulle nok klare sig. Men fornuftigt nok ville sognerådet have styr på, hvem der havde en ko eller ged tøjret ude i vejrabatten for at æde løs af det saftige græs. Det fremgår ikke af sognerådsprotokollen, om der skulle betales et gebyr for at have rådighed over et stykke vejrabat, men ordningen sikrede dog, at den fattige daglejer og husmanden kunne se vinteren i møde med et vist mål kød til familien.

Slutfirserne og årene frem i Sdr. Stenderup karakteriseres først og fremmest ved andelsbevægelsens voksende betydning for landbrugets økonomiske konsolidering efter kornmarkedets sammenbrud sidst i 1870'erne. Med andelsbevægelsen skabes grundlaget for en række andelsforetagender i snart sagt hver en landsbyflække over det ganske land. *Brugsforeningen Sdr. Stenderup By* stiftes i 1891, i de første år i lokaler på Gammelhjem, hvor den tidligere købmandsforretning havde haft til huse, og senere lidt længere nede i byen. *Sdr. Stenderup Andelsmejeri* blev etableret i 1894 i nye bygninger centralt placeret i landsbyen.

Billedet er fra ca. 1911 og viser byens brugsforening med andelsmejeriet i baggrunden. Huset med brugsforeningen blev bygget omkring 1890, oprindeligt som pøgeskole. Med ny pøgeskole længere henne i byen i 1896 kunne Brugsen derefter etablere sig i bygningen. Foto fra Kolding Stadsarkiv.

Hvad er mere nærliggende, end at den af landsbyen værdsatte og respekterede lærer, den uopslidelige PH Berg, antages som sekretær i begge andelsforeninger og fører protokollen på bestyrelsesmøderne? Som sagt, så gjort. Han fører som nævnt også protokollen for sognerådet og er for længst en central person i lokalsamfundet med grundig indsigt i de stadig mere komplicerede samfundsforhold og med en prægnant sans for at forklare og tydeliggøre de mange love og tilhørende cirkulærer, der som en lind strøm flyder ud i sognerådene fra lovgiverne på Christiansborg.

Olga

Olga vokser op til en ung kvinde og bor stadig hos forældrene i 1895, da sognerådet på mødet den 16. november 1895 vedtager at opslå den ledige lærerindeplads på Stenderupskov Skole, efter at lærerinden Anna Hansen har fået ansættelse i Esbjerg. Samtidig besluttet det at *antage Olga Berg til at undervise i Pøgeskolen i Vakancen.*

Kun 18 år gammel træder Olga i farens fodspor og skal undervise på pøgeskolen ved Stenderupskov Skole, og allerede

Den 10. april 1892 konfirmeres Olga Kristine Berg, og her er hun i sin hvide konfirmationskjole, fotograferet af Oscar Wills i Kolding. Olga har helt tydeligt arvet sit fyldige og mørke hår fra faren. Da konfirmationen indførtes i 1736, skulle pigerne ifølge forordningen bære en kjole af hvidt eller sort stof. Fordi konfirmation markerede overgangen fra barn til voksen, blev pigerne klædt på som voksne. Billedet venligst udlånt af Sister Maria Columba O'Larey, Colorado i Amerika, 2021.

ved det førstkommande møde i sognerådet i det nye år 1896 fastsættes den *Olga Berg tilkommende løn for den tid, hun vikarierer, til 450 kr. pr. aar.*

Eftertiden vil nok vurdere ansættelsen af datteren af sognerådets sekretær til at rumme en snert af nepotisme, godt nok kun i et midlertidigt vikariat. Alligevel kan man nok ikke se sig fri for, at PH Bergs tilstedeværelse hos sognerådet har bidraget til beslutningen om at antage Olga til vikarjobbet.

Olga går de små tre kilometer ud til skolen i Stenderupskov, cyklen var endnu ikke allemandseje, underviser de små og vender hjem igen. Men i løbet af året 1896 sker der flere ting, der senere får stor betydning for hendes fremtidige liv.

Førstelæreren PH Berg

Førstelæreren, Johan Petersen, fratræder embedet, formentlig fra forårets skolestart i april måned. Det ledige embede slås op, og den 30. maj 1896 *besluttet det at indstille til Skolelærerembedet ved Stenderup Skole som*
Nr. 1: Andenlærer ved Stenderup Skole, Berg
Nr. 2: Med 6 stemmer mod 2 Lærer ved Agrupskov Skole Kristen V. Hansen.

Efter gældende regler var det pålagt sognerådene, at ledige lærerembeder skulle averteres i dertil egnede medier, som f.eks. Nordisk Skoletidende. Det har været en ren formalitet, for PH Berg **skal** have embedet under alle omstændigheder; en lærer med PH Bergs kvalifikationer, hans mangeårige ansættelse på skolen og ikke mindst hans mange "bijobs" i de mange foreninger, der i løbet af de sidste tyve år var skudt op som paddehatte, gør ham til klart den mest kvalificerede til embedet, og sognerådet er ikke til sinds at forbigå hans ansøgning.

Nu kan PH Berg se frem til aflønning i den højeste lønningssklasse som førstelærer på Sdr. Stenderup Skole i en alder af 52 år. Hans sognefolk nærer en grundfæstet tillid til ham og hans råd. Hans viden om samfundsforhold og ikke mindst den viden, han over årene samler op om indbyggerne i den landsby, hvor han nu i mere end 30 år har undervist deres børn, kender deres intellektuelle kapacitet og ikke mindst deres forældres status i det lokale samfundshierarki, giver ham en unik placering i lokalsamfundet som *en sjælden dygtig lærer. Hans Venner skatter hans Noble Tænkemaade og beundrer hans uopslidelige Arbejdsdygtighed*, som der fortælles om ham i værket *Lærerne og Samfundet*, 1914.

Det er i disse år, at PH Berg fysisk og mentalt er på toppen. Som underviser, som foreningssekretær, som samfundsborger, som husbond og som far til Olga. PH Bergs position i sognerådet er stærk, ikke kun i kraft af hans funktion som sekretær for rådet, men også på grund af hans personlighed og styrke. Sognerådet ved det godt, og de igangsætter herefter arbejdet med at *desinficere Førstelærerboligen efter en Læges anvisning samt derved at bringe Andenlærerlejligheden omgjort med det i nuværende Møde i Sognerådet forhandlede som vejledende Grundlag*.

Det ser altså ud til, at PH Berg har fået sognerådets accept på, at lejligheden til andenlæreren inddrages under førstelærerboligen, hvorefter en lang række istandsættelsesarbejder sættes i værk:

- a) *Dagligstuen flyttes og et Skillerum flyttes, samt Stuen oliemales eller tapetseres.*
- b) *Hjørnestuen tapetseres.*
- c) *Havestuen, partiel under Vinduerne oliemales eller tapetseres.*
- d) *Sovekammeret pudses og males.*
- e) *Forstue males med Vandfarve og Loftet renses.*
- f) *Der laves en ny Trappeopgang til Loftet, og Døren ind til Skorstenen vendes.*
- g) *Der lægges et Fortoug ved den nordlige ende af Skolen for at bortlede Fugtigheden fra Bygningen.*
- h) *Ny Vindue på den nordre gavl på Loftet.*

Med en nyistandsat og større lejlighed som en passende bolig for familien Berg er de flyttet ind i den i løbet af august måned, så PH Berg er klar til at starte det nye skoleår fra den 1. september 1896. Det er den nye andenlærer, Ivar L. Toftgaard-Hansen også.

Det ledige andenlærerembede er opslået efter valget af PH Berg til førstelærer, og i sognerådets møde den 20. august besluttet det at indstille *til Andenlærerembedet i Stenderup*

Nr. 1 I. L. Toftgaard-Hansen

Nr. 2 Gunnar Jørgensen (7st. mod 1)

Nr. 3 H. M. P. Hansen

Det bliver så Ivar Louis Toftgaard-Hansen, født 27. januar 1876 på Vesterbro i Aalborg, der bliver andenlærer fra 1. september 1896, blot 20 år gammel! Ivars forældre er jernbaneassistent Knud Jakob Hansen og hustru Lovise Sabine Eriksgine Toftgaard, boende på Vesterbro i Aalborg.

Billedet er formentlig forlovelsesbilledet fra året før brylluppet mellem Ivar og Olga i Sdr. Stenderup Kirke.

Ivar står mellem Olga og PH Berg med hånden på Olgas skulder. Olgas mor, Antonette Cathrine Bundgaard, sidder myndigt i stolen med en bog i hånden, symbolet på det dannede og læsende folk, her lærerfamilien Berg med den kommende svigersøn. Fotograferet hos Monty, Gothersgade 11, København ca. 1898.

Olga og Ivar gifter sig den 23. juni 1899 i kirken i Sdr. Stenderup. Samme sommer flytter de til en lærerbolig på den anden side af Lillebælt, ved Fønsskov, Fønns Sogn med Fønshalvøen på Fyn. Deres førstefødte, sønnen Peter Louis Berg Toftgaard-Hansen, fødes den 25. marts 1900. Han er med forældrene fotograferet siddende på kanten af havehuset med de to bedsteforældregenerationer, hvor vides ikke med bestemthed, men den hvide havestol ses på andre billeder af PH Berg og hans hustru, så jeg gætter kvalificeret på, at det er i haven ved Villa Olga ved Hundborgvej.

Personerne på billedet fra sommeren 1901 er: Pigen længst til venstre kan være pigen i huset hos familien Berg: 23-årige Anna Jørgensen. Dernæst Olga Christine Berg, nu fru Toftgaard-Hansen med sønnen Peter, der senere blev journalist ved Sorø Amtstidende, Iver Louis Toftgaard-Hansen stående bag sønnen. Yderst til højre PH Berg; manden ved hans side må være Antonettes far, Svend Henrichsen Bundgaard, pensioneret kornhandler.

Siddende: Den ældre mand med stokken foran sig må være Knud Jakob Hansen, far til Ivar Louis Toftgaard-Hansen. Lidt ukærligt sagt: stritørerne på far og søn afslører et vist slægtskab, tror jeg! Siddende ved blomsteropsatsen en ukendt kvinde og til højre Antonette Cathrine Berg.

Fotografen er Chr. Bech fra Kolding. Han havde fotoatelier i Låsbygade. Her er han dog aget den lange vej fra Kolding til lærerfamilien Berg i Sdr. Stenderup for at forevige familien med deres førstefødte barnebarn. Den situation kender vist alle bedsteforældre også den dag i dag!

Daglejefamilien Johannes Andersen

Johannes bor nu med sin familie i et hus centralt i landsbyen, og han er i folketællingen 1890 benævnt som daglejer; han arbejder fortsat ved landbruget, men efterhånden mere og mere med afstikkere til murer- og tømrerarbejdet, hvor han med sit lærenemme for håndværket finder sig godt tilpas og vel også øjner muligheden for en bedre indtjening, end den, han kan få ved landbruget.

Johannes og Marie får endnu fire børn i 1890'erne: Mette, født den 2. oktober 1891, Aksel, den 14. marts 1894, Johannes, den 3. maj 1896 og Anker, den 7. august 1899. Også Johannes og Marie oplever sorgen ved at miste flere børn, Johannes dør allerede 1 år gammel den 28. juni 1897 *af slim i lungerne*, som præsten skriver, og mens Marie bærer endnu et barn i maven, dør den ældste pige, Cathrine Marie, 12 år gammel, den 13. maj 1899.

Efterhånden som Johannes får konsolideret sig med sin virksomhed som murer og tømrer, spirer bevidstheden om de ulige samfundsforhold også hos ham, og han bliver i stigende grad optaget af aktivt at påvirke og trække udviklingen fremad mod bedre sociale forhold for de dårligst stillede. Han er bestemt ikke upåvirket af, at hans kone Maries mormor og morfar oplevede den sociale nedtur: fra at have været en husmandsfamilie til at ende som fattiglemmer på fattiggården og blive begravet derfra i årene 1862 og 1863.

Vi ved ikke helt præcist, hvornår det sker, men han må i dette årti være valgt ind i bestyrelsen for Sønder Stenderup Sogns Sygekasse, hvor netop PH Berg er formand. Her mødes den tidligere skoleelev, Johannes, med sin lærer fra skolen, PH Berg, i et frugtbart samarbejde. Mere om det senere.

Med Marie går det ikke så godt, hun skranter, og den sidste fødsel har været hård ved hende.

PH Berg og Johannes Andersen 1900-1920

Efter 1864-krigen bevægede samfundet sig fra et bondesamfund med en overvejende naturalieøkonomi mod et samfund mere baseret på pengeøkonomi. Socialt skete der også store forandringer, og by- og landbobefolkningen kom til at ligne hinanden mere og mere frem mod 1900-tallets begyndelse. Der var store bevægelser i befolkningen, mange flyttede ind til byerne eller emigrerede til udlandet, og desuden var der indvandring til Danmark fra nabolandene, Sverige og Polen.

Perioden i Danmark efter 1900 var stærkt præget af en organisering af samfundet. Forskellige klasser, erhverv eller andre sociale grupper skabte organisationer, som kunne varetage deres interesser over for andre grupper og myndigheder. Danmark var formodentlig det land i Vesteuropa, hvor organiseringen omfattede det forholdsvis største antal borgere.

Lærerstandens Sygeforsikring bliver oprettet i 1903 med PH Berg som medlem af forretningsudvalget (bestyrelsen) fra sygekassens start sideløbende med, at han også er revisor i Danmarks Lærerforening, grundlagt allerede i 1874.

Lokalt har han også sekretærfunktionerne i de førnævnte råd og bestyrelser og nu også i den lokale brandtaksations komité, der med jævne mellemrum er ude at taksere huse og bygninger for den lovbefalede brandforsikring. PH Bergs arbejdsevne har nået legendariske højder. Han er manden, hvormod lokalsamfundet Sdr. Stenderup drejer sig, en nøgleperson, der ikke ret godt kan undværes i landsbyen. Al den vældige involvering i de lokale råd og bestyrelser rejser det naturlige spørgsmål: Hvor står PH Berg politisk

i tidens landskab af politiske bevægelser og strømninger i samfundet Danmark?

Skal man dømmes ud fra en annonce i Kolding Folkeblad 25. juni 1914, hvor han er medunderskriver på et *Protestmøde mod Grundlovs- og Valglovsforslagene* sammen med 8 andre fra Sdr. Stenderup, har hans politiske engagement rod i partiet Højre. Politisk støttede Højre et stærkt forsvar, en stærk ordensmagt og opretholdelse af de samfundsbærende institutioner. Samtidig så Højre med kritiske øjne på den almindelige valgret og var stærk modstander af parlamentarisme. Kort sagt: Gud, Konge og Fædreland!

Annoncen opfordrer alle, der er modstandere af "de paa Rigsdagen forelagte Grundlovs- og Valglovsforslag, indbydes herved til et Protestmøde paa Alhambra i Kolding Fredag den 26. Juni Kl. 7½ Aften. De saakaldte Grundlovspartier, Venstre, Radikale og Socialdemokrater har ved de foreliggende Forslag ikke taget tilstrækkeligt Hensyn til de direkte skatteydende Borgere og de smaa og store Ejendomsbesidderes Interesser, hvorimod Socialdemokratiet vil faa langt større Indflydelse paa den fremtidige Lovgivning og Skatteudskrivning end de nu har. For at give en virkelig nøgtern og saglig Fremstilling af Grundlovs- og Valglovsforslagene har D'Herr. Landstingsmand, Proprietær la Cour, Folketingsmand Jul. Schovelin og cand. jur. Poul Jacobsen velvilligst lovet at komme til Stede som talere ved Mødet."

De 9 underskrivere fra Sdr. Stenderup er: Urmager C. M. Aarup, Murer H. J. Bramsen, Lærer P. H. Berg, Proprietær L. H. Bramsen, Erh. Christiansen, Frugtavlser P. Holst, Proprietær N. Jørgensen og Proprietær O. Juhl.

Partiet Højre er ved at tabe fodfæstet i den danske befolkning, der i 1908 havde givet kvinderne valgret til de kommunale bestyrelser, og formår ikke at vende stemningen imod en ny grundlovsændring, som vedtages den 5. juni 1915. Grundlovsændringen giver kvinderne valgret til Rigsdagen; det har nok ikke huet den gamle højremand, PH Berg, som konsekvent også gik imod kvindernes ret til at deltage i valget til sognerådet.

I november 1911 bliver Kolding Sydbaner, i daglig tale kaldt Sydbanen, åbnet for almindelig trafik. Banen gik fra remisen i Sydbanegade til Hejlsminde, en strækning på 27 kilometer. Den fik også et stoppested med station og postleveringssted i Varmark ved Sdr. Stenderup. PH Berg kunne så slippe arbejdet som brevsamler; i stedet påtog han sig sekretærfunktionen i elværksbestyrelsen for det nye elværk, som netop var færdigbygget og i gang med at sende strøm ud til de første forbrugere.

Belysningen inde i kirken havde i mange hundrede år været stearinlys. Men med elektriciteten kom kærter og lyspærer i kirkernes lysekroner og lysestager. PH Berg er manden, der skaffer strøm til kirken og dens lysekroner. Han har fra to brødre, Jens og Jørgen Dall, der begge emigrerede til Californien i Amerika, hvor det gik dem godt, modtaget et brev med anmodning om at sende deres dåbsattester over til dem. De skal nok betale for postforsendelsen, lover de i brevet til ham.

PH Berg sender straks de ønskede dåbsattester vedlagt et langt brev, hvori han fortæller om de mange forandringer, der var sket, siden de sidst var hjemme, og om det nye, der siden var blevet bygget, bl.a. elektricitetsværket. PH Berg afslutter brevet med ordene: *Dåbsattesterne koster ikke noget, men har I to Brødre Lyst til at sætte Eder et varigt Minde i Stenderup Sogn, saa gives der en Lejlighed hertil ved at installere elektrisk Lys i Kirken, og de Par Hundrede spiller jo ingen Rolle for Eder.*

De to brødre sender 200 kroner til Berg, der i mellemtiden har lavet et overslag på de samlede omkostninger til etablering af lys i kirken. Det vil beløbe sig til 600 kr! PH Berg er jo handlingens mand, så han sætter sig straks til at skrive til de to brødre i Amerika. Han *...takker for de 200 Kr., men da Overslaget lød på 600 Kr. vilde de tilsendte 200 Kr. blive sat i Sparekassen indtil der blev nok til Planens Udførelse.*

Kan de to brødre uden videre dikkedarer sende 200 kr., kan de sikkert også klare de sidste 400 kr., synes rationalet hos skolelæreren at være, og ganske rigtigt: Måneden efter modtager han 400 kr. fra brødrene Dall i Californien, og kirken har siden 1913 været oplyst af det hvide lys.

Mureren Johannes Andersen og læreren PH Berg, den første fotograferet i 1907, den sidste omkring år 1900. Trods forskellig politisk ståsted har de to mænd respekt for hinanden; de har allerede et godt samarbejde i bestyrelsen for sygekassen, og med det nye fællesskab i sognerådet udvikler det sig til et venskab til glæde for dem begge. Murerens lidt kradsbørstige facon sat overfor overskudsmennesket, skolelæreren, giver os et billede af to mænd med vid og udsyn, tolerance og overbærenhed. Dygtige mænd på hvert deres felt. Håndværkeren versus akademiker (PH Berg var godt nok ikke akademikeruddannet, men i en tid, hvor boglige færdigheder havde høj status, var det blandt landbefolkningen næsten det samme, uanset om de hovmodige universitetsuddannede så ned på den "halvstuderede røver", en seminarist!) Billederne er fra Kolding stadsarkiv.

Johannes Andersen bliver enkemand i 1901. Hans hustru, 39-årige Marie Andreasdatter Andersen, født Hermand, afgår ved døden den 22. marts 1901 og begravnes på kirkegården i Sdr. Stenderup den 28. marts 1901. Præsten skriver, at hun dør af brystsyge og er hustru til murer Johannes Andersen ved Møllebroen i Stenderup.

Johannes er hårdt ramt, på fire år har han mistet to børn og nu sin kone. Han er alene med fem børn i alderen 1½ til 13 år, tre drenge og to piger. Men Johannes er gjort af det seje svenske sind og den jyske hårdførhed tilsat et strint af stridbarhed i sindet. Han har til huse med sine børn ved Møllebroen, dér hvor Binderup Mølleå føres under Varmarkvej. Det er herfra, han med dygtighed konsoliderer sin murervirksomhed som selvstændig murer, og med Johannes grundlægges et lokalt murerdynasti de næste fire generationer frem. Hans politiske ståsted er det fremvoksende parti, Socialdemokratiet, som med sloganet: Gør din pligt, kræve din ret! får større og større tilslutning blandt den mindre bemidlede del af landbefolkningen.

Johannes Andersen stiller op til valget i 1907 og vælges ind i sognerådet, hvor han sidder valgperioden ud til 1911. I sog-

nerådet har hans gamle skolelærer, PH Berg, også en plads, nemlig som sekretær for sognerådet.

To personer, der begge kommer fra små kår, PH Berg fra et husmandssted, Johannes Andersen, søn af svenskeren og daglejereren Anders Johanson, men med livsforløb, der, så forskellige de end måtte være, nu i fællesskab – sammen med det øvrige sogneråd – kommer til at beslutte og træffe afgørelser for indbyggerne i det sogn, hvor deres livsværk udfolder sig som læreren og mureren. Skolelæreren og hans skoleelev. Men nu er magtforholdet vendt om, Johannes Andersen er sognerådsmedlemmet (herren) og PH Berg er sekretæren (tjeneren).

1914 er året, hvor PH Berg kan holde sin 70-års fødselsdag, nok med en svag fornemmelse af, at verden er ved at gå af lave, de gyldne tider for småpuslingelandet Danmark er under forandring, umærkeligt på en måde og dog alligevel med en kraft, der vælter ind over landet. Eftertiden skal senere definere året 1914 som det år, der satte skel mellem "verden af i går" og "verden af i dag". Katastrofeåret var ouverturen til verdenskrigens rædsler. Ingen vidste det dengang, men med første verdenskrig indtraf også et kulturhistorisk skift. Den moderne verden tog form – på godt og ondt. Krigen fik indvirkning på dansk økonomi, politik og kultur; Danmark formåede med det yderste af neglene at holde sig neutral i forhold til de krigsførende lande. Krigen gav forsyningsvanskeligheder og smalhals i de små hjem, men også klingende mønt til bønder og gullaschbaroner, som altid formår at poppe op i krisetider.

PH Bergs 70-års fødselsdag, mandag den 16. februar 1914, går ikke ubemærket hen. Familie og venner strømmer til skolelærerboligen ved kirken; vintervejret viser sig fra sin bedste side, de gule erantisser og de hvide vintergækker ses alle steder i de gamle bondehaver og i forhaven ved daglejerhusene. Den lune og lyse sol over middag får også de første honningbier frem, svævende forsigtigt ind i det tidlige forårs pollenrige blomsterhoveder.

Selv var ung ... Det er ord, der går igen ved festtalerne for PH Berg. Helt i tråd med tidens skik er der trykt festsange til den festlige dag for skolelæreren. Stikord fra festsangene er: ... *men er lige ung, født med en pen i sin hånd, ned til mejeriet eller sognerådet, at hjælpe høje og lave, og aldrig så svared han nej, at fred kun hos Herren vi fandt, Guds Fred i de dage som kommer.*

Festsangenes stikord har en lige linje fra hans helt unge år, den bogsultne dreng med nemme for ord og tal, til skolelæreren med den uopslidelige arbejdsevne, hans hjælpsomhed og hans kristentro.

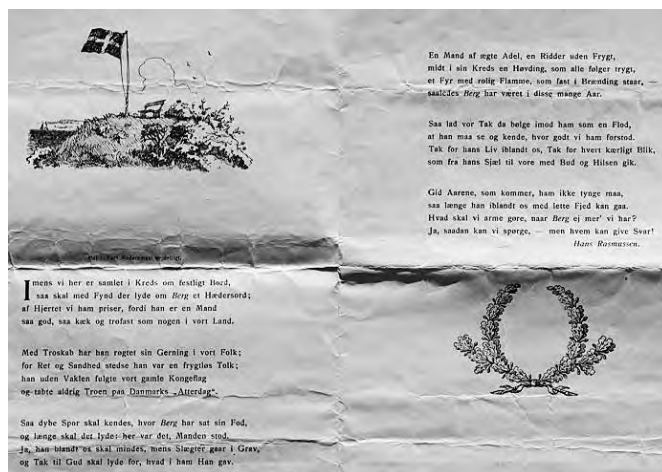
Johannes Andersens ældste søn, Aksel Andersen bliver 2. juni 1917 gift med Mary Petrea Bramsen. Begge er de 23 år. Johannes Andersen ses ved siden af sønnen, Aksel, som har Mary Petrea ved sin højre side. Hendes far, Kristen Bramsen ses ved hendes side. PH Berg står i sidste række som nr. tre fra venstre, og Antonette Berg som nr. to fra venstre i midterste række. Billedet udtrykker meget godt det gryende sociale opbrud samfundsklasserne imellem.

Den første verdenskrig går til ende, fire år med knappere og knappere samfundsressourcer. Lokalt har sognerådet opgaven med at koordinere brændselsuddeling til de mest trængende familier; PH Berg er med hele vejen, og han kaster også her sin energi ind.

Bergs 50-års jubilæum som skolelærer er ved at nærme sig. Den 23. september 1869 blev han andenlærer på skolen. På de halvtreds år har PH Berg set, hvordan alting ændrede sig. Fra at være et selvforsynende bondeland til den begyndende industrialisering af samfundet, andelsbevægelsens fremkomst, udbygningen af infrastrukturen, bedre og bredere landevej mellem Sdr. Stenderup og Agtrup i 1902 til jernbanens fremkomst i 1911, for ikke at tale om telefonselskabet, der allerede i 1897 afmærkede landevejen med sine rækker af træmaster og hvide porcelænsklokker.

Tre generationer har han haft til undervisning i skolen, møt af dage skulle man synes, han måtte være, men pligten holder ham i gang. Med pligten følger også dens nære følgesvend: ansvarlighed. For PH Berg betyder det, at han skal påtage sig pligten og ansvaret for undervisning af eleverne, så længe han kan magte det, og så længe det giver mening for ham selv. Så det gør han, måske også selv om det går lidt ud over, hvad man kunne kalde fornuftens grænse. For os nutidsmennesker forekommer det måske ikke at være så lige til, at en skolelærer fortsætter så længe, som PH Berg kom til.

Men tiden var en anden, og respekten for PH Berg i særdeleshed, og for tidens autoritetspersoner i øvrigt, var af en anden kaliber end den, vi ser i dag. For eksempel blev præsterne dengang i kaldet, til de faldt døde ned fra pinden! PH Berg kan altså roligt holde sit jubilæum tirsdag den 23. september 1919, hvor høsten er kørt i lo og lade, og efterårets farver i hegn og skov er ved at vise sig. Vejret det år havde ellers budt på en forholdsvis kold sommer, som var fortsat ind i efteråret.

Skolelæreren PH Berg hædres for sin trofasthed til Gud, Konge og Fædreland, i sanghæftet symboliseret ved flagstangen på toppen af højen, hvorfra han kan skue ind over det tabte land Nordslesvig; hans tro på, at det gamle land en dag ville vende tilbage til Danmark, var urokelig. Egekransen er symbolet på styrke, holdbarhed og urokelighed.

PH Berg er ved sit jubilæum 75 år gammel, midt i støvets årti, den kraftige hårmanke er blevet grå og faldet sammen. Hans kraftige hår og skæg, sammen med hans relativt spinkle kropsbygning, har hele livet igennem været hans signatur; fysisk uforanderlig og med en intellektuel styrke, som dengang kun var få forundt.

Guds fred i de dage, som kommer

Timeglasset rinder ud for PH Berg, han kan godt mærke, at tiden er ved at løbe fra ham, og han synes verden er ved at gå af lave; hvad skal det pjat gøre godt for med de nymodens radioer, hvor folk sidder med høretelefonerne på og er helt væk for andre end dem selv? Noget andet er, at de mange års arbejde med skolen og foreningsarbejdet og meget andet er ved at have sat sig i kroppen. Han kan godt mærke, at den er mere stiv og mindre medgørlig på de kolde morgener om vinteren.

Han indgiver sin afskedsbegæring med virkning fra skoleåret 1. april 1920. Så er det slut efter de mange år siden 1865. Regner han årene som hjælpelærer med, bliver det 54½ år som aktiv skolelærer.

Det var ikke uden vemod, PH Berg trak sig, og ved afskedsfesten holdt han en lille tale til sine elever: *Nu forlader jeg jer, men I skal ikke give mig Gaver, det betyder saa lidt. De første 14 Aar af Livet er de letteste, de næste 14 langt de sværeste. Men erkender I i disse 14 Aar, at I har noget at takke mig for, saa gaa op paa Kirkegaarden, og naar I kommer forbi min Grav, saa stryg Topsejlet et kort Minut.*

En af hans gamle elever fortæller i et mindeord for PH Bergs 100-årsdag i 1944, at han efter afskedsfesten fik til opgave sammen med sin gode ven, Alex Holst, at flytte Bergs Bøger fra Skolen og op til "Villa Olga". *I flere Dage trillede vi med Brugsens Trækvogn, Berg fulgte med – hvad vi ikke kunne forstaa – vel fik vi mange Paamindelser om at være varsomme, men dén Omhyggelighed forekom os uforstaaelig. Da vi var færdige, fortalte Berg os, at disse Bøger var hans Livs største Glæde – alle disse Bøger havde hver deres Historie og Betydning for ham, derfor havde han selv været med ved Flytningen, og han havde vist os en stor Tillid.*

PH Berg udnævnes 31. oktober 1920 til Dannebrogsmænd. Ordenskapitlet begrundede udnævnelsen således: *siden 1869 har han virket som Lærer ved Stenderup Skole og har saaledes beklædt det samme Embede i 51 Aar ... Meget anset og afholdt Mand i sin Egn, ligesom han indtager en fremtrædende Stilling blandt sine Standsfæller, idet han gennem mange Aar har beklædt vigtige Tillidsposter i disses faglige Institutioner og Foreninger.*

PH Berg får kun tre års tilværelse som pensionist. Pensionist er måske så meget sagt, da han stadig er optaget af de mange tillidserhverv, han er betroet. Trods flere opfordringer til at skrive sine erindringer, afslog PH Berg det med travlhed ...

PH Berg dør, 79 år gammel, mandag den 12. marts 1923 om aftenen, dagen efter Antonettes 68-års fødselsdag. Hjertet siger stop, helt uventet og uden forudgående symptomer. PH Berg begravnes den 17. marts 1923. Hans ven Johannes Andersen er med til begravelsen. Antonette bliver boende i Villa Olga ved Hundborgvej til sin død den 9. juni 1936, 81 år gammel. Johannes Andersen får et langt liv, han dør den 23. april 1943, 83 år gammel, og begravnes på kirkegården ved siden af sin Marie, som han overlever i mere end 40 år.

Hvem var mennesket PH Berg?

Ja, hvem var mennesket PH Berg, som i næsten 55 år underviste på skolen i Sdr. Stenderup? Fra at være den lille dreng, der tidligt mistede sin far, voksede op på det lille husmandssted i Agtrupskov, drog til hovedstaden for at blive seminarist og igen tilbage til den skole og den landsby, han om nogen kom til at præge i de næste mange år, han fik der.

PH Berg er fotograferet i haven ved Villa Olga på Hundborgvej, sommeren 1920. Han sidder i den hvide dobbelte tremmestol. Yderst til venstre står datteren, Olga. En af hendes sønner sidder imellem hende og PH Berg. Bag drengen står mormoren, Antonette Berg.

PH Berg i en stille stund sommeren 1920, bakkende på sin uundværlige pibe i den hvide tremmestol. Han er stadigvæk aktiv i de forskellige foreninger og bestyrelser. En gang imellem er han afløser for kirkesangeren i sin gamle kirke, hvor hans klangfulde og kraftige røst igen kan høres. Guds Fred i de dage som kommer, lød det i en af festsangene ved hans 70-års fødselsdag i 1914. Guds Fred på jorden blev det først efter fire lange krigsår. Hans tro på Nordslesvigs tilbagevenden til Danmark blev opfyldt ved afstemningen den 10. februar 1920, nok den bedste gave, han kunne ønske sig på sin fødselsdag blot 6 dage senere.

Først og fremmest, tror jeg, blev han tidligt præget med pligtfølelse. I de nære forhold var det pligten over for familien og slægten – og hjemstavnen. På de ydre linjer var det en pligtfølelse, som rakte længere ud, *at har du evnen, skal du også påtage dig opgaven.* For PH Berg blev det hans livsopgave at sikre sammenhængskraften i det lokale samfund som lærer på skolen og til at udføre de ham betroede opgaver han fik af lokalsamfundet. Sammenhængskraft er et ord, vi i den moderne tid har forstået er vigtig i mange sammenhænge, ordet var bare ikke opfundet dengang PH Berg levede, det var noget, han "*bare gjorde*". Fordi han også besad en mindst lige så afgørende evne, nemlig ansvarlighed.

At tage ansvar på sig var for PH Berg lige så naturligt som at trække vejret. Ansvar for at give ungerne pligtfølelse og ansvarlighed som en del af deres dannelse i skoleårene lå den gamle højremand meget på sinde. Ansvar for at hjælpe de mindrebemidlede dele af lokalbefolkningen var hos PH Berg indlejret som en del af hans dna. Opvæksten i relativt fattige forhold har hos PH Berg givetvis udviklet en social forståelse for de svære livsvilkår, der kunne være i de små huse, ofte med mange børn.

Skolelærere som PH Berg var mere vant til at føre ordet end almindelige bønder og almuefolk, og derfor kunne de lokalt opnå stor respekt, når de samtidig kulturelt var helt på bølgelængde med befolkningen i sognet. PH Berg havde de egenskaber, som gjorde en lærer elsket blandt et sogns beboere. Kravene var, at man på én gang – med sognets målestok – var kundskabsrig, selvstændig, en naturlig leder, besindig og moralsk uangribelig og dog så tilbageholdende, at man ikke anså sig selv for at være overlegen – højst en faderlig støtte i sognet.

Af temperament var han ikke nogen flegmatisk natur. Han var rask og gesvindt i bevægelserne; *hvor mindes vi gamle Skoleelever ikke den Tid, naar han kom til Skolen om Middagen med Piben i den ene hånd og Bøgerne i den anden, pilende af Sted med en lille Iltogsfart*, fortæller en tidligere skoleelev.

PH Berg var ikke anderledes end så mange andre lærere på den tid; han kunne godt stikke en proper lussing ud, når det skulle være. Det forventedes nærmest af forældrene, at lærerne også rettede eleverne af i den tid, de tilbragte på skolen, og skulle der en lussing til i ny og næ, så var det også i orden. Det måtte bare ikke udarte sig. En skoleelev karakteriserer ham i 1918–1920, altså de sidste år af PH Bergs tid som lærer på skolen, som en mild lærer; han blev med årene mere mild og afdæmpet, men det hindrede ham dog ikke i at stikke Johannes En-arm en lussing ved skoleklassefotograferingen i 1917.

Politisk var han højremand; Gud, Konge og Fædreland var begreber, der skulle tages alvorligt og blev det af PH Berg. Han var arg modstander af den gryende kvindeemancipation, der i årene lige inden første verdenskrig gav kvinderne ret til deltagelse i kommunalvalgene, og med grundlovsændringen i 1915 sikrede dem ret til at deltage i valgene til Rigsdagen.

På billederne, vi har med ham, fremstår han ulastelig klædt i skolelæreruniformen: mørkt tøj og i hvid skjorte med den uundværlige sorte lærersløjfe bundet under hagen. At klæde sig ordentlig på er også et billede af pligt og ansvar!

Gravstenen på Sdr. Stenderup kirkegård, rejst af sognets beboere. Stenen er rød granit, dannet af jordens vældige kræfter for 1,5 mia. år siden. I snart 100 år har den stået lidt øst for kirkens kor. I respekt for PH Bergs store betydning for lokalsamfundet Sdr. Stenderup har Menighedsrådet fredet gravstedet og stenen.

*“Måtte mange den 16. Februar faa Lov til at opfylde Bergs Ønske, som Tak at stryge Topsejlet ved hans Grav et enkelt Minut; vi er sikkert mange, der i de sværeste 14 Aar har erfaret, at vi skylder ham Tak. Om hundrede Aar er alting Glemt, dog lever Bergs Minde endnu i 100 Aar i Sdr. Stenderup. Æret være hans Minde!
Elev fra 1918 – 20.”*

Ikke alting er glemt, men generationerne, der kunne huske ham, er forlængst borte. Og dog: et barnebarn til én af hans elever husker ham fra fortællingen om PH Berg som den bedste lærer på Sdr. Stenderup Skole, hverken før eller siden, og næste år går jeg op på kirkegården og stryger topsejlet for PH Berg på vegne af min farfar!

Lad billedet af den vilde blomst, som PH Hansen lagde ind i sin optegnelsesbog den sommer i 1862, hvor han startede sin nye tilværelse som seminarist på Blaagaard Seminarium, være afslutningen på fortællingen om den begavede bonde-dreng, som blev læreruddannet, for derefter at begynde som hjælpelærer på Stenderup Skole og slutte sin lærergerning efter næsten 55 år på samme skole.

Blomsten, han lagde ind i sin optegnelsesbog for 160 år siden, er planten lund-fredløs. En lille plante med en fin gul blomst, der blomstrer i juli-august og hovedsagelig findes i det sydøstlige Jylland, hvor den vokser på fugtige steder på næringsrig bund i skov og krat. Det passer meget godt på området i Agrupskov, der er gammel ryddet skov. Agrupskov består i dag af landbrug og småskove spredt ud over området.

Lund-fredløs' latinske navn er *Lysimachia nemorum*. *Lysimachia* er et gammelt græsk plantenavn, hvis medicinske egenskaber skal være opdaget af kong Lysimachus af Tra-

kien. Lysimachus er et sammensat ord, der oversat betyder "opløsende striden" og hentyder til, at den har været brugt som beroligende middel for mennesker og dyr. Nemorum betyder "voksende i lunde", hvilket jo passer godt til egnens topografiske beskrivelse.

Litteratur:

Axel Steensberg: Dagligliv i Danmark, bind 1 og 2. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1964.
Bodil K. Hansen: Familie – og arbejdsliv på landet ca. 1870 – 1900. Landbohistorisk Selskab, 2006.
Centralforeningen af Sygekasser i Vejle Amt: Jubilæumsskrift 1894-1944. Centralforeningens Bestyrelse, 1944.
Danmarkshistorien. Samfund, livsformer og politik. Gads Forlag, 2019.
Dansk Skolehistorie bind 2 og bind 3. Aarhus Universitetsforlag 2014.
Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre. Historisk samfund for Sønderjylland, 1966.
F. L. Hansen: Hjemstavnsbog. Strejflys over Stenderup By og Sogns Historie gennem tiderne. Andet oplag, 1982.
G. Japsen: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. Historisk samfund for Sønderjylland, 1968.
Viggo Jørgensen: Sdr. Stenderup før og nu. I: Koldingbogen, 1975.
Kolding Folkeblad, diverse artikler og notitser 1880-1923 samt 1944.
Lærerne og samfundet. Folkeskolens kendte Mænd og Kvinder. Jubilæumsskrift 1814 – 1914.
Martin A. Hansen: Høstgilde. Gyldendalske Boghandel, 1947
Nikolaj F. S. Grundtvig: Nu falmer skoven trindt om land. Nordisk Skole-Tidende, 1865-1873 udgaver. H. Kristjansens Bogtrykkeri, Assens.
O. C. Olesen Straarup: Slægter omkring Bankens Fod. Eget tryk, 1976.

Hans Bengaard: Vækkelse og liv i Sdr. Bjert 1889-1989. Kroghs Forlag, 1989.

Steen Steensen Blicher: E Bindstouw. Blicher-selskabet, 2020.

Stig Rosenørn og Karsten Lindhardt: Dansk vejr i 100 år. Aschehoug, 2007.

Svend Erik Brodersen: Kolding Sydbaner 1911-1948. KLK, 2009.

Tim Knudsen: Statsministeren, bind 2. Samfundslitteratur, 2020.

Trap Danmark. 3. udgave, 1904.

V. Uldall Juhl: Sønder Bjært Sogn. Konrad Jørgensens Bogtrykkeri, 1968.

Utrykte kilder:

Den Slesvigske Protokol 1864

Digtninger af Niels Peter Hansen Berg, 1862.

Folketællinger, de kongeriske folketællinger Sdr. Stenderup Sogn 1870, 1880, 1890, 1901 og 1911.

Folketællinger, de slesvigske folketællinger Stenderup Sogn 1835, 1845 og 1855.

Kirkebøger, Sdr. Bjert Sogn.

Kirkebøger, Sdr. Stenderup Sogn.

Stamblad fra Ordenskapitlet, 31. oktober 1920.

Wikipedia - opslag.

Kortmateriale:

Matrikelkort 1866

Samuel Grises kort: Stenderup Kirchdorf 1716/1717

Fotos:

De udlånte billeder fra Sister Maria Columba O'Larey er venligst formidlet via Birthe Clausen, Kolding.

Hvor ikke andet er angivet er billederne fra eget arkiv.

MERE OM KAGEN

I Slægtsforskeren nr. 1, 2023, bragte vi artiklen *Hvad en gotisk skriftprøve gemte*, der bl.a. fortalte om kagen i København, den pæl, som blev brugt til afstraffelsen kagstrygning. Ifølge artiklen stod kagen på Kongens Nytorv.

Det har fået Peter Borg, Hørsholm, til at reagere. Han skriver: Kagen i København stod på Nytorv, ikke Kongens Nytorv, som er en anden plads. På Nytorv ligger i dag Domhuset og Københavns Byret. I forlængelse af Nytorv ligger Gammeltorv. På det viste stik ser man ned ad Slutterigade til 'Sukkenes bro', som broen over gaden i folkemunde har været kaldt.

Kagstrygning (og brændemærkning) vedblev i København at foregå på Nytorv indtil 1780, da afstraffelserne blev flyttet til det daværende Halmtorvet (nuværende Rådhusplads) ud for Lavendelstræde.

Kilde: Christensen og Henriques: Strøget, Fra Kongens Nytorv til Rådhuspladsen. Hagerup, København 1931.

OVERTRO I 1800-TALLET

Af Hans Lauridsen
Rosenvænget 23,
5620 Glamsbjerg
tlf. 21312158
ioghlauridsen@webspeed.dk

I en artikel i Gamtofte og Søby-Turups Lokalhistoriske Arkivs årsskrift i 2006 blev det afsløret, at mine tipoldeforældre, Johanne Larsdatter og Hans Christensen, også kaldet Hans Løber, blev beskyldt for hekseri. Det var en helt anden historie end den, jeg havde fået fortalt og var kommet frem til ved min slægtsforskning.

Artiklen var skrevet af Thomas Bruun, der dengang var formand for Gamtofte og Søby-Turup Lokalhistoriske Forening. De havde nogle år tidligere opført et lokalhistorisk drama, "Guldhesten på Hagenskov", der var skrevet af lærer og lokalhistoriker Niels Mortensen i Kauslunde. Efter opførelsen havde to af Niels Mortensens børnebørn afleveret deres farfars dagbøger til arkivet. Samtidig fik Thomas Bruun lov til at låne en håndskreven slægtsbog, og det var der, beskyldningerne imod Johanne Larsdatter og Hans Løber blev fortalt¹.

Niels Mortensens slægtsbog fortæller

Historien foregår i Søby Sogn på Vestfyn, hvor gårdmand Jacob Pedersens datter, Karen Jacobsdatter (født 2. marts 1811)², på Truelsemosegaard i flere år havde været kæreste med en "uforruende" husmandssøn, Peder. Han tjente som ladefoged på Hagenskov og var smuk og godt begavet. Men husmandssønnen var under den stand, Jacob Pedersen på Truelsemosegaard kunne acceptere som svigersøn, så da Karen skulle have et barn, forbød han hende at have mere med Peder at gøre.

Karen fødte 11. september 1833 en datter, som blev døbt Ane Pedersen, og Ane Pedersen blev mor til den omtalte lærer og lokalhistoriker, Niels Mortensen. Han var født i 1876 og kom efter skolegang i Ebberup og højskoleophold på Køng Højskole på Odense Seminarium, hvorfra han dimitterede i 1902. Fra 1908 til 1940 var han førstelærer i Kauslunde.³

Johanne Larsdatter. Foto: J. J. Hansen, der var fotograf i Assens 1863-1879.

Karens fremtid var ødelagt, og opholdet i hjemmet var ikke til at holde ud, så hun sagde ja til et frieri fra en gammel ungar, Jens Flindt, som boede på Kirke Søby Mark (nuværende Tinggyden). Jens Flindt var god ved Karen, men hans mor, der boede hos dem, var derimod ikke god mod svigerdatteren. Karen, der tilmed var svag af helbred, blev "mere og mere offer for ondartet tæring" (tuberkulose). Samtidig havde Jens Flint uheld med kørner, de kastede (mistede kalvene) og flere heste døde. En ung hest, som Jens Flint havde købt på et marked i Assens, døde efter få dage.

Jens Flint var ikke længere i tvivl om, at det måtte være hekseri, og han havde sin nabo, Hans Løber, mistænkt. Jens Flint henvendte sig derfor til "Favrskovsmeden", der var berømt som heksemester. Da smeden havde hørt Jens Flindts forklaring, var

¹ Thomas Bruun: "Ane var barn i vort hus og blev mor til Niels Mortensen" Årsskrift Gamtofte & Søby-Turup Lokalhistoriske Forening 2006 side 13 samt den originale slægtsbog.

² De indsatte årstal er fra i kirkebøgerne, der var ikke årstal i slægtsbogen.

³ H.H. Balle: "Mindeord om en vestfynsk egshistoriker og folkemindesamler" i Vestfynsk Hjemstavn 1961 side 424.

han ikke i tvivl om, hvad der skulle til. Han slog nogle pæle i jorden rundt om Flindts ejendom. De var udhulede foroven, og her blev der lagt heksepulver. Det skulle foreløbig sætte en stopper for hekseriet. Samtidig blev Jens Flindt tilbudt at se ophavsmanden til hekseriet i en spand vand, men han havde hørt, at noget sådant var frygteligt at se, så det turde han ikke. Det var også "ligemeget", sagde Favrskovsmeden, en dag kommer ophavsmanden, og du kan kende ham på, at han ikke har noget ærinde. Så giver du ham en knyttet næve i næse og mund, så blodet flyder, så har han ikke længere magt over jeres hus.

Og ganske rigtigt, en dag, da Jens Flindt var ved at bære vand ind, stod Hans Løber stiv som en støtte med hænderne på ryggen og så på ham. Jens Flindt spurgte ham to gange om, hvad han ville, men fik ikke noget svar. Derfor gav han ham en knyttet næve i ansigtet, så blodet flød. Uden at sige noget gik Hans Løber, og endelig mente Jens Flindt sig befriet for hekserierne. "Her forregnede han sig imidlertid, som det følgende vil vise. Hans Løber var nok gjort magtesløs, men han havde en Kone, som var indviet i Hemmelighederne ved Hekseriet, og hende havde Favrskovsmeden ikke taget med i Betragtning", hedder det i slægtsbogen.

Nogle år efter fødte Karen en lille pige, men til deres store sorg døde pigen to år gammel den 23. maj 1843.

Forholdet til naboerne var blevet sådan, at de af og til kom sammen. Hans Løbers kone var derfor sammen med andre nabokoner med til at lægge det døde barn i kisten. Da det var overstået, gik konerne til bords, og mens de spiste, kom der en rejsende håndværkssvend ind og bad om en skilling. Da han var gået, ville Løberkone ind i stuen, hvor liget lå, for der var et vindue, hvorfra hun kunne se, om håndværkssvenden gik ind over til hendes hjem. Men da konerne sad på en bænk, og Løberkone sad inderst, skulle flere af dem flytte sig, og de gjorde nar af hende, fordi hun var bange for, at en stakkels rejsende "kunne gøre den store stærke Hans Løber Fortræd". En af nabokonerne så gennem dørsprækken, at Løberkone i forbifarten "littede ved Ligets Hovedgærde", men tillagde det ikke nogen betydning før senere, da Karen "tæredes dag for dag". Da var det den almindelige mening, at Johanne havde lagt noget under det døde barns hoved, der bevirkede, at også Karen skulle dø.

Karen Jacobsdatter døde den 9. marts 1845, og mange – deriblandt sognepræsten – rådede Jens Flindt til at få barnet gravet op for at efterse kisten, men Jens Flindt ville ikke se sit barn, efter at det havde ligget i graven i to år, og mysteriet blev ikke opklaret.

"Men i mange tider derefter troede man ikke godt om den skumle Løberfamilie. To sønner af Hans Løber bor endnu i Tinggyden. Lars, som har Fødehuset, er fuldstændig krumbø-

De to ejendomme i Tinggyden i Søby Sogn. Hans Løbers ejendom ses til venstre og Jens Flindts til højre. Foto: Sylvest-Jensen, 1949. Det kgl. Bibliotek.

jet – seer hæslig ud ... Han er meget gerrig og har ingen godt Rygte. Der samme var tilfældet med en anden Broder Hans. Han har et Hus et stykke derfra. Han er meget berømt for sin gerrighed. Han slutter sig til Indre Mission, men har et meget dårligt rygte. Begge brødre har det skumle i deres Udseende og Væsen, der i en overtroisk Tid vilde gøre dem mistænkt for drive Heksekunster", skrev lærer og lokalhistoriker Niels Mortensen i slægtsbogen.

Den anden historie om Johanne og Hans Løber

Som barn var jeg i begyndelsen af 1950'erne på ferie hos min mors morbror, Niels Hansen, og hans datter og søn, Thea og Alfred, i Frøbjerg.

Niels Hansen var født 11. marts 1875 og var søn af Johanne og Hans Løbers datter, Karen, der var gift med hjulmand Jens Herman Hansen i Dærup. Niels var engang blevet trukket så meget i øret af læreren i Dærup Skole, at han kom blødende hjem. Det ville hjulmanden ikke finde sig i, så Niels blev flyttet til Søby Skole og kom til at bo hos bedsteforældrene, Johanne og Hans Løber.

Fra en ferie husker jeg, at jeg sad på en bænk sammen med Niels, og han fortalte om sin barndom, hvor der var stampet lergulv og åbent ildsted i husene. Hvor historie ikke sagde mig ret meget i skolen, syntes jeg, det var meget spændende, hvad Niels fortalte, og det gav mig interesse for slægtens historie.

Hvad "Løber" navnet stammer fra er usikkert, men det kan komme af "at bringe bud" eller være tjener og ved særlige lejligheder løbe foran eller ved siden af herskabets vogn. Der er

Niels Hansen, der havde opholdt sig hos Hans Løber en del af sin barndom. Foto: Kaiser og Madsen, Kerteminde 1897.

dog ikke noget, der tyder på, at de her nævnte personer har haft en sådan funktion.⁴

Løberslægten og tilnavnet "Løber" kan føres tilbage til Lundager. Der var Jens Løber i 1664 fæster af en gård under Brahesborg Gods på godt 11 tønder hartkorn, efter den tids målestok en stor fæstegård. I 1677 var gården da også blevet delt på to fæstere. Jens Løber og hans kone, "Anne Jenses", har nok også været respektable folk, selv om Jens af og til var stævnet på Bågvends Herredsting for restancer, men han var også vidne og synsmand i forskellige sager.

I 1706 bar Anne Jenses et barn til dåben i Gamtofte Kirke, som fik navnet Hans. Forældrene var Anders Hansen Løber og Else Jensdatter. Anders havde den gård i fæste, som Jens Løber tidligere havde haft, og det er vel derfor rimeligt at antage, at Else var Jens Løbers datter, og at svigersønnen med fæstegården har fået tilnavnet Løber. Else blev efter Anders Hansens

død gift med Rasmus Larsen, som også fik tilnavnet Løber, men han er tilsyneladende den sidste i gården i Lundager, der havde dette tilnavn.

Det var den omtalte Hans, der var født 1706, der bar Løbernavnet videre, og det er ham vi skal følge. Hans Andersen Løber, som han blev kaldt, havde et lidt usædvanligt livsforløb for en gårdmandssøn. I 1734 blev han gift med Mette Madsdatter. De tjente begge i Strandmøllen i Assens. Samme år fik han fæste på et hus i Karup under Brahesborg. Han havde aftalt med den forrige fæster, der kun havde haft huset et år, at han kunne overtage fæstet mod at betale hans indfæstning.⁵

I 1739 flyttede familien til Kirke Søby, hvor Hans Andersen Løber havde fået fæste på et hus samt noget jord fra et bolsted i Sø Søby, begge dele under Brahesborg. 1755 måtte han og Mette afstå jorden på grund af "alderdom og skrøbelighed", selv om han kun var 49 år gammel. De fik lov til at bo frit i huset, så længe en anden beboer i huset betalte afgifterne. Mette døde i 1761, og Hans Andersen Løber døde som fattiglem på Gamtofte Hospital i 1770.

Hans Andersen Løber og Mettes søn, Jørgen Hansen Løber, var også fæstehusmand i Kirke Søby under Skovgårde, men om det var det samme hus, som faren boede i, er usikkert.

Nok var stavnsbåndet blevet ophævet i 1788, men fattigt var det for mange husmænd. Det var det også for Jørgen Hansen Løber. Ved skiftet efter ham i 1799 var værdierne langt mindre end gæld og omkostninger. En søn måtte udlægge 4 rigsdaler til farens begravelse, som der heller ikke var dækning for, og vi finder hans enke, Anne Christensdatter, som almisselem i fattigvæsenets protokol fra 1809 til hendes død i 1812.⁶

Jørgen Hansen Løber havde to sønner, der blev husmænd i Kirke Søby. Den ene, Christen Jørgensen, fik fæste på huset efter faren, og det var hans søn, Hans Christensen, også kaldet Hans Løber, der blev beskyldt for hekseri.

Hans Christensen Løber var født i 1814, og han var antageligt hjemme hos moren efter farens død i 1829. Efter hendes død og hans overtagelse af fæstet blev huset omkring 1840 flyttet ud på Kirke Søby Mark, det nuværende Tinggyden. Næsten alle bygningerne blev opført af nyt materiale og større end de gamle huse inde i Kirke Søby. Til ejendommen hørte 4 tønder land jord, men foruden at være husmand var Hans Løber også væver, og ved folketællingen i 1850 havde han både væver-

⁴ Egen slægtsforskning samt Hans Lauridsen: "Hvor har han dog slidt" i Årsskrift Gamtofte & Søby-Turup Lokalhistoriske Forening 2007 side 6.

⁵ Brahesborg godsarkiv. Fæsteprotokol 1719-1808.

⁶ Søby-Turup kommunearkiv. Fattigvæsenetsprotokol 1809-1829.

svend og væverpige. Han købte også et tørvelod i moseområdet mellem Bukkerup og Glamsbjerg, hvor han skar tørv, som blev solgt i Assens.

Noget tyder på, at det gik godt for Hans Løber. I 1840 var han blevet gift med Johanne Larsdatter, der var gårdmandsdatter fra Ebberup, og med sig havde hun en arv på 170 rigsdaler efter sin far. Det har nok også hjulpet hos Hans Løber, som i 1869 kunne købe ejendommen fri.⁷

Det var i årene efter 1840, at Johanne og Hans Løber blev beskyldt for hekseri, hvis vi skal tage Niels Mortensens historie for gode varer. Der findes mange tilsvarende historier om hekseri i 1800-tallets begyndelse. Det var ofte naboer, det gik lidt bedre for end de fleste andre, der fik disse beskyldninger hæftet på sig, man kunne simpelthen ikke tro, at det kunne gå dem så godt, og beskyldningerne var vanskelige at komme af med igen.⁸ Hans Løber havde to sønner, Lars Hansen, der havde fødestedet, og Rasmus Hansen, som også boede i Tinggyden. I Niels Mortensens slægtsbog kaldes han fejlagtigt Hans.

Lars Hansen blev efterfulgt af sin søn, Hans Christian Hansen, i ejendommen i Tinggyden, og denne igen af sin søn, Lars Christian Hansen. Den sidste udtaler til Fyns Tidende en gang i 1950'erne, hvor han havde fået et legat for veldrevet husmandsbrug: "De gamle burde have legatet", og artiklen fortsætter om ejendommen og slægten: "Der var 4 tdr. land til, da Lars Hansens oldefar tog fat på arbejdet i bedriften, men i 1897 udvidede Lars Hansens bedstefar jordtilliggendet med 3 tønder

*Johanne Larsdatters dragkiste, som stadig er i familiens eje.
Foto Anne Bode 2022.*

land, og i 1914 købte hans far endnu 5 tdr. land, så ejendommen nu er på 12 tdr. land. "Det er jo ingen sag, når de gamle har arbejdet ejendommen sådan frem", siger Lars Hansen, "så det er jo bare at videreføre arbejdet. Det burde faktisk være de gamle, der skulle have anerkendelsen. Jeg husker endnu, bare for at nævne et enkelt træk, at min bedstefar skar tørv i en mose, vi havde henne ved Krengerup. Han gik til og fra arbejdet, og siden solgte han tørvene i Assens. Hvor har han dog slidt trofast og tappert dagen igennem".⁹

⁷ Johanne Larsdatter var født i Ebberup i 1809 datter af gårdmand Lars Andersen og Maren Larsdatter i Thuegård. En bror til Johanne Rasmus Larsen født 1807 blev gift med Dorthe Jacobsdatter, datter af gårdmand Jacob Pedersen og Johanne Pedersdatter på Truelsemosegaard og havde denne i fæste fra 1835 til sin død i 1842.

⁸ Fynsk Hjemstavn 1938 og 1939. Årbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1922.

⁹ Avisudklip Fyns Tidende.

VI HAR BRUG FOR DIN HJÆLP

Slægtsforskernes Bibliotek er delvist finansieret af Danske Slægtsforskere driftsbudget, men en stor del af bibliotekets omkostninger dækkes gennem sponsorater. Biblioteket ville ikke kunne fungere, som det gør i dag, uden disse bidrag.

Foreningen er §8a godkendt, hvilket betyder, at frivillige sponsorbidrag af os bliver indberettet til Skat, og du får skattefradrag for disse inden for de gældende regler.

Hjælp os derfor med at holde biblioteket kørende – og få skattefradrag – ved at indbetale et sponsorbeløb i vores webshop: webshop.slaegt.dk (menupunktet "Sponsorat"). For fradrag husk at skrive CPR-nummer i notefeltet på betalingssiden.

*Tak for støtten og hjælpen
Per Hundevad Andersen
Biblioteksleder*

HISTORIEN OM MIN SØDE FARMOR IDA

Af Johnny Larsen
Nørrebred 117, 2625 Vallensbæk
larsen117@gmail.com
Tlf. 41 16 31 31

Min farmor, Bodil Kirstine Ida Andersen, havde hemmeligheder angående min farfar, Carl Christian Larsen. Deres datter, Gudrun, bringer mig til Landsarkivet, hvor kirkebogen viser, at hendes far er Frederik Larsen, min farmors fætter. De bliver imidlertid separeret efter 6 uger og senere skilt. På Landsarkivet igen efter nogle år viser faderskabssagen for Gudrun, at hendes far er Carl Christian Ring, og han blev dømt til at betale bidrag. Han blev aldrig gift med min farmor, der kort efter sin skilsmisse blev viet til Carl Christian Larsen. Jeg havde hidtil troet, at Gudrun, John – min far – og Gurli var deres fælles børn. Videre DNA-testning gav imidlertid et meget overraskende resultat.

Min første slægtsforskning af min farmors familie

Som dreng kom jeg ofte hos min søde farmor, Bodil Kirstine Ida Andersen, kaldet Ida, som var født den 22. juli 1898. Jeg var helt klart "stjernen", da jeg stort set altid fik alle mine ønsker opfyldt. Hvis jeg havde lyst til pandekager, skulle jeg bare bede om pandekager, og så var der pandekager. Hvis jeg gerne ville i Tivoli, så var det bare at sige det. Så var der Tivolitur. Jeg var ikke klar over, at hun gemte på nogle store hemmeligheder. Hemmeligheder, som hun var overbevist om, at hun tog med sig i graven. Men med nutidens muligheder i DNA-forskning, blev disse hemmeligheder alligevel afsløret!

Min farmor, fotograferet henholdsvis ca. 1918 og 1975

Jeg begyndte med slægtsforskning omkring 1980. Dengang skulle man fysisk ind på et landsarkiv eller Rigsarkivet for at se i kirkebøger, folketællinger og andre offentligt tilgængelige arkivalier. Min farmor var et meget interesseret menneske, som gerne ville fortælle mange detaljer om familien. Næsten hver lørdag tog jeg på arkiverne, da det var den eneste mulige dag på grund af mit arbejde.

Det gik fint i begyndelsen, men en enkelt oplysning havde jeg svært ved at finde. Nemlig hvor Ida og min farfar, Carl Christian, var blevet gift. Min farfar døde i 1956. Jeg spurgte min farmor, som imidlertid hver gang enten blot svarede med "Hvad?" eller ved blot at ryste på hovedet, så det måtte jeg opgive.

Familieforholdet omkring 1980 ifølge Ida:

Ida har været gift med Carl Christian, som døde i 1956, og de har børnene Gudrun, født 1919, Gurli, født 1923, og min far, John, født i 1930.

På det tidspunkt interesserede jeg mig ikke så meget for detaljerne omkring personerne i 1900-tallet, men mere om at opbygge slægtstræet i 1800-tallet og videre bagud.

Hvad jeg opdager om min farfar og farmors vielse

Ida døde i 1984, og et par år efter fandt jeg ud af, at hun i begyndelsen af 1920'erne boede sammen med min kommende farfar, Carl Christian Larsen, som var født i 1894. Siden viste det sig, at de var blevet gift på Frederiksberg Rådhus i 1923. I vielsesbogen står der, at hun var blevet skilt umiddelbart før vielsen! Hun havde altså boet sammen med Carl Christian, mens hun havde været gift med eller nærmere separeret fra en anden mand ved navn Frederik Larsen, viste det sig senere. Videre omtale følger.

Min farmor, Carl Christian og datteren Gurli

Ifølge min moster Gudrun var L.A. Ring min farfar

Kort efter talte Gudrun med min hustru, Mie, der arbejdede i Irma i Havnegade. Gudrun handlede i den Irma, da hun boede i samme gade. Jeg kendte Gudrun ret godt, da vi gennem mange år havde været hjemme hos hende og hendes mand, Jørgen, lillejuleaften til hønsekædsuppe og efterfølgende kartofler med peberrodssovs og hønsekød. Gudrun og Mie fik snakket en del, og Gudrun fik at vide, at jeg lavede slægts-

forskning. Vi blev derfor inviteret til en kop kaffe, da hun gerne ville have mig til at undersøge nogle ting angående hendes fædrene ophav.

På kaffemødet fik jeg at vide, at Carl Cristian IKKE var hendes far. Hun havde en ide om, at hendes far var den kendte maler, Laurits Andersen (L.A.) Ring. Det ville hun gerne have, at jeg fik bekræftet gennem kirkebøgerne. Hun kunne i øvrigt huske, at hun som lille pige havde været med inde i byen sammen med min farmor, for at besøge L.A. Ring og for at hente børnepenge.

Er Fredrik Larsen min farfar?

På landsarkivet fik jeg udleveret den korrekte kirkebog. I kirkebogen står der ved Gudruns dåb, at udlagt barnefader er Frederik Larsen! Den besked måtte jeg jo så overlevere til Gudrun, som godt havde hørt om Frederik, der var Idas fætter (hendes mosters søn). Han var, ifølge familie-overleveringen, meget forelsket i Ida, og Gudrun mente, at han bare har sagt ja til at være far til hende, for at blive gift med Ida.

Der gik en del år, hvor slægtsforskningen blev lagt på hyldep. Min hustru og jeg fik børn, og der var ikke tid til at gå på arkiverne.

Børnene blev voksne, og der var igen tid til slægtsforskning. Nu kunne man finde langt den overvejende del på nettet, så det meste kunne laves hjemmefra. Jeg gik nu dybere ind i detaljer og fik en del erfaring.

Hvad faderskabssagen for Gudrun viser

Jeg spekulerede ofte over historien fra Gudrun, der døde 2010, og omkring 2015 blev jeg så nysgerrig, at det måtte

undersøges nærmere. Der måtte være en faderskabssag, som viste, hvem der skulle betale børnepenge. Den, der betaler børnepenge, må være den korrekte barnefader! Var det Frederik eller L.A. Ring?

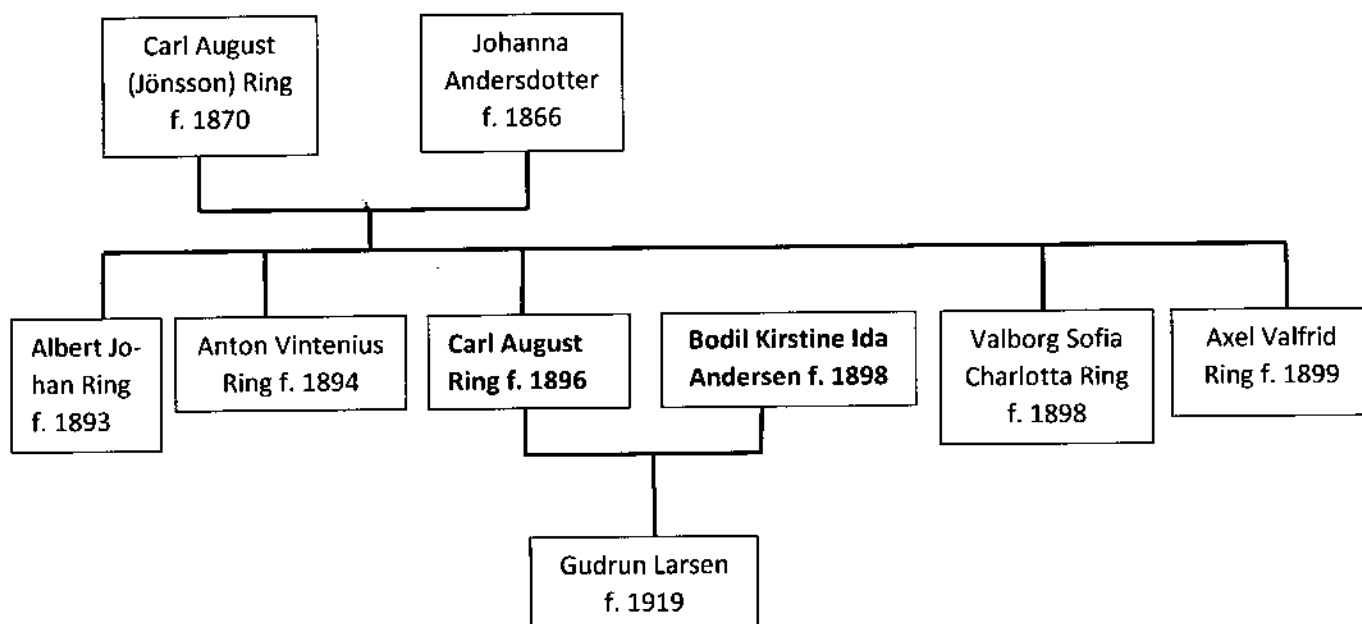
Jeg så på faderskabssager og fandt ud af, at der VAR en faderskabssag. Manden, der var dømt til at betale børnepenge til Ida, var **Carl August Ring**. Man må gå ud fra, at den, der betaler børnepenge, er den rigtige fader og ikke ham, der står i kirkebogen. Der var noget om Gudruns historie, da han hed Ring til efternavn, men han var altså IKKE den kendte kunstmaler L.A. Ring.

Noget om Carl August Rings liv og mange børn

Carl August Ring var født i 1896 i Danmark, men af svenske forældre, der flyttede til Danmark i 1895. Familien flyttede i 1899 tilbage til Sverige, og i 1913 flyttede de igen til Danmark. Carl August havde forskellige stillinger som smed, sølvarbejder og fyrbøder.

Carl August Ring var søn af maleren Carl August (Jönsson) Ring og Johanna Andersdotter fra Skåne i Sverige. De fik børnene Albert Johan Robert Ring, født 1893, Anton Vintenius Ring, født 1894, Carl August Ring, født 1896, Valborg Sofia Charlotta Ring, født 1898, og Axel Valfrid Ring, født 1899.

Ved nærmere forskning viste det sig, at Carl August allerede havde et barn uden for ægteskab før Gudruns fødsel. I begyndelsen af 1916 indledte han et forhold til Hilda Christensen, som efter nogle måneder blev gravid. Han blev i januar 1917 indkaldt til en faderskabssag om barnet Else Inger Christensen. Under politiafhøringen forsøgte han at bort-

forklare faderskabet, idet Hilda var blevet forlovet, og Carl August mente, at det var hendes forlovede, der var faderen. Efter nærmere eftertænkninger omkring datoer endte det dog med, at han vedkendte sig faderskabet. Moderen forventede at bortadoptere barnet, da hun kun var 18 år, men den videre ansøgning om forhøjelse af børnebidraget indikerer, at der ikke blev nogen bortadoption.

Carl August blev dømt til at betale 12 kr.¹ månedligt indtil 1 april 1917, derefter 216 kr. årligt, indtil barnet var 2 år, derefter 180 kr. årligt samt 34 kr. i engangsbidrag til moderen i underhold. Han tjente ca. 2.000 kr. om året som smedesvend. I 1917 og 1918 flyttede han fortsat meget rundt i København, mens han arbejdede som smedesvend.

I 1919 kom Gudrun til verden. Ida ansøgte om børnepenge allerede, mens hun var gravid, og den 3. marts 1919 blev

Handwritten document in Danish, Carl August's application to the Board of Supervisors regarding the reduction of the maintenance allowance. The text is written in cursive and includes details about his income and the child's needs. At the bottom, there is a stamp: "OVERDRET 13. 1790" and the number "22".

Carl Augusts ansøgning til overpræsiediet om nedsættelse af alimentationsbidraget

¹ Gang med ca. 40 for sammenligne med nutiden.

Carl August dømt til at betale 228 kr. årligt de første 2 år, og derefter 192 kr. årligt.

Carl August Ring fik endnu en faderskabssag i 1920 med Agnes Alvilda Malm om barnet Stig Börge Malm.

Han blev i 1921 gift med Ellen Alfrida Christina Lorentzen, og i 1926 blev Lillian Winifred Ring født.

I 1929 fik Carl August endnu et barn uden for ægteskab med Rigmor Hintze Jørgensen, der kun var 18 år. Han var da 33 år. Barnet blev døbt Preben Poulsen.

I 1931 fik han Solveig Ellis Ring og i 1934 Villy August Ring, med sin kone Ellen.

I 1953 blev han skilt fra Ellen Alfrida Christina Lorentzen og efterfølgende gift med Magda Iversen.

Carl August Ring døde i 1971 i Malmø.

Mine fund angående Frederik Larsen

Jeg vender nu tilbage til undersøgelser af Frederik Larsen (f. 1890). Ida og Frederik blev gift den 3. maj 1919, to måneder efter Gudruns fødsel. Ved nærmere efterforskning omkring skilsmissen i oktober 1923 viser det sig, at Ida allerede den 21. juni 1919 ansøgte om separation. De var altså reelt kun gift i seks uger!

Frederik Larsen ved fængselsdommen i 1919

I skilsmisshedokumentet står der også, at Frederik er stedfar til Gudrun. Så hermed bliver kirkebogens oplysning om, at han blev udlagt som barnefader, egentlig sat ud af kraft. Skilsmissen foregik ikke helt glat, idet Frederik var vanskelig at få til at møde op hos præsten til mægling, som var en fast del af skilsmisseproceduren. Han forsøgte endda at sende sin mor som stedfortræder, hvilket Ida ikke ville være med til.

Ved skilsmissten viste det sig, at Frederik i 1919 havde bopæl i Vridsløse Statsfængsel. Yderligere undersøgelser viser, at han i 1919 fik en dom på otte måneders fængsel for tyveri af et sæt tøj. Det var tredje gang, han blev straffet for tyveri, derfor blev dommen så hård. Han havde også tidligere fået nogle domme i militæret (celle i mørke, samt vand og brød) for forseelser, blandt andet for tyveri og udeblivelse.

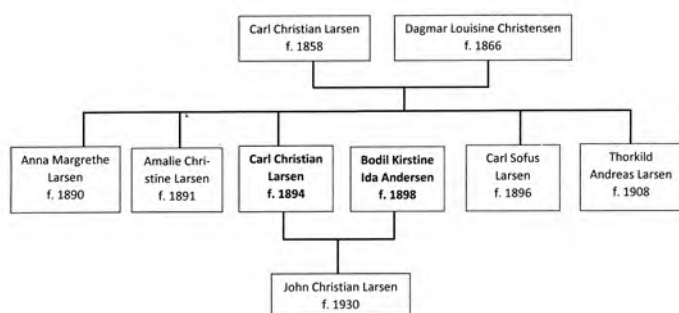
Min farmors møde og liv med Carl Christian Larsen

Det forholder sig således, at Ida efter faderskabssagen med Carl August Ring sendte Gudrun i pleje hos sine forældre, Hans Andersen og Ellen Kirstine Larsen, hvorefter hun lejede et værelse hos Carl Christian Larsen og Dagmar Louisine Emilie Christesen i Oehlenschlägersgade 19 i København. De havde blandt andet sønnen Carl Christian Larsen (junior), som var maler. Ida boede her ved folketællingen i 1921.

I 1923 flyttede Carl Christian Larsen (junior) hjemmefra og tog den logerende Ida med. De flyttede til Rolfsvej 29 i kælderen på Frederiksberg. Her blev Gurli født den 28. august 1923.

De blev gift på Frederiksberg Rådhus den 8. december 1923, og i 1929 flyttede de i en kort periode tilbage til hans forældre i Oehlenschlägersgade. Siden flyttede de til Hvidovre. Her havde de købt en grund på Lellinge Allé, hvor de byggede et hus i 1931-32. Min far, John Christian Larsen, blev født i 1930.

Så nu ser mit familietræ således ud ifølge de officielle kirkebøger:

Hvad DNA-tests viste om min far

Omkring 2018 fik jeg selv foretaget en DNA-test, og lidt senere også af mine forældre, da de begge levede.

Midt i undersøgelserne spurgte jeg min far, hvordan hans farfar så ud. Vi havde nogle gamle billeder, men han sagde bare, at han kendte ham ikke. De personer havde han aldrig set. Jeg syntes, det var underligt, at han aldrig har set sin farfar på billeder!!! Han døde godt nok i 1931, da min far kun var 1 år, men han burde vel have set ham på familiebil lederne.

Jeg kiggede på forskellige DNA-matches i Family Tree DNA. Det viste sig, at min far og jeg havde et tæt match med en Annika Desirée Noaksson fra Sverige. Når man ser på DNA, er det vigtigt, at man selv og den, man matcher med, har et slægtstræ. Annika havde også uploadet sit træ, og det åbnede jeg. Jeg sad og kiggede på hendes træ for at finde personer, som jeg kendte, og pludselig opdagede jeg, at der var nogle personer, som jeg havde set før. Det var Albert Johan Ring, bror til Carl August Ring, og Carl August Ring, deres far.

Pludselig gik det op for mig, at jeg jo ikke burde matche DNA med Annika, som er efterkommer af Albert Johan Ring. Det er kun Gudrun og hendes efterkommere!!!

Konklusionen bliver altså, at Carl Christian Larsen IKKE er far til John Christian Larsen, men det er Carl August Ring! John, min far, blev født syv år efter, at Ida blev gift med Carl Christian Larsen, så Ida har IKKE nøjedes med at hente børnepenge, – men!!!

Skal jeg informere min far om resultatet af DNA-testningen?

Jeg havde nu det store problem, om jeg skulle fortælle min far om min opdagelse, eller om jeg skulle lade det ligge. Jeg tænkte meget over det i 14 dage og kom frem til den konklusion, at "hvis jeg troede, at han gerne ville vide det, ville jeg fortælle det. Hvis jeg troede, at han var ligeglad, eller ikke ville vide det, ville jeg ikke fortælle det". Min konklusion blev, at han var ligeglad eller ville blive ked af det, så jeg fortalte ham det IKKE. Han døde altså i 2020 uden af få at vide, hvem der var hans "rigtige" far.

Hvem er far til min fars søster Gurli?

Nu er det store spørgsmål så: Hvis Ida fik et barn med Carl August i 1930, syv år efter at hun blev gift med Carl Christian, hvem er så far til Gurli født i 1923? Er det også Carl August? Måske kunne Carl Christian ikke få børn, eller måske blev Carl Christian bare "den, man kunne benytte som surrogatfar", som lige var tilgængelig, da Ida blev gravid med Gurli. At Gudrun, Gurli og John alle var rødhårede er grund til yderligere spekulationer. Ida hentede børnepenge med Gudrun, og hun boede til leje hos familien Larsen, som hun måske kunne udnytte som et skalkeskjul. Ifølge min mor, Annie, blev Carl Christian i hvert fald behandlet særdeles dårligt af Ida, selvom han var en meget rar mand. Man kan gætte på, at Ida måske var håbløst forelsket i Carl August.

Hvad yderligere DNA-test viste om Gurlis far

For at komme videre i detaljen om, hvem der er den reelle far til Gurli, Carl August eller Carl Christian, var det nødvendigt at få foretaget en DNA-test af en af efterkommerne af Gurli, og der var kun én, Pernille! Pernille er barnebarn af Gurli og eneste brugbare DNA-person, da hendes mor, Dorthé, også er død.

Jeg havde ikke set Pernille i omkring 30 år, så jeg måtte lidt på jagt. Jeg fandt hende via Facebook, kontaktede hende og spurgte, om hun ville være med til en DNA-test. Det ville hun gerne, og efter at prøven var afleveret, kom følgende resultat. *Annika Desirée Noaksson er også DNA-beslægtet med Pernille, og dermed er Carl August også far til Gurli!* Gudrun, Gurli og John er altså helsøskende med samme far, Carl August Ring. Idas lovformelige ægtemand til Ida er altså ikke far til nogen af børnene, selvom han i kirkebogen står opført som far til både Gurli og John.

Et sidste udestående kunne nu være, at Gudrun slet ikke er barn af Carl August Ring, selvom han har påtaget sig faderskabet og betaler børnepenge. Jeg har gennem de sidste ca. ti år haft kontakt med den ene af Gudruns to døtre, som begge bor i USA. Hun har på begges vegne været ganske interesseret i hele sin – og vores – "stamtavle" og har løbende fået opdateringer af udviklingen i hele vores slægtshistorie. Omkring årsskiftet 2022-23 spurgte hun, om det ville gavne, hvis hun også tog en DNA-test, og det sagde jeg selvfølgelig ja til.

Svaret kom i februar 2023, og hun havde også en hel del fælles DNA med Annika Desirée Noaksson. Så her blev faderskabet, som vi forventede, bekræftet.

Carl August Ring har altså en lang række børn. Både uden for ægteskab, i ægteskab og "uregistrerede".

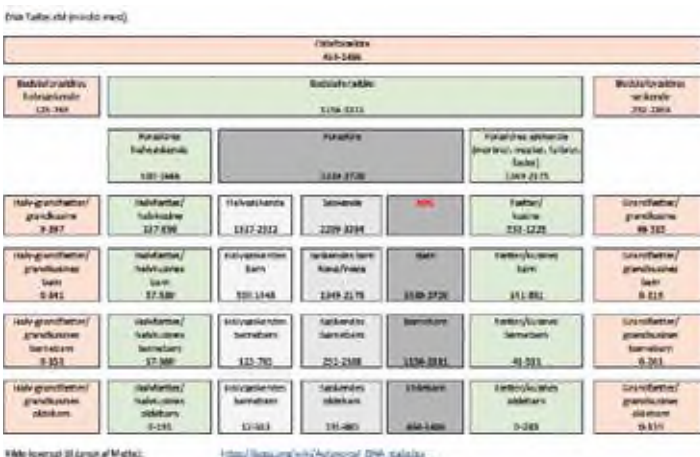
Her er listen over hans børn:

1. Else Christensen, født 1. februar 1917, med Hilda Christensen, født 1898 (uden for ægteskab).
2. Gudrun Larsen, født 8. marts 1919, med Ida Andersen, født 1898 (uden for ægteskab).
3. Stig Malm, født 8. januar 1920, med Agnes Malm, født 1901 (uden for ægteskab).
4. Gurli Larsen, født 23 august 1923, med Ida Andersen, født 1898, DNA-test ("uregistreret").
5. Lillian Ring, født 18. august 1926, med Ellen Lorentzen, født 1898 (ægtefælle).
6. Preben Poulsen, født 27. september 1929, med Rigmor Jørgensen, født 1910 (uden for ægteskab).
7. John Larsen, født 18. december 1930, med Ida (Andersen) Larsen, født 1898, DNA-test ("uregistreret").
8. Solveig Ring, født 12. marts 1931, med Ellen Lorentzen, født 1898 (ægtefælle).
9. Villy Ring, født 15. apr. 1934, med Ellen Lorentzen, født 1898 (ægtefælle).

Det med at have børn uden for ægteskab, også mens man er gift, kommer ikke fra fremmede, idet Carl August Rings far, Carl August (Jönsson) Ring, også havde to børn uden for ægteskab!

Kildehenvisninger:

- Frederik Larsens fængselsdom: Københavns Kriminal- og Politiret, Justitskontoret. Pådømte sager: Sag nr. 378/1919. Alimentionssag Hilda Christensen: Københavns Overpræsidi-um AJ-sager år 1917/sag 2502, år 1920/sag 3017 og år 1920/3397. Alimentionssag Bodil Kirstine Ida Andersen: Københavns Overpræsidi-um AJ-sager år 1919/sag 1849, år 1922/sag 1790 og år 1933/sag 174 (ansøgning om tilskud til konfirmation). Alimentionssag Agnes Alvilda Malm: Københavns Overpræsidi-um AJ-sager år 1920/sag 1037 og år 1935/sag 647. Alimentionssag Rigmor Hinze: Københavns Overpræsidi-um AJ-sager år 1929/sag 855. Skilsmisse Bodil Kirstine Ida Andersen/Frederik Larsen Københavns Overpræsidi-um SJ-sager år 1919/sag 1431, år 1923/sag 1814 og år 1923/sag 1952.

På skemaet herover kan man se, hvor meget eller lidt sammenfald, der skal være, for at man er beslægtet. Eksempel: En kusine skal have match på 553-1.225 centiMorgan (cM). En halvfætter har et match på 137-856 cM. Dvs. der er et overlap, der kan gøre det svært at afgøre, om man er hele eller halve kusiner, hvis matchet ligger på f.eks. 660 cM. Kilde: Danske Slægtsforskere Odenses hjemmeside.

... OG GIK DET SÅ GODT?

Af Nina Lindeskov
Bredgårdsalle
2650 Hvidovre

Leif Lindeskov
Egernleddet 26
3660 Stenløse
leif.lindeskov@hotmail.com

I Slægtsforskeren nr. 4, 2022, side 74-75, beskrev vi 2 familier og deres møde med den til tider barske og kontante virkelighed. Men et af børnene fra hver familie blev gift med hinanden, som beskrevet i epilogen. Han endte som skomagermester i Helsingør med ansvaret for en håndværksvirksomhed med (mindst) 1 svend og 2 lærlinge samt husets frue, en tjenestepige og 5 børn – i alt 10-11 på kost. Skomagermesteren døde pludseligt i maj 1867 og hustruen i december samme år.

... og lige så pludseligt var Albert (Leifs senere farfar) på 2 år og hans ældre søskende alene. Hvad gør man så i en ordentlig familie? Man fordeler børnene inden for familien. Albert kom til en onkel, som ingen børn havde. Han var købmand i Fredensborg.

Denne onkel havde overtaget en forretning, som lå i en ejendom i udkanten af Fredensborg, oprindeligt bygget af en 'tjenestemand' under slottet i Fredensborg. Han havde som en gunst af kongen fået overdraget en grund 'langt ude' ad det,

Den meget unge Albert i stadstøjet hos fotografen. Billedet er fra 1875. Fredensborg Arkiv.

... som vi i dag kender som Jernbanegade – lige før det, som vi førhen kendte som Jernbanehotellet, som ligger i krydset Jernbanegade – Helsingørsvvej. Her byggede forskellige opsynsmænd to små huse. Senere købte opsynsmand Eberhardt husene. Det ene blev brugt til beboelse, og i det andet drev han høkeri (brød og kød). Alberts onkel ændrede senere husets indretning til en rigtig købmandsbutik (hvor der i dag er en skotøjsbutik). Senere

blev der bygget lagerlokaler/garager bagved, hvilket betød, at købmandsforretningen med tiden blev til en grovvarerforretning, ikke kun med salg af, hvad der skulle til i den daglige husholdning, men også suppleret med husholdningsgrovarer: kul og koks.

Senere kom også grovarer som foderstoffer og gødning til landmændene. Når en landmand kom med sit hestekøretøj, skulle der spændes fra og hestene opstaldes. Kusken skulle ind i folkestuen og have sig en lille dram. Opskriften var en blanding af spiritus og forskellige smagsstoffer: malurt, galangarod, niancerod m.m. Sikkert noget, som man har set frem til, hvis vejret havde været koldt og vådt. Imens blev de bestilte varer bragt 'ombord'. Det betød, at virksomheden udviklede sig, og da Christian (Leifs far) overtog butikken, var man oppe på 17 ansatte (inkl. købmandsparret) – heraf 8 på kost – men det er en helt anden historie, som vi gemmer til nedenfor.

Alberts liv

Men hvordan gik det Albert? Han var jo kun 2 år, da han kom ind i familien, så formentlig er han blevet opdraget som et helt normalt familiemedlem. Vi ved ikke noget om hans skolegang, men ud fra et klassefoto ser det ud til, at han har gået i en lille, lokal skole, formentlig i Fredensborg. Skolen var et mindre, stråttækt hus, og klassefotografiet viser elever fra 1. til sidste klasse, dvs. konfirmationsalderen.

Albert er her forevigt, mens han aftjente sin værnepligt i marinen.

Han arbejdede i købmandsbutikken, indtil han blev indkaldt for at aftjene sin værnepligt. Albert var en lille, tæt fyr, formentlig af god fysik efter arbejdet i butik og lager, så han blev tilknyttet marinen som kanonskytte. Han aftjente på to forskellige skibe: eksercerskibet Dannebrog og fregatten Jylland, hvor han bl.a. var med på et tre måneders togt. Fra hans dagbog, som i dag ligger i arkivet hørende til skibet, ved vi, at det var hårdt, men at kammeratskabet havde den største betydning.

Man sejlede rundt til danske havne, men også en tur til Leith i Skotland, hvor en stor del af mandskabet var uarbejdsdygtige grundet søsyge, som de blev angrebet af, da skibet kom

ud i Skagerrak. Besøger I Ebeltoft, hvor skibet ligger i dag, så tænk lige på, hvordan livet var som værnepligtig tilknyttet kanonmandskabet.

Hvordan livet havde formet sig for Albert, hvis hans forældre havde levet, dvs. som skomagerson i Helsingør med fire søskende, kan vi kun gætte om, men som enebarn i en købmandsfamilie i Fredensborg med en plejefar, som var dygtig til forretning og havde penge på kistebunden, levede han et ret ubekymret liv. I en anden af hans dagbøger kan vi læse, hvordan der var tid og råd til at tage på ferier, ture til København, at tage ud og more sig.

I årene 1880-1884, hvor han var mellem 15 år og 19 år gammel, tog han og hans stedmor til Bornholm, hvor de boede på hotel, blev kørt rundt på øen i bil og så på seværdigheder. I 1882 var de begge bl.a. også på en tur til Jylland. De sejlede fra København kl. 18 med dampskibet "Kjøbenhavn" og ankom til Aarhus kl. 3 ¼. De så byen, men tog også til Silkeborg og Himmelbjerget, hvor de overnattede på hotel. De besøgte Vejle og Fredericia og spiste middag på Hotel Victoria. Både Albert og hans mor tog ofte til København, hvor de boede hos noget familie.

Albert havde bevaret kontakten til nogle af sine søskende, som han også besøgte. En søster boede på Østerbro, en anden på Amager, hvor han og hans bror, William, skulle huske at fange den sidste postvogn, hvis de ikke ville gå hjem. De tog til koncerter, gik i teatret, på maleriudstillinger, i Tivoli, i Rosenborghaven og Frederiksberg Have samt interesserede sig for korsang. Albert og hans bror William gik ofte ud i byen, efter at aftensmaden var indtaget, hvilket nogle gange foregik privat, men også på restaurant. De to brødre gik i Tivoli og så fyrværkeri, men også i Dagmatonellen, Pannoramaet, Morskabstheatret (skrevet af direkte fra dagbogen), hvor de nød underholdningen, tændte en cigar og drak toddyer.

Albert ca. 20 år gammel og klar til at tage ud og opleve Danmark. Foto fra 1885. Fredensborg Arkiv.

Efter at han var blevet hjemsendt fra marinen, kom han selvfølgelig tilbage til købmandsforretningen. Den gamle købmand var død i 1877, og enken drev forretningen – nu med hjælp fra plejesønnen. For at få dette til at gå op i en højere enhed blev Albert adopteret af enken i 1883. Hermed var økonomien på plads.

Men så mente 'sønnen', at nu var det også på tide, at de fik noget ordentligt at bo i. Så han stod for bygningen af den røde ejendom ved siden af købmandsforretningen. En toetagers ejendom, hvor enken fik bolig i stueetagen (der var ingen butik i ejendommen dengang), og sønnen – efter at han var blevet gift med Leifs kommende farmor – flyttede ind på førstesalen. Og de af medarbejderne, som boede hos købmanden, flyttede ind i tagetagen.

Eberhardts Gaard, fotograferet 1880-90, altså i den periode, hvor Albert havde forretningen. Fredensborg Arkiv.

Så var rollerne fordelt, og der skulle arbejdes. Og det blev der! Af regnskabsbøgerne, som i dag findes på Fredensborg Arkiverne, fremgår det, at kunderne fik alt 'skrevet'. Man betalte aldrig kontant. Én gang om året, når høsten var i hus, og der var penge, kom landmændene ind og betalte deres 'gæld'; købmanden må således nærmest have været en udlånsbank for landmændene. Det er forbavsende, så få der ikke betalte. Vi tror, at det har været en ære at betale (og så havde man jo kredit igen i det efterfølgende år). Kunne man ikke betale med kontanter, var der mange gange mulighed for at være underleverandør af fx grus eller brændsel – man fandt ud af det i mindelighed.

Det betød, at da Christian var klar til at rykke ind og overtage driften, var Albert klar til at være med til at starte Fredensborg Bank og være dens første kasserer, senere bankdirektør. Han må have været den rette, for han kendte jo til 'alles' økonomi fra forretningen.

Da enken var død, flyttede Albert og hustru ned i stueetagen, der var den finere del af ejendommen, og Christian og hustru kom ind på førstesalen.

I købmandsforretningens regi var nu ansat 15 personer plus købmandsparret:

i butikken 1 købmand
6 kommisser
4 lærlinge

3 chauffører
1 bydreng

i køkkenet 1 købmandsfrue
1 pige

Og købmandsfruens budget for indkøb af varer til husholdningen (udover det, som kunne hentes i købmandsbutikkens varelager) var på kr. 30,00 pr uge. Der var 8 på kost.

Alberts forretnings facade mod gaden

Her er vi indenfor i butikken, hvor alle varer er anbragt på hylder bag disken.

Christian

At være købmandssøn var ikke 'bare'. Først skulle man have en acceptabel skoleuddannelse, og Christian fik sin skoleuddannelse inkl. mellemskole på Birkerød Kostskole. Senere blev den lokale praktiske uddannelse i købmandsbutikken suppleret med et ophold (arbejde) i en af de store, tilsvarende tyske handelsvirksomheder. En lille 'sjov' info: Det var i den tyske inflations dage, og bare det at skrive hjem kostede en formue – tyske mark havde jo ingen værdi – så det kostede

Et par eksempler på Christians forskellige reklamematerialer

de millioner og atter millioner bare at sende et brev. Der var frimærker både på for- og bagside.

Christian var jo, som den unge, nye, mærket af det, som han oplevede uden for Fredensborg. Fx blev der udviklet reklamemateriale, både det sjove, hvor man kunne få ansigter til at skifte form/indhold, når de forskellige billeder vekslede, og det jordnære med en oversigt over ugens tilbud i papirformat, som kunne udbringes til husene rundt omkring.

Ved juletid kom der et pyntet juletræ ind i butikken. Et juletræ med elektriske lamper, som var noget helt nyt dengang. Samtidig fik yngstelærlingen en særlig opgave. I et af vinduerne var bygget en jernbane, og nu skulle han trække fjederen i lokomotivet op og lade toget køre rundt til glæde for børnene udenfor.

1920'erne var ikke meget anderledes end nutiden med hensyn til ønsker om at få kunder i butikken ... og så arbejdede man 6 dage om ugen fra kl. 8 til kl. 20.

At Christian havde sin far til at kigge sig over skulderen hele tiden, gik ikke i længden. Den 'gamle' kunne ikke slippe tøjlernerne. Så efter få år brød samarbejdet sammen, og Christian kom i stedet til at arbejde med det, som netop på det tidspunkt var in: RADIO. Hans tid i Fredensborg bød på etablering af krystalmodtagere med hovedtelefoner og senere også end højttaler. Familien flyttede til København, hvor han fik arbejde på fabrikken Neutrofon (et hanefjed foran). Han var den, som senere blev sendt i byen for at passe forstærkeranlægget i Forum, hvor seksdagesløbene blev afviklet, og derfor var han den, som fik par nr. 7's kendingsmelodi introduceret. Musikken herfra bruges stadig, når par nr. 7 er i udbrud. Han afsluttede sin karriere som prøvemester, den, som slutaftprøvede radioer, før de blev sendt ud til radioforretningerne.

NIELS ROLSTED

Af Carsten Carlsen
Engvej 29, 4270 Høng
Telf. 23 21 37 06
uv8d63q4@gmail.com

Mange har en slægtstavle, som kan have betydning for forståelsen af fortiden. Ofte er slægtstavlerne udfærdiget, før den tekniske IT-udvikling for alvor begyndte omkring år 2000. Det giver os mulighed for i dag hurtigt og hjemmefra at underbygge og supplere slægtens data, så vi får et mere sikkert og mere levende billede af vores fortid. Således er det også sket med efterfølgende tekst om min slægt.

Slægten Rolsted

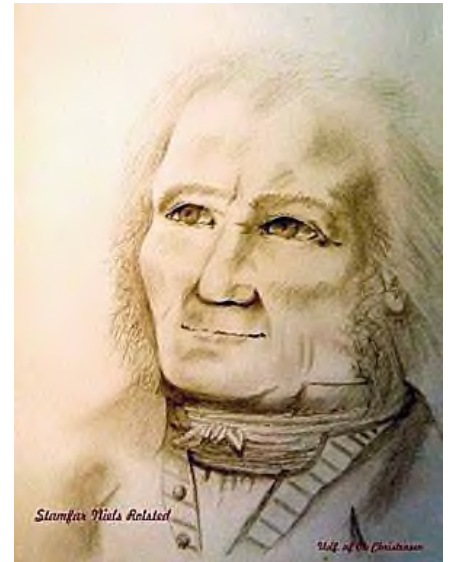
Vi befinder os i Rolsted mellem Nyborg og Odense. I en erindringsbog har Niels Rasmussen i sit 82. år berettet om slægten. Han gør det i taknemmelighed over for den slægt, i hvis tjeneste han stod i næsten hele sit lange liv, nemlig slægten Løvenskiold.

Niels Rasmussen, der antog navnet Rolsted efter sin fødeby, beretter, at han er født i året 1760. Dette bekræftes af kirkebogen for Rolsted Sogn: "1760 d. 13. April døbt Rasmus Nielsens Søn, af Rolsted, kaldet Niels".

Faren havde i 1749 fæstet sin svigerfars gård under Hellerup Gods, og hans mor var Karen Thygesdatter. Den 27. september 1745 havde de indgået ægteskab. Gennem oplysninger i kirkebogen kan vi følge familien tilbage til henholdsvis 1637 og 1647.

"Jeg var den 6. i rækken", skriver Niels Rasmussen. Dette er næsten rigtigt. Måske har han ikke vidst noget om den førstefødte, der døde som spæd. Han fik et sørgeligt endeligt, idet han 20 uger gammel blev ligget ihjel om natten af forældrene, for hvilket de dog modtog kirkens absolution. Den fuldstændige rækkefølge er: Anders, født 1745, Anders, født 1747, Hans, født 1749, Leene, født 1752, Kirsten, født 1754, Thyge, født 1757, Niels, født 1760, Karen, født 1762, og Maren, født 1771.

En anden tragisk hændelse indtraf i 1772, da Niels i løbet af nogle få måneder mistede begge sine forældre, den ældre

Portræt af
Niels Rolsted

bror, Hans, og den yngste søster, Maren, på grund af grasserende plettyfus, en slags salmonella. Allerede 5 år forinden var forældrene flyttet fra gården til et fæstehus i byen. Årsagen kendes ikke. Når Niels i slægtsbogen nævner, at der nu kun var mig og min søster tilbage, skal det sikkert forstås som hjemmeværende, idet de ældre formentlig var kommet ud at tjene. Deres skæbne er i øvrigt ikke efterforsket. Søsteren kom ligesom Niels til Sjælland og nævnes som jomfru Karen Rolsted i forbindelse med brorsønnen, Henrik Vilhelms, d. 1802. Hun blev den 8. august i Kundby Kirke viet til Henrik Aleksander Fischer, der levede som snedker i denne by. Hvad der i øvrigt skete i Niels' barndom og ungdom, kan læses i slægtsbogen, og først da Niels i 1782 kommer til Vognerup, kan bogen suppleres med yderligere oplysninger.

Vognerup

Årene som tjener og skriver på Vognerup betegner Niels som en meget lykkelig tid. "Denne periode – fra Paasken 1782 til April 1788 – regner jeg til den behageligste og lykkeligste i mit liv". Som tjener skulle han opvarte 4 personer, men han skulle ikke dække eller rydde bordet, og han skulle

ikke pudse sølvtøj eller glas, "thi Herskabet havde antaget en sort Pige, som havde disse bestillinger." Han havde meget fritid og blev af herskabet nærmest betragtet som en del af familien.

Fra baron Løvenskiolds dagsjournal ved vi, at Niels jævnligt var i København med herskabet, vel navnlig i vintertiden, hvor herskabet i nogle år tilbragte tiden. Nu og da står der: "Betalt Niels Tjener for udlæg til drikkepenge, bompeng, teaterbilletter etc." Lønnen var 15 rigsdaler pr. halvår samt kost og logi. Det er derfor forståeligt, at baronen "har forstrakt Niels Tjener med 10 rigsdaler", der blev trukket fra næste lønningsdag. Der vankede dog også ekstra løn: "Givet Niels Tjener 10 rgd. for at lære børnene at snitte". Børnene var sønnen Carl og fætter Herman, der i øvrigt havde flere personer til støtte i deres opdragelse. Her på Vognserup traf Niels sin tilkommende ægteviv, Mette Sophie Grønbech, som var ansat som stuepige.

Det var dog ikke uden problemer. "Men nu kom der, som man siger, en Kurre på Traaden mellem mig og en Pige; Meningen er, jeg saa mig i den Nødvendighed at gifte mig med hende, hvilket nok var meget for tidligt, endskjønt jeg dog var 28 Aar". Mette blev gravid, og "jeg nænnede ikke at narre hende". De holdt bryllup den 4. april 1788. De unge mennesker havde intet, så de måtte låne et lokale til brylluppet på en større gård, og Niels måtte købe alt til brylluppet, "endogsaa Grønkålen – der på denne Aarstid var vanskelig at faa, til en Flæskeskinke". Blandt gæsterne var bl.a. fuldmægtig Bech og forvalter Friis. De fik mange gaver, og Niels skriver, "saa jeg kan sige, at jeg fik min Kaal og min Skinke godt betalt".

Selv om herskabet var imod forbindelsen til Mette, hjalp de alligevel Niels og Mette videre i livet, da de skulle fæste en ny gård, som skulle bygges.

Niels Rolsted på Ny Sonnerup

I Rolsteds slægtsbog nævnes det, at der i sommeren 1794 byggedes en ny gård på Tuse Mark, kaldet Ny Sonnerup, og at herskabet har tiltænkt Niels denne. Af Løvenskiolds dagsjournal fremgår dog, at Niels først overtog den i 1795, idet han samtidig ophørte med at figurere på godsets lønningsliste over tjenerskabet. Beslutningen om at overdrage gården til Niels som fæstegård blev dog truffet i 1794, hvilket fremgår af en oversigt over udskiftninger. Så sent som i april 1795 var han stadig tjener og blev sendt til Minneslyst. Han skulle hente et barometer, der skulle ophænges i baronens værelse. På vejen skulle han desuden bestille to nye vogne, hvoraf han selv skulle have den ene til Ny Sonnerup. For at have penge til opstart på gården fortæller Niels, at han lånte 400 rigsdaler, som baronessen kautionerede for.

Han tilvejebragte også nogen kapital ved at arbejde for godset. Således skulle han rejse et stængærde i skellet mellem Ny Sonnerup og Tuse Mark. For dette modtog han 36 rigsdaler og havde selv stillet heste og folk til rådighed. Den 10. juli 1795 modtog han endvidere 1 rigsdaler for at save træer til den nordre længe på sin gård.

Ellers ser det ud til, at Løvenskiold bekostede opførelsen af gården, hvis ejendom det da også retteligt var.

Murermester Jens Nielsen modtog den 16. august og den 18. august betaling for udført arbejde og leverancer, bl.a. af en bryggerskedel, men Niels måtte selv betale murermesteren for hele murerarbejdet.

Tømmermanden Morten Korn fik 10 rigsdaler og snedker Anders Hansen 33 rigsdaler for vinduer til Ny Sonnerup.

Der har formentlig knyttet sig store forventninger til overtagelsen af denne nye gård. "Mit herskab troede mig skikket dertil, og jeg troede det selv", skriver Niels. Forgæves leder man efter årsager til, at denne herlighed kun varede 3 år. Selvfølgelig var hverdagen helt anderledes for familien. Som tjener havde han et let arbejde, siger han selv. Ofte var han på rejse med sit herskab; i vinterperioden på længere ophold i København. Han var den, der lagde ud for herskabet til drikkepenge, bompeng, billetter til teater osv. At opbygge et landbrug næsten uden driftskapital og erfaring har været en helt anden sag. Niels skriver blot "... jeg modtog den med Intet og forlod den med Intet". Lånet på 400 rigsdaler, som baronessen havde kautioneret for, blev tilbagebetalt. Vimplen på gården viser tallet 1794, hvor den blev bygget, og 1910, hvor en ny gård stod færdig.

Noget tyder på, at ejendommen for en tid har slået familien ud. I det mindste skriver hans svoger, jæger Michael Hermann, under på afståelsen i 1798.

Løvenskiold tog sig dog fortsat af familien. Nu var Løvenskiold flyttet fra Vognserup til Løvenborg, men en tom lejlighed på Vognserup blev stillet til rådighed for familien Rolsted. Tiden fra foråret 1798 gled hen. For Mette med pasning af deres børn, fem var født, men kun tre var i live. For Niels var det med tømmerarbejde på gården og omkring denne.

Men så kom udnævnelsen til skovfoged i november 1798, og familien flyttede til Fledskov ved Ugerløse.

Niels kom "i sit rette element", skriver han, men for hans kone, Mette Sophia Grønbech, som altid havde været omgivet af mange mennesker, må overgangen til livet i skoven have været overordentlig svær, og man forstår godt, at Mette knuste en tåre over denne usle bolig, de flyttede ind i. Niels skriver om boligen: "Lergulvet var ganske optraadt,

Skovlyst

mer og kørte sække med opsamlede nødder for blot at nævne nogle få ting.

I forbindelse med deres hus har Niels, ifølge sine erindringer, plantet frugttræer, som han selv har forædlet, gravet og stensat en brønd med værk, kalket og udført anden vedligeholdelse, bygget en udlænge på 6 fag og forlænget en anden med 1 fag.

I det hele taget får man et indtryk af, at Niels er meget arbejdsom og er god til mange forskellige ting, og det belønnes han også for: "Baronen fandt det værdigt i Aaret 1817 at kalde det Skovlyst, en stor Ære for mig."

Huset findes endnu og hedder stadig "Skovlyst".

I 1832 blev Niels tildelt et sølvbæger af baron Herman Frederik Løvenskiold for 50 års tro tjeneste. Niels var meget glad og stolt. "Inderligt rørte mig dette Bevis på min ædle Herres Bevaagenhed". Han kunne se tilbage på 3 herskaber, der alle havde været tilfredse med ham, og som havde hjulpet ham og hans familie gennem svære tider.

Senere i slægtsbogen står der: "I 1836 behagede min naadige Hr. Baron at entledige mig fra min Tjeneste; jeg følte også at jeg kunne trænge dertil, thi jeg var 76 Aar gammel og savnede fornøden Kraft og Dygtighed til længere at forestaa min Bestilling." Hans kone var død 2 år tidligere. Han er meget taknemlig over for Mette: "Hun var mig en trofast

*Den flotte pokal,
Niels fik for sin
tro tjeneste*

Medhjælp og Ledsager gennem livet. Med moderlig Omhue, med klog Sparsommelighed stod hun mig biev ved vore mange Børns Opfostring og opdragelse."

Niels gik på pension og flyttede ind hos sin søn, som havde fæstet en gård lidt vest for "Skovlyst", og her skrev han sin erindringsbog, 81 år gammel. Han fik et langt otium på 11 år og døde i januar 1847, 87 år gammel.

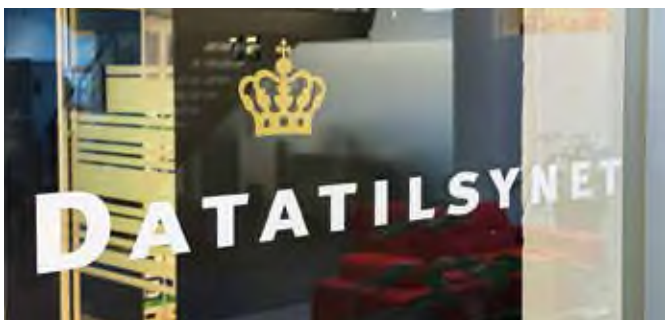

NYE REGLER FOR BRUG AF BILLEDER

Af Per Hundevad Andersen
pan@slaegt.dk

Når vi som slægtsforskere arbejder med billeder, er der to love, der bør overholdes: Loven om ophavsret og GDPR (persondatalovene). Jeg vender tilbage til ophavsretten sidst i artiklen og vil i stedet fokusere på GDPR. Der er nemlig kommet en ændring i Datatilsynets opfattelse af brug af billeder.

Men først skal et vigtigt hovedprincip slås fast:

Så længe du alene arbejder med billeder i dit eget arbejde, som du ikke deler med andre end personer i din husstand, er du ikke omfattet af hverken GDPR eller ophavsretsloven. Det er først i det øjeblik, du begynder at dele dit arbejde uden for husstanden, at du skal være opmærksom på disse love.

Billeder som persondata

Billeder (fotos) af personer – især portrætfotos – er omfattet af GDPR på linje med andre data om identificerbare personer. Det er helt uden betydning, om personen eller personerne på billedet er identificeret med navn eller ej, da GDPR tager udgangspunkt i identificerbare personer. Og personer kan identificeres på mange andre måder end deres navn – fx genkendes på et foto.

Indtil nu har Datatilsynets vejledning om brug af portrætfotos antaget, at disse skulle håndteres på linje med såkaldte

”personfølsomme informationer”. Det er informationer, der skal have den største beskyttelse, og der skulle derfor ubetinget indhentes udtrykkeligt samtykke fra personen på billedet, inden man kunne publicere det.

Denne strenge fortolkning af brug af portrætfotos har gjort livet surt for mange, ikke bare slægtsforskere. Firmaer har skullet indhente skriftlig tilladelse for at vise billeder af ansatte på deres hjemmesider, og lokalarkiver har ikke kunnet publicere portrætfotos uden tilladelse, hvis de viste personer stadig kunne være nulevende (men har dog i vid udstrækning fortsat deres tidligere praksis).

Ny vejledning fra Datatilsynet

Når en person har været afdød i 10 år, er vedkommende ikke længere omfattet af GDPR. De her nævnte regler gælder derfor alene personer, der er nulevende, eller som ikke har været afdøde i 10 år.

Disse regler for brug af billeder såsom portrætfotos er blevet væsentligt mere lempelige, efter at Datatilsynet har udarbejdet en ny vejledning om brug af billeder. Deres vejledning handler om offentliggørelse af billeder på internettet, men vi tager her retningslinjerne som alment gældende.

Herefter bliver billeder i al almindelighed opfattet som såkaldte ”almindelige personoplysninger”, og her gælder der så nye og mere fleksible regler. Men det afhænger af, hvad personen på billedet foretager sig, den sammenhæng, som billedet er taget i, og hvem der publicerer billedet.

Det afgørende med ”almindelige personoplysninger” er det afvejningsprincip, der generelt gælder for disse (i modsætning til følsomme oplysninger). Afvejningsprincippet betyder, at der ikke ubetinget kun skal tages hensyn til personen, men hensynet til personens beskyttelse skal afvejes mod hensynet til formålet med offentliggørelse af billedet.

Datatilsynet har tidligere anført, at man som slægtsforsker kan offentliggøre almindelige personoplysninger om nulevende personer som del af sin slægtsforskning uden at indhente samtykke. Det gælder således fødselsdato, fødested, familierelationer m.v. – og nu gælder det altså også portrætfotos af de pågældende.

Derudover har Datatilsynet afgjort, at billeder, der bliver offentliggjort i privat sammenhæng, slet ikke er omfattet af

Følsomt portrætfoto, der fortsat kræver samtykke til publicering (modelfoto)

GDPR. Det er lidt uklart, hvad der menes med "privat sammenhæng", men Datatilsynet nævner fx offentliggørelse på en privat profil på sociale medier.

Der er således tre scenarier, hvis en slægtsforsker ønsker at publicere portrætfotos af nulevende personer (og personer, der ikke har været afdøde i 10 år).

Scenarie 1: Privat aktivitet på sociale medier

Hvis du som privatperson ønsker at publicere et foto af en nulevende person på dine egne sociale medieprofiler, kræver dette ikke samtykke fra personen. Hvis personen giver udtryk for, at personen ikke ønsker dette, bør du fjerne billedet.

Scenarie 2: Følsom situation

Hvis du ønsker at publicere et portrætfoto af en nulevende person, der viser en personfølsom situation, kræver dette ubetinget et samtykke fra personen. Det er fx en person på en bar, i en natklub, i et fængsel, hos lægen eller i en privat arbejdssituation.

Scenarie 3: Almindelig portrætfoto

Hvis du ønsker at publicere et portrætfoto af en nulevende person, der ikke viser en personfølsom situation, kræves ikke samtykke fra personen. Hvis personen giver udtryk for, at personen ikke ønsker dette, er du dog forpligtet til at fjerne billedet.

Almindelig portrætfoto, der ifm. slægtsforskning ikke kræver samtykke længere

Ophavsret

Selv om der ikke er ændret i reglerne om ophavsret, er der nok grund til at nævne dem.

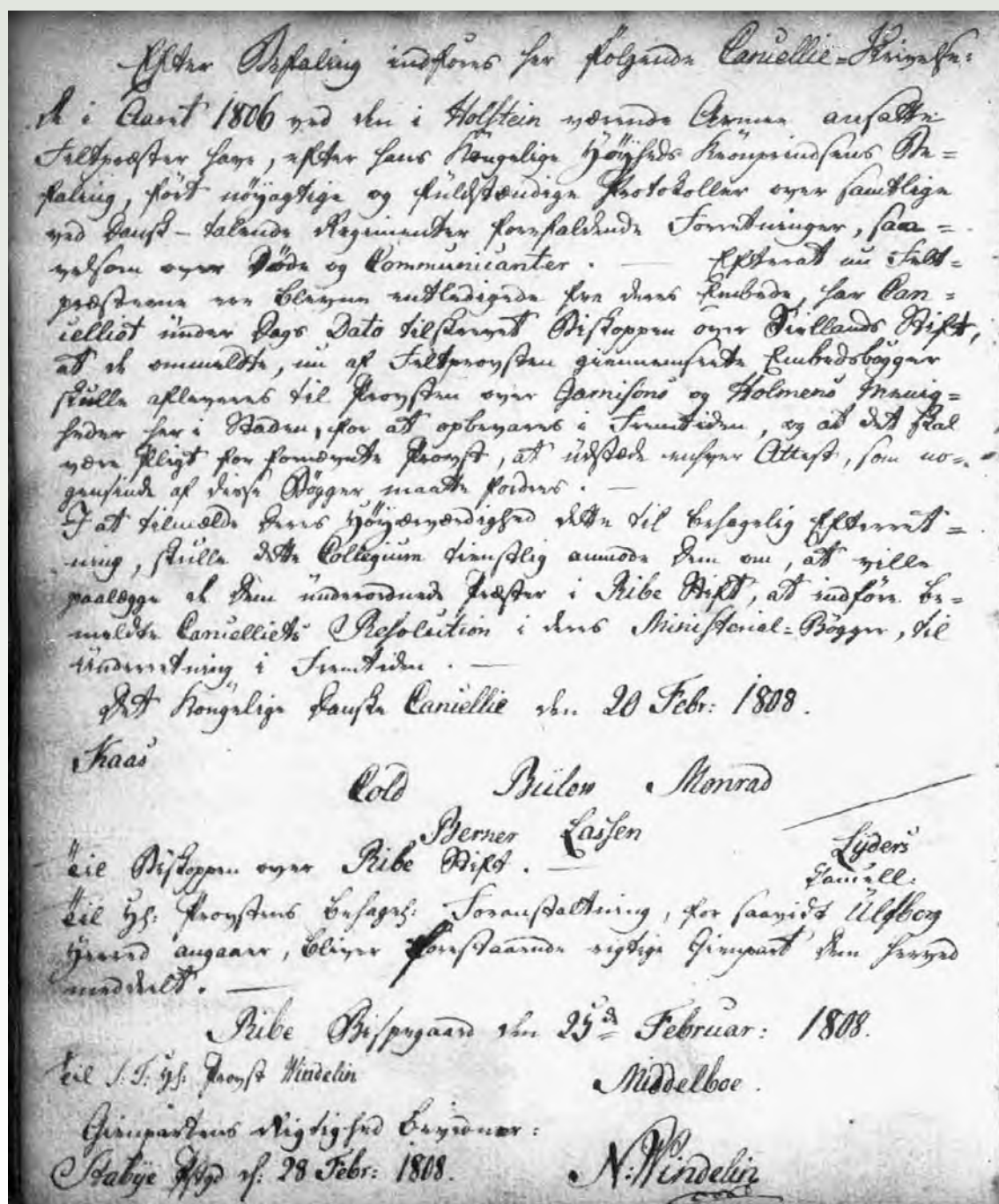
Der skelnes på dette område mellem to typer af fotos:

- Professionelle fotos – dvs. primært fotos taget af professionelle fotografer: Her gælder den normale ophavsret i 70 år efter fotografens død. Hvis et foto er omfattet af ophavsret på denne måde, kræves der tilladelse fra fotografen eller vedkommendes arvinger, for at kunne publicere billedet uden for egen husstand.
- Amatørfotos – dvs. fotos taget af private personer og som typisk findes i familiens fotoalbum. Her gælder ophavsretten kun i 50 år efter datoen, hvor billedet er taget (og ikke som ovenfor efter fotografens død).

Husk, at ophavsretsloven og GDPR er uafhængige af hinanden – og begge skal være overholdt. Og hvis du løber lidt sur i reglerne, skal du ikke fortvivle. Det illustreres måske af, at Datatilsynet i 2020 selv blev dømt for at have brudt GDPR – og de burde jo kende reglerne!

GOTISK TEKSTPRØVE

Vi er vant til at finde oplysninger om de store livsbegivenheder i kirkebøgerne, men præsterne kunne også indføre mange andre ting. Det gælder i særdeleshed de gamle kirkebøger, dem fra før ca. 1814, hvor siderne var blanke og kunne fyldes med alt, hvad pastoren fandt for passende.

Dette nummers tekstprøve er et eksempel på noget sådant. I kirkebogen for Staby Sogn i Ringkøbing Amt har sognepæsten 1808 indført en skrivelse fra centraladministrationen angående aflevering af visse kirkebøger. Originalen kan ses i Staby Kirkebog 1749-1815, s. 85, AO opslag 89.

Læs teksten igennem, gerne flere gange, hvis du ikke får det hele med i første omgang. Du vil forhåbentlig opleve, at teksten efterhånden åbner sig. Hvis du må give op eller vil sikre dig, at du har læst rigtigt, kan du se den korrekte tyding på Danske Slægtsforskeres hjemmeside www.slaegt.dk > Slægtsforskeren > Bilag til bladet.

Originalen kan ses i Staby Kirkebog 1749-1815, s. 85, AO opslag 89.

ADRESSE-ÆNDRINGER

Husk, at du selv skal kontrollere og opdatere dine medlemsdata, såsom post- og mailadresse. Kun på den måde sikrer du dig, at du får bladet hvert kvartal.

Det er vigtigt, at vi har din mailadresse, da du så får vores nyhedsbreve, og vi kan kontakte dig, hvis der skulle opstå problemer.

DANSKE SLÆGTSFORSKERES HJEMMESIDE

www.slaegt.dk

Webmaster: Jesper Skov
webmaster@slaegt.dk

KOMMENDE MØDER I DANSKE SLÆGTSFORSKERE

Bestyrelsesmøder:

25. november 2023 i Middelfart

13. januar 2024 i Middelfart

16. marts 2024 i Middelfart

Generalforsamling:

20. april 2024 i Middelfart

DANSKE SLÆGTSFORSKERES MEDLEMSSERVICE

Henvendelser til Danske Slægtsforskeres ekspedition sker via adressen:

ekspedition@slaegt.dk

Tlf. 52 79 90 20

Telefonen er åben for ekspedition

Onsdag kl. 15-17 – ellers telefonsvarer

Ekspeditionen står for:

- Pasning af foreningens medlemskartotek – Udmeldelser, adresseændringer for medlemmer, der ikke selv kan klare dette
- Forsendelse af bøger, blad, m.v.
Se udvalget her: dsshop2.dk
- Hjælp til medlemmer, der har login-problemer
- Besvarelse af diverse spørgsmål, dog ikke decideret slægtsforskningshjælp

DANSKE SLÆGTSFORSKERES BESTYRELSE

Kirsten Sanders, Formand. Asselsvej 169, 7990 Ø. Assels. Tlf. 21 21 30 91.	KIS@slaegt.dk
Peter Olsen, Næstformand. Æblevænget 12, 7700 Thisted. Tlf. 25 15 16 47.	PEO@slaegt.dk
Per Hundevad Andersen, Kasserer. Jyllingevej 111, 2720 Vanløse.	PAN@slaegt.dk
Kathrine Tobiasen. Korsagervej 13, 8940 Randers SV. Tlf. 41 28 65 30.	KTO@slaegt.dk
Bodil Grove Christensen. Hvedevej 1, 7490 Aulum. Tlf. 26 17 87 59.	BGC@slaegt.dk
Jesper Skov. Grøndalsvej 4, 9500 Hobro.	JKS@slaegt.dk
Michael Dupont. Erdalsvej 60, 2600 Glostrup.	MID@slaegt.dk
Karen Bendix Larsen. L. I. Brandes Alle 13, 1, 1956 Frederiksberg C.	KBL@slaegt.dk
Rikke Egebak Vestervig. Vrenstedvej 495, Vrensted, 9480 Løkken. Tlf. 61 35 98 00.	RVE@slaegt.dk

Valgt af lokalforeningsrådet

Hans Mølgaard. Markvej 46, 2660 Brøndby Strand.	HMG@slaegt.dk
Kurt Pajbjerg. Vestervænget 26, 8832 Skals. Tlf. 61 30 03 69.	KPA@slaegt.dk

Suppleanter

Yvonne Christiansen. Stubmøllevej 16, 4800 Nykøbing Falster. Tlf. 53 49 11 07.	YCH@slaegt.dk
John Buch Larsen. Mølholm Landevej 19, 7100 Vejle. Tlf. 40 44 72 25.	JBL@slaegt.dk

HVAD TILFÆLDIGHEDER OG GODT SAMARBEJDE KAN FØRE TIL

Det startede 2. juni 2022 med et bestyrelsesmøde, hvor der skulle findes foredragsholdere til efterår '22 og forår '23. Der var kommet forskellige forslag fra medlemmerne.

Et af dem lød på Adam Jon Kronegh (fra TV-serien Forsvundne Arvinger). Det skulle undersøges, hvad det ville koste at få ham til Holstebro. Han var under Arte Booking. De blev kontaktet, og vi bad om et tilbud og fik straks oplyst, at vi skulle være hurtige med at bestille.

Tilbuddet kom, og der var 3 datoer tilbage i 2022. Prisen lød på 21.796 kr. inklusive kørsel og broafgift.

Så gik vi i tænkeboks. Dette beløb kunne vi ikke selv løfte, og hvor kunne vi holde foredraget? Der skulle være plads til 170-200 gæster, for at vi kunne få det til at balancere rent økonomisk.

Vi talte også om at udskyde til april 2023, hvor vi måtte være helt fri af coronaen. Arte blev kontaktet, og der var én dato, vi kunne få: 23. april 2023.

Foredraget blev bestilt, og så måtte vi senere løse det med pengene, og hvor vi kunne være. Men hvad – det havde vi jo næsten et år til!

Vi vidste, at Holstebro Bibliotek har en stor sal, hvor der kunne være ca. 180 tilhørere. Gennem mange år havde vi samarbejdet med biblioteket om små foredrag om at komme i gang med slægtsforskning. Vi kunne jo altid prøve at spørge, om salen var ledig? Den daglige leder blev kontaktet, og jo, salen var ledig. Men hvad skulle vi bruge den til?

Jo, vi havde bestilt Adam Jon Kronegh til et foredrag uden at vide, hvor vi kunne holde det! Da hun hørte dette, lyste hendes øjne op, og hun udbød: Ham havde vi også ønsket os, men han var for dyr.

Bingo, så måtte vi jo handle hurtigt. Om de ville være med til et fælles foredrag? Det ville hun meget gerne. Aftalen blev 50/50. Biblioteket udgiver et halvårs program, som arrangementet fik en side i. Biblioteket har desuden et billetprogram, og de stod for al reklame og billetsalg. Vi skulle hjælpe med det praktiske.

Det blev en fantastisk aften!

*Harly Yde
Nordvestjysk Slægtshistorisk Forening.*

